

Branimir Wiesner Livadić:

Novele (1910)

SADRŽAJ:

- I. BURI NA UDARU
 - Povratak
 - Starci
 - Kožun

- II. ŽIVOT I ČEZNUĆA
 - Mila. I. Proljetna pjesma
 - Mila. II. Pjesma žarkoga ljeta
 - Mali probici
 - Guska
 - Gospođa Jelica

- III. SJENE
 - Cvijet u sumraku
 - Sanja na svijetlu
 - Nakon zapada sunca

- IV. PUTOM MRAKA
 - Apoteoza
 - Smrt i more
 - Život

I. BURI NA UDARU

Povratak

Podno Velebita, posve na jugu Hrvatske, leži u uskoj dražici malo seoce. Crkva, župni dvor, općina, škola i nekoliko kućica, to je sve. Kao mahovina poraslo čitavo mjestance među pećinama, ispunjajući potpuno sav uski prostor. - Ondje tik do mora, a naprotiv općini, stoji mala krčma, zamazana i tijesna, posve po

ukusu talijanskom. U krčmi sjede uz bocu crnoga dalmatinca četiri krepka mladića. Glasom pozivnice imali su bezuvjetno osvanuti toga zimnjega dana u općinskoj pisarni u poslu vojničkome, a sad se krijepe prije povratka čašicom vina za svoj daleki put. Trojica bila iz istoga sela, trebalo im tri sata hoda do kuće. Četvrti bio je iz gore. Ni on nije imao duljega puta, ali se bilo teže uspinjati strmim brdinama.

Dok su oni bili u zabavi, spominjući s nekom tjeskobom svoje vojne dužnosti, skupljali se vani po nebu gusti crni oblaci. Po moru krstarile bave svakakvih vjetrića, čas mreškajući sivkasto-modru površinu sitnim valovima, čas zahukujući je samo crnom sjenom kao od daha. Galebi se dizali visoko i lijetali poplašeni prema svojim pustim otocima. Nešto je bilo na nebu i u moru, i kao da je imalo štogod veliko doći, i kao neko neizvjesno iščekivanje.

Na vratima pokaže se krčmar zabrinuta lica.

- Momci, koji ste iz Živih Bunara, ajte kući a ti, Filipe, da si mi ostao ovdje! Sad će biti i bure i mećave, a doći će i noć. Do Živih Bunara još će se moći, a ima vas i trojica, tek u goru nikako. Bilo bi ludo gubiti glavu.

Mladići se trgnuše na riječi krčmareve i navališe do prozora. Vični uz more tješnje živjeti s prirodom, vazda je promatrati i slutnjom prodirati u tajne njezinih pojava, brzo uvidješe opravdanost brige krčmareve. No njihov put bio je premalo pogibeljan a da bi ih vrijeme strašilo. Samo Filipu nije se moglo nikako dopustiti da pođe. Kad su i oni ponovili savjet krčmarev, nasmijao im se Filip od srca.

- Kako ste se vi to zabrinuli za me. Nijesam ja žena. Gdje ste čuli, da bi čovjek ostao na putu? A ja - gdje poznajem onu goru bolje nego Marko svoje vino! Pustimo to - ja idem, ali jednu ćemo još popiti, kad velite, da je tako loš put. Uzalud pripovijedali mladići Filipu zgone, gdje su i muževi stradavali, uzalud ga odvrćali od njegove namisli. On im se najprije rugao a onda i zaboravio njihove opomene...

Tako su oni sjedili, kad se počelo već i mračiti. Na moru se već razbjesnila bura, dizali se valovi, prekidali u vršcima i rasipavali u bijelu vodenu prašinu. Povrh površine nadvila se gotovo bijela magla, ispod koje je modrina postajala još čišća i tamnija. Zrak je bio hladan i leden, kao da je vjetar razmahnuo ledena svoja krila. Šljive i mendule oko kuće previjale se od udara vjetra, izvijajući svojim sitnim grančicama piskutljiv glas, posve drugi od onoga, koji je dolazio od mora i kojim je ozvanjala sva draga.

Dobrodušni starac krčmar počeo i opet tjerati svoje goste.

- Evo, što sam rekao, dođe - hvalio se starac - i opet vam velim: ajte! A ti, Filipe, da se nijesi maknuo. Valja se onamo od sjevera oblak, crn i taman, bit će snijega, eto moje glave. I ledena je bura i kao da snijegom zaudara.

Na to iskapiše mladići čaše do dna, platiše krčmaru i izadoše napolje sa svojom prtljagom. Filip nije se dao nikako zaustaviti. Nekoliko puta upravio plašljivo pogled onamo, odakle su dolazili crni oblaci, i već mu je bilo, kao da će popustiti. Ali onda se opet nešto javljalo u nutrinji i govorilo mu jasno: pođi,

pođi. I kao da ga uvjeravalo: što ćeš ti ovdje, gore je tvoja kuća. Gdje ćeš tu spavati, metnut će te kao stranca skitalicu onamo pod stol. Nijesi ti skitalica. Ti imaš svoju kuću i onamo spadaš. Tko će te od nje otkinuti? Zar to, da je visoko, da se teško do nje uspinjati, da bura vije njezinim visinama? Je li ti zato manje draga, je li zato manje tvoje gnijezdo? Pođi Filipe, pođi. Ti poznaješ goru, poznaješ svaki njezin kamen, svaku liticu, svaki ponor, slijep bi pogodio kući. Ne će tebi gora ništa. Koliko puta htjela te prebaciti bura, snijeg ti zakopao stazu, ali ti si nathrvao sve. Borio si se... kako je bilo onda slatko zagledati poznate dveri, stupiti izgubljen na prag, uteći se njoj, svojoj kućici, svojem krovu... Pođi, Filipe, pođi... A šta bi žena, šta dječica, da te nema? Kakova bi to bila noć? Rekla je istinu: Filipe, ostani, ako navali bura - - da, ali to je bilo samo tako. Znaju oni, da se od kuće tako lako ne ostaje.

Sve to bili su odlučni razlozi. I on se pozdravi s prijateljima i pođe protivnim putem sam prema gori. Pošavši nekoliko koračaja naprijed, nije se mogao sjetiti: jesu li mu prijatelji zaželjeli pomoć božju i okrenuvši se, još im jedamput dovikne: Bog s vami! a oni njemu na uzvrat malne jednoglasno: "Bog!"

Gotovo tik od krčme stao se dizati put uzbrdice, onda je ostao u stanovitoj visini neko vrijeme posve blizu mora. Istom nakon dobra četvrt sata zakretalo se u goru, ali tako, da se s jedne strane moglo još vazda vidjeti more. Tek daleko u brdu poslije novoga zavoja zastirao jedan brežuljak pogled na more, dok se sama kuća Filipova prislanjala i opet uz brdo povrh mora, ali dakako već u velikoj visini.

Prvi udarci bure, koja je bila dosegla već znatnu snagu, godili su Filipu.

Osvježavali ga nekako poslije one zapare u zadimljenoj krčmici. Razvedrilo mu se nekako u glavi, grudi mu se raširile i osjećao se pun jakosti, srčanosti i odvažnosti. O njegovo se snažno tijelo zadijevao vjetar kao o kamen. I njemu je silno prijalo, kako je ta sila vjetra za njegovu veliku jakost prava igračka. I on se igrao s vjetrom, iskušavajući u igri slast izobilja sila, kako je to nebrojeno puta činio u igri bacanja kamena.

Veselilo ga i to, kako on poznaje tajne toga vjetra. Tamo na čošku bit će najjači. Treba dakle malo počekati, dok mine "reful", a onda poskočiti, i vjetar bit će nadmudren. Divnim proračunom uspjelo mu tako umaknuti nekolikim navalama bure, a bila je to posebna slast nadmudrivati prirodu.

Kod toga se i nehotice sjećao zabrinutosti svojih drugova. Morao im se smijati. Ne znadu oni, što će to reći: biti od gore. To se tako vjetar s nama šali. On nas miluje, nas, koji ga znamo. Mi smo se na njemu rodili, i da nas ponese kao list, on bi nas i opet bacio na mekano.....

Za malo zaboravio Filip na prirodu. Nikad ona nije budila u njemu kakove osebite misli ili čuvstva. Sve to gledao je on i poznavao već od prve mladosti. Sve mu se to činilo tako nužno i obično, tako nepromjenljivo i isto, da bi bilo svako primišljanje izlišan posao. To je bura, ona dolazi, vije s grančicama, pišti među pećinama, tutnji valovima po moru, evo i danas, kao svaki put, kako to mora da bude. Kad mine noć, mora da svane dan, a kad zađe sunce, mora da

pane noć - što ima u tom osebito, kad jest tako. Ta evo i on sam jest - pa kakova je u tom zagonetka?

Tako se mogao Filip gotovo nesmetano podavati svojim prečim mislima. Mislio je i sračunavao u pameti, koliko je on to danas potrošio. Kad je prodao sav škripavac sir trgovcu, imao je okruglo tri forinta. Za taj novac kupio je ulja, petroleja, riže i beškota, potrošio je dva forinta četrdeset i četiri novčića. A sad ima, koliko se sjeća, manje. Da, padne mu tad na um, nešto je potrošio i u krčmi. Onda je počeo iznova sračunavati, položivši vazda ruku na stvar, kojoj bi napomenuo cijenu i sad se račun potpuno slagao.

Njegove se misli odvratile od toga sračunavanja drugim stvarima. Mislio je, hoće li primiti posao, što su mu ga nudili na općini. Izgrađivalo se ondje korito bujici, koja je prijetila za velikih voda opstanku mjesta. Sve se nekako slagalo s prvobitnom odlukom, da taj posao primi, tek - sad ga zavele misli u kuću, u obitelj - ondje će nešto nedostajati.

I kod te pomisli javi se iznenada onaj isti glas, koji mu je dolje u krčmi govorio: pođi, pođi. Godilo je Filipu, da mu je tako poznat glas kao glas žene i dječice njegove i da mu se evo opet javio, i to baš ovdje, gdje je sam, - gdje su ga upravo okružili noćni mraci, gdje je tako silno ozvanjalo potcikivanje i zavijanje bure, gdje ga je strašio šum iz daljine... more u svojem užasnom bjesnilu. A došao je bio baš i na pogibeljno mjesto. Kao iz ponora dizalo se prema njemu, kao da se nešto valja, nešto veliko i silno, što će potresti i gorom i nebom, što će zahvatiti i njega, pograbiti ga i baciti o pećinu.

Napor, kojim se sada opirao udarcima bure, bio je mnogo veći nego prije. Znoj mu probijao čelo i bio je prisiljen, da malo stane. To je bio upravo zavoj, iza kojeg će ostaviti more i saći za onaj brežuljak. Filip se okrene prema moru, ali sad se više nije vidjelo ništa, dopirao je do njega odanle samo silni šum, iza kojeg je srce tek slutilo veličinu uzburkana elementa.

Bila je to po prilici trećina puta. Filip prošao je sada u duhu sav put do kuće. Trebalo je odlučiti, hoće li poći voznim putem ili stazom. Vozni je put dulji za po sata, prečki je put kraći, ali opasniji. Na dva je mjesta pogibeljan i po danu, ali kad prođeš ta mjesta, onda si siguran i pol sata prije pod krovom. I Filip stao opet prislušivati, ne bi li mu se javio onaj glas iz nutrinje, a on mu je govorio i sada, i vazda, i neprestano: pođi, pođi. I Filip se odluči za stazu.

Nakon četvrt sata mučnoga veranja i uspinjanja klonuo je Filip umoran na kamen. Pred njim je bilo upravo jedno od opasnih mjesta. Leden je zamah burin donio čas prije led i snijeg. Kroz mrak se stale vijati kao bijele haljine, što ih je sila vjetra otela negdje gorskim vilama, pak ih sad nosila zrakom... I šuštalo oko njega, kao da noćne ptice prelijeću goru... A sitna zrna leda, velika kao tane, udarala svom snagom o njegova lica, da je morao sklopiti oči i penjati se s pomoću ruku, potpuno slijep. Filip je razmišljao, ne bi li bilo razboritije, da se opet vrati na kolni put. I on se digne, i htjede krenuti natrag.

Ali na povratku udarao mu vjetar još jačom snagom u lica. Ni na trenutak nije mogao otvoriti oka, a od silnoga zamaha nestajalo mu daha, mislio je, da će ga

nešto sad na zagušiti. A šum iz doline onamo od mora postajao još silniji. Napunio sve klance i uvale svojom paklenom bukom, i Filip bio spreman pri svakom koraku, da se sunovrati u onaj grozni kotao razbješnjelog mora. Njegovo srce nije poznavalo straha, te kao da ga je to uzrujalo. I on okrene i pođe opet naprijed, kako je bio najprije odlučio. Tapajući od koraka do koraka, jer sad nije od snijega upravo ništa vidio, ipak se po malo pomicao. Prošao je bio i opasno mjesto i sjeo među pećine, da opet skupi sile za daljnji put. Sitna prašina snijega, u koju ga vjetar vazda iznova zamatao, topila se na njemu i promočila ga posvema. Stao je osjećati neugodnu, vlažnu zimu. Ruke mu se sledile, a uši i nos gorjeli mu bolnim žarom. Mjesto, gdje je bio sjeo; zatrpalo se za čas snijegom. To ga poticalo, da krene dalje.

Uopće, kao da je svaka nova neprilika, svaki novi napadaj prirode budio u njemu i nove sile. "I to ćeš svladati, Filipe!" - govorilo nešto u njemu. "Sve to znao si ti svladavati. Poznaješ ti svoju goru. Ovaka je ona divlja i strašna... ali ti si njezino dijete. To je kao u tebi..." I on se opet pomicao naprijed, sve bliže svojoj kući.

U onoj tmuni zatvorenih očiju gledao je sve jasnije usku sobicu, bijedno svijetlo i pokućstvo, na koje su padali njegovi traci, gledao je sva ona zabrinuta, a sad na vesela lica svojih, kojima ne će pravo san na oči, koji slute njegovu muku - i njegov dolazak. I u tim trenucima kao da su njegove oči vidjele, kao da ih nije zasljepljivao snijeg. I put mu je bio nekako poznatiji i bilo je manje zadijevanja. Išlo se lakše i svaki je korak tako silno približavao čitavu goru, čitavu kuću njegovu srcu.

Još malo i on će biti na cilju.....

Opipavajući rukama stazu i kamenje, na koje će staviti nogu, zahvati mu desna bodljikav grm. Morao se silno oderati, nu bol je jedva osjećao.

- Hvala Bogu! - izvine mu se kod toga uzdah iz grudi. "To je znak s neba!" - pomišljao je razblažen u sebi. "Sama gora dala mi je znati: evo, tu je moj ponor, tu se čuvaj, tu bi mogao skrhati vrat!" Bio je dakle kod drugoga opasnog mjesta.

I opet je trebalo skupiti nove snage. Filip sjedne među pećine i stane tražiti po svojoj pameti, gdje bi on to sad mogao biti, kud će krenuti, kako će umaknuti ovoj najstrašnjoj pogibli. Tu na ovom mjestu prolomila se ispod staze gora. Otkinula se pećina i odvaljala u dubinu, rastvorivši ždrijelo, kao da je sama gora zinula. Ponor bit će dubok, kojih trideset metara. Strm je poput zida, tek na jednom mjestu izbočila se hrid oštra, kao čavao. Dno je posuto kamenjem, što ga je bura nabacala sa staze. Izgubiti kamen ispod lijeve noge, bila bi gotova smrt. Strmoglavio bi se i rasprskao glavu na hiljadu komada. Treba se držati desno, obuhvaćati objema rukama kamen, više se potruške valjati, nego koracati. I tako to ide kojih dvadeset koračaja - a onda si spasen!

Osnova je dakle bila gotova.

Filip se dignuo, stresao sa sebe snijeg, odbio led sa poplata i stao prisluškivati. Trebalo je proučiti vjetar. I on je slušao kao liječnik, sagnut nad bolesnikom,

bilo prirode. Grozna bolest bjesnila je njezinom nutrinjom. S mora dolazio je šum kao umiranje... Nakon ovoga zamaha trebalo je da korakne naprijed.... Iz samoga ponora donio vjetar potcikivanje, kao da stenje div... Filip se prekrsti. Ondje na izmaku neke velike daljine zahvati mu misao kao krajem od krila lik njegove žene, njegove djece... i kao da se upalilo ono slabo svijetlo, onaj plamečak iz izbe u njegovim grudima... Kao lisica proverao se u slijedećem hipu u jedan trenutak za deset koraka naprijed... Trebalo je sustati i pričekati, dok mine novi zamah vjetra. Držao se čvrsto za pećinu, kao da je prirastao za goru, kao da je sam pećina... Ispod njega potcikivalo u bezdnu... Vjetar se valjda zadijevao o onu pećinu, što strši kao čavao iz zida... Ali u ovom zagrljaju, u kojem je držao objema rukama goru, bilo je tako sigurno, tako malo pogibli.... Od mora se dovaljao šum.... Trebalo je i opet da pođe.... Još deset koraka.... Jedan, dva, tri... Lijeva noga se izgubila, ukočene sleđene ruke kao da su od drva, prsti mrtvi... I Filipa nestade u dubini...

*

Drugoga dana oko podne jenjala bura. Sitni valovi tek su mreškali utišanu površinu morskou. Kroz oblake na čas provirivalo sunce i rasipavalo po sniježnim vršcima Velebita svoje zrake kao najsjajniji biser. U ponoru nađoše Filipa. U pogibli života usudio se jedan momak, da ga iznese na stazu, da ga preda mrtva onima, koji su ga uzalud svu noć iščekivali. ... Ali nije bilo gotovo nužno, da ga digne. Ondje dolje među pećinama tako se zgodno namjestilo njegovo mrtvo tijelo, raširenih ruku, kao da ih grli grozno nakaženi mrtvac, s pouzdanjem i s ljubavlju... Pa i one tako su ga pritiskale k sebi, tako usko i od srca, kao u zagrljaj, kao da je njihov i mrtav, kad im je pripadao živ.

Starci

U uvali kamenoga Primorja, ne visoko nad morem nanizalo se nekoliko potleušica bijelih i niskih. To je bilo jedno od onih zabitnih sela, kraj kojih ne možeš plandujući morem u barci proći, a da ti ne zadršće srce, kao da je dušu podsjetilo nešto velike njezine osame. Kućice kao da su nikhule iz kamena, pravo su kameno cvijeće. Kroz uska svoja okanca gledaju turobno na široko more, bdeći nad njim, da se ne bi ustalasalo, da se ne bi uzobijestilo, svojim vjetrom polomilo jadra, svojim valovima lađu. Topli dah s juga već je probudio zemlju, mendule oko kuće već su ocvale, šljive se stale upravo zeleniti, a ljubica među kamenjem blijedila i gubila miris, kad navalili žestoka bura i pokrije snijegom svu goru tik do mora. Ljudi nenavikli na zimu stiskali se u svoje kućice i zagledali se nijemo u maglu, u kojoj se skrivalo more.

Navrh sela u najvišoj kućici zasjali upravo prozori. Osamdesetgodišnji starac Mate upalio lojenicu, primaknuvši joj drhtavim rukama žigicu. Dotle je starica, njegova žena, jedva dvije godine mlađa od njega, izišla bila u komoru i vratila se za čas, noseći objema rukama svežanj žilavih borovih grana. Starac izvukao onda iz slamnjače šaku slame i potpalio grančice na kominu. Gusti, bijeli dim vukao se i povlačio iz početka poput gušterica među drvljem, dizao se onda naglo u vis, napunjavajući sobu ugodnim mirisom. Malo zatim počelo praskati i pucketati, pa kao oslobodivši se okova sunuo onda kroz dim najprije jedan zmijoliki plamen, za njim drugi i treći, dok nije sav kup planuo veselim žutim ognjem.

Sva sobica oživjela u sjaju plamena. Čas se pojavile sjene od nogu stolca na podu, da ih brzo nestane u tmini. Čas se opet kao nove kao duge crne pruge protegnule po stolu od zemljanoga vrča i od čaše, da i opet brzo izginu. Bilo je posve ugodno gledati te lakokrile noćne goste. Jedva si se s jednim upoznao, već ti se kao za porugu izmaknuo, da opet dođe, kako su gdje htjele zrake od ognjišta.

Starica je još sveudilj nosila granje. Uz onaj ognjeni kup stajao je skoro na kominu u pripravi drugi mrtvi. Po niskoj sobici strujio već topli val ugrijanoga zraka. Starac je pošao bio do jednoga od prozora, koji su bili posve maleni i zatvoreni drvenim vratnicama. Htio je pustiti iz sobe dim. Tek što je bio otvorio krilo, zahvatila bura drugo i lupnula njime žestoko o zid. Starica se potresla od tutnjave i prekrižila desnom rukom ne progovorivši ni riječi.

Za čas nestalo iz sobe dima. I starac pođe opet do prozora; da ga zatvori, svladavši silu vjetra. Onda zaspe živu žeravicu netom dogorjela granja novim granama sa onoga drugog kupa i počne se muče svlačiti. Dotle je starica već odložila bila svoje gornje odijelo i uzverala se na visoki krevet, koji je stajao uz zid naprotiv ognjišta. Za malo legao uz nju na isti krevet starac.

Malo vremena prislušivali su starci žalobnom potcikivanju bure. Srodni, blizi glasi kao da im godili, kao da im dolazili iz njihove životom izmučene duše. Bili su slatki, zamamni kao pjesma. Pjesma uz kolijevku, što ju je pjevala priroda svojoj staroj djeci.

Prasak s ognjišta kao da je tu pjesmu prekidao: sveudilj iznova pozivali su žalobni zvuci dušu, da tuguje, da ih opet sluša.

Onda se proćuo tišinom tajanstven šapat: dvije su molitve kao jedna prodirale tminu, iznoseći pred prijestolje Nevidivoga čuvstva i želje, koje nijesu bile od ovoga svijeta, a s toliko pouzdanja, da ih nije smetao šum pobješnjele prirode. Kao u daljinu gubio se onda pomalo šapat među mracima, prolazeći valjda carstvom sanja u ono drugo silnije tišine, besvjestice.....

Oko po noći nakon prvoga sna probudi se starac. Htio je da otvori oči, ali mu se stegnule trepavice, nije ih mogao da rastvori. Čutio je tek, kako ih nešto teško, nesavladivo pritište, kao da ih sklapa silom tuđa nepoznata ruka. I starcu mune odmah pomisao glavom, da to nije došla smrt i da mu ne sklapaju oči. Htio je nešto reći i otvorio usta. Ali ih morao brzo zatvoriti, da se obrani od silne navale

dima. Sad tek bilo mu je jasno. Soba je bila dakle puna dima. Granje na ognjištu, što ga je bacio bio na žeravicu, nije se upalilo plamenom, nego je samo tinjalo. Sad je tek otvorio oči. U žestokim suzama rasipavali se plamećci žeravice u ognjene magle, u kojima se gubile konture svake slike u plameno bezličje. Starac se neko vrijeme mučio, da uhvati sliku kojeg god mu drago predmeta, ali napor mu bio uzalud. Onda je opet sklopio oči i bilo mu ugodnije nego prije... Pomišljao je najprije, da to nije ništa. Tek malo dima, koji će se opet raspršiti i osloboditi njegove grudi od pritiska. I on je, drijemajući, čekao izvjedljivo, imade li pravo i kako će se sve to svršiti...

Onda kao da je zbilja dima nestajalo. Nije ga više gušio, a u srcu ostalo mu čuvstvo puno slasti. Osjećao se veseo i blažen, kao da se opio najslađega dalmatinskog vina. Smiješio se, gotovo se morao smijati - kako je to on veseo pijani staračac! I pričinjalo mu se najedared sve tako smiješno i veselo i kao da on sam pleše...

Sjetio se, kako je jutros susjed tovario magarca drvom za prodaju u grad. Kako je drvo s druge strane otpuzlo, dok je vezao ono na protivnoj. I ta mu se zgoda tako sviđala, da mu je nebrojeno puta dolazila sad pred oči i vazda ga s nova poticala na smijeh...

Malo zatim izgubio se s posmijehom na ustima u besvijest. Došuljala se omaglica i uspavala mu mozak. Kad ga opet trgnulo nešto oda sna, bio je pritisak dima jači. Gušio ga nesmiljeno, stezao ga oko vrata kao uže... I sad se porodila misao, da bi taj dim mogao ugušiti njega, da bi mogla ova noć biti zadnja njegova života, a ovaj čas da bi mogao biti njegov samrtni čas...

I on se htio trgnuti i dignuti, poskočiti iz kreveta i rastvoriti prozore. Ali nešto kao da mu sjelo na grudi, nesmiljeni neprijatelj kleknuo mu na prsi i pritiskao ga uz krevet, da nije mogao ni maknuti ni kojim udom.

On je skupljao sve sile svoje i kušao se oduprijeti protivniku, ali nakon svakoga napora bilo mu još jasnije, da je potpuno nemoćan...

Ovo čuvstvo nemoći uzrujalo ga posvema... "Nema sumnje, ovo mora da je smrt!" - pomišljao je sada s užasom. S tolikom silom nije se nikad u životu sreo. Ali misao na smrt, koja ga je bila prestrašila u prvi tren, učini mu se za čas opet lakšom... I njegove su usne kao nehotice stale šaptati onu istu molitvu, koja ga je u večer uspavala... No ovaj put utiskivale se strane misli u molitvu... On je prošao letimice okom sav svoj život i zagledao se u svoju prošlost kao u daljine prikrite maglom neprovidnosti... Nehotice se sjećao malenkosti, koje su bile već davno bez svake zanimljivosti i znamenitosti za nj. Osobito ga napastovala zgoda, kako je neku sirotu ženu prevario i nanio joj štetu gotovo za deset kruna... Onda bio je njegov život čist. Ali taj grijeh, premda okajan i oplakan nebrojenim molitvama, morao ga evo upravo i sada uznemirivati... On je tjerao pomisao na nj, izrugavajući se samomu sebi... U tom času pričinjao mu se tako isprazan čitav ovaj događaj... Već trideset godina počivala je udovica pod hladnom zemljom - "Bog joj dao duši lako" - a i njemu samom kako su dosadile od onda sve slasti, svi užici života... Kako se mogao onda zaboraviti? Zar nije

bilo svejedno, da li on onoga zimnjeg dana pijan dotetura kući ili dođe trijezan i gladan? - U čem je dakle bio zamašaj onoga čina, koji mu se sad tako ludim čini? - -

I opet su uzmicale misli pred riječima molitve, i opet pridizao se duh od zemaljskih stvari k onima od drugoga života...

Tad se tekar sjeti kao iznenada svoje starice žene. U početku govorio je sebi kao vazda kroz godine i godine njihova zajedničkoga živovanja: "ta ona je mlada i jača od mene, njoj ne će nauditi taj dim. Ona ga možda i ne osjeća!" Nakon toga mislio je, da je nema prava buditi od slatkoga sna, za koji je znao, da je njihova najveća sreća. Ali sad, kad je stao obračunavati sa svojim životom, kad su misli, lutajući u prošlost, hrlile onamo kao srasle s prikazom i dušom njegove mnogoljetne družice, sad ga svladao iznebuha strah i za nju. "Da ne bi i njoj naškodilo... da ne bi i ona poput njega..." Nije se usudio dokrajčiti misli... "A mogla bi umrijeti u grijehu." Ali to mu se pričinjalo smiješno. - - Kroz godine i godine njezine su misli kod Boga...

- Tek ipak...

I on se slabašnom svojom rukom htjede taknuti njezina tijela, no ruka mu bila teška, kao da je od olova, tek puzajući mogao ju je približiti leđima staričinim. Kroz košulju mogao je još osjetiti ili mu se tek pričinjalo, da je to tijelo njezino ledeno, bez života.

I nešto potrese svim njegovim bićem - kao dodir smrti...

Ostavivši ruku na istom mjestu, pokuša se još ispraviti, ali je bio već preslab.

Onda ga nešto zavede opet u one slatke misli od prije... No za kratko utrnula mu svijest... i to prije nego li zadnje iskre na ognjištu, s kojega se još sveudilj dizali otrovni plinovi.

Kožun

Obronkom Velebita, koji se spuštao do Jadranskoga mora, uspinjali se jednoga zimskoga dana muž i žena. Muž je Vicko Rubinić pobolijevao već mjesec dana; produvalo ga, bacio krv i od onda groznica nikako da popusti. Otpremao se on u grad k liječniku kojih četrnaest dana, ali je vazda nešto došlo po srijedi, a napokon k liječniku se i ne žuri. Što će mu on pomoći, kad ne će samo da prođe? Pa onda - dospjet će. Možda i prije mine od sebe, bez liječnika, a pomoći će i Bog. Ali ovaj put nije htjelo proći i nije htio pomoći Bog. Groznica, koja se javljala prije u dva dana jedamput, čula se svaki dan nekoliko puta. A od groznice propadao Vicko nekud, da ga je bilo tužno pogledati. Trebalo se dakle odlučiti i poći. Možda će onaj u gradu ipak pomoći.

Vicko je bio u najboljim godinama. Koliko mu moglo biti? Najviše četrdeset. A bio je velik, koščat i širok, vazda vičan poslovati, podnositi i žeđ i glad i zimu i vrućinu. Imao je kućicu u selu s one strane Velebita. Sa dva je maljušna vola izvažao drvo iz državne šume u grad do mora, pak se vazda našao koji groš pod krovom, ako i nije bilo obilja. Oženio se i odabrao ženu po srcu. Bila je, istina,

iz drugoga sela, ali upravo ondje bilo vrijednih djevojaka. Radina i poslana cio dan, vodila kućicu kako treba. Nikad se nije mogao Vicko da potuži na njezino gospodarstvo. A rodila mu i tri sinčića, da ih je bilo milina gledati. Čili i zdravi dječarci, širokih lica, punih obraza i ručica, vesela pogleda i bistrine djetinje glavice. Tko ih ne bi volio? Vicko je bio dobar čovjek, vidjelo se to po ljubavi prema tim mališima. Sad bi nosio na rukama najmlađega, sad pripovijedao starijima o moru i lađama, koje tjera ovaj isti vjetar, što se vije njihovim visinama. Katkad bi im sagradio onako od drva lađu na jedra, bacio je dolje u šumi na česmu, a onda nije bilo radosti ni kraja ni konca.

Kako je to došla - Bog bi znao - bolest na Vicka. Ima ondje na visinama nepogoda i nevremena svakakvih, ali da je baš njega, toga diva, dosegnuti moralo, to je više nego zlo. Evo, bacilo ga u krevet, a trebao bi da radi. Preuzeo posao, a ne može da se miče. Dva tri puta gonio je mjesto njega voliče brat ženin, oko njega se brinula starica majka i sestra njegova, ali bez muške glave nije ono, što je bilo. Dječarcu ne isplatiše dolje potpune zaslužbe, jer da nije bio tobože potpun voz, a zna se, da je sad zima i da se vozi teže, a može se izgubiti i glava. U kući pak govorilo se sad za ovo, sad za ono: trebalo bi da Vicko popravi, da zabije čavao, da ogradi s nova... i drugo slično.

Dozivale se i bake iz cijeloga kraja, gdje je samo bila koja na glasu vračara. Položiše na nj svakakvoga lišća, napojiše ga vodom od svih mogućih korijena i nahraniše svakakvim i gorkim i slatkim bobicama, a katkad se čulo mrmljanje nad njim, kao da pop misu čita - ali sve uzalud, bol jedna te jedna, a lica propadaju, propadaju i ruke i noge, i sve se nekako ruši....

Leži Vicko na leđima, a boli ga već i ležati ovako. Preokreće se na desnu, na lijevu stranu i opet ga boli. Zuri u strop i čini mu se crn, trebalo bi ga s nova obličiti. Gleda u zid, a ondje je dosadno i pusto. Obraća se k prozoru, a vani najljepši zimnji dan. Sunce je zlatno i sve se igra po snijegu na borovoj grančici. Topi ga, snijeg se sklizne i padne na drugu granu, suši i onaj s donje grane i pada s njim na zemlju...

Ondje na stolu njegovi mališi u najozbiljnijem razgovoru. I ništa ih ne smeta.

- Ja ću te udariti, Kokane!

- Ne smiješ, Frane, ne vidiš li, da je čako bolestan?

Plaho gledaju djeca na krevet i upiru bolno - znatiželjno svoj pogled u bolesna oca i miruju. Ne smiju se maknuti, jer čako je zbilja bolestan: i ne diže ih u vis, i ne meće ih na magare i posve je drugi.

Ovako trpio Vicko tjedan dana. Trpio i dva i tri, ali napokon mu dodijalo; kud puklo da puklo, on će poći do liječnika. Evo nema vjetra, nastala su tiha vremena. Sutra, čim stane svitati, krenut će on i žena u grad.

Tako se dogodi, da se oni jednoga dana vraćali obronkom Velebita iz grada kući...

Liječnik se vrtio oko njega, kuckao ga ovuda onuda i sve nekako kimao glavom. Bit će, da je zlo, kad pretraga tako dugo traje. A rekao je nešto na rastanku i ženi, kao da bi se spremila na najgore. Sve je to slutio bolesnik, a znao je i bolje

od drugih, da nije dobro. Kako se on to teško povlači niz goru. Svaki čas ga zaduhalo, nestajalo mu daha. Naprtiše na njega i težak kaput i još teži kožun. Znoji se on od odijela i sav je mokar od znoja, sve samo teče po njemu. Kako to čudnovato biva kao nikad u životu. Ne može biti, da je to zdravlje.

Ali dolje još je išlo kako tako, nego sad gore uzbrdica ne ide baš nikako. Put, koji je znao proći prije u tri sata, evo sad idu već drugi sat, a jedva su do polovice. Kako to drugačije idu zdravi ljudi, vidi se to po ženi. Ne može ona nikako, da drži s njime korak. Vazda je najmanje petnaest koračaja naprijed. A on zaostaje. Evo, zdravi i bolesni.

Međutim se promijenilo već i vrijeme. Imalo je, hvala Bogu, i kad da se mijenja, kad oni tako dugo idu, a ne mogu s mjesta. Već se dolje u gradu čulo nešto bure. Što se više dizali u vis, to je vjetar postajao jači, a leden od onoga snijega po vrhuncima, da ti se smrzavao dah. Sad se nadvilo nešto na sjeveru. Oblaci tamni i mračni pokrili nebo i sunce. Samo bi trebalo da dođe još snijeg, mećava i vijavica njemu bolesnomu, pa da ostane na putu, kad i onako ne može dalje. Idu oni - a za čas navali jača bura, navali i snijeg. Evo nestaje mu žene pred očima, ne vidiš tri koraka pred sobom. Sve se Vicku čini, kao da ga nešto ovilo u maglu. Do kuće ima još najmanje dva sata njihova hoda. Hoće li on dospjeti onamo? Bog bi znao.

Još bi se dalo i od zime i od snijega, da ga ne ostavljaju noge. Išao je danas već ovim putem preko četiri sata u jutro, a sad idu i opet tri sata, mnogo je to za bolesna čovjeka. Htio je već nekoliko puta sustati i dobrano otpočinuti, ali bi svaki put skupio sve sile i pošao naprijed. Počivat će kod kuće, sad valja iznijeti živu glavu. No najedared nije se dalo više skupljati, čega nije bilo. Klonuo nemoćan na kamen.

Gleda i napinje oči, da prodre velo snijega, ne bi li opazio ženu. Ali nje nema. Misli žena: valjda ide Vicko za mnom, slijedi me, a od vjetra se i onako ne čuju koraci... I stignut će sretno kući prije njega. A bolje je tako, spasit će život, vratit se svojim mališima.....

Što je stalo do njega bolesnika? Danas ili sutra svejedno je. On je pao smrti u ruke, za nj više nema života. A njegovi mali da ostanu bez oca i majke, siročad?...

Sjedi on u mislima i odmara se koji četvrt sata. Snijeg prestao upravo padati, ali tim ledenija postajala bura. Kapljice znoja, koje mu promočile od napora košulju, sad se sledenile, propirio ih vjetar. Zeblo ga sad, kao da je u ledenoj košulji. Ruke mu drhtale kao u nemoćna starca. Nos i uši pomodrili mu i postajali beščutni.

Misli on: evo, ovako bit će najbolje. Naprijed i onako ne mogu. Smrznut ću se ovdje, umrijet ću lakom smrću.... I on se od kamena spustio dolje u snijeg i legao. kao da će spavati.....

I već je bio posve ugodno zadrijemao, kad eto žene.

- Vicko, Vicko! - budi ga poznati glas i trese njena zamrzla ruka.

- Zar ti? - odziva se muž, a malne mu neugodno, da ga smelo u snu. Bio je

spreman odsnivati onamo.... u vječnost.

- Vicko, za Boga, jesi li poludio, kako si mogao? O, mene sirote, a ja mislim: slijedi me, i idem bez brige naprijed.

- A mogla si i poći, što ćeš ovdje? Zar da pogineš sa mnom? Ne zovu li te doma mali? Što ću ti ja, mrtvac sam i onako....

- Vicko, dragi moj - i žena zalama rukama. - Što sam od tebe učinila! Evo, ubih te neboga!

- Aj, nijesi, dušice, ti, nego bolest... A ja te evo molim, pođi naprijed, hodi našim sirotama bez oca i majke... Čekaju nas, pođi, pođi...

A žena ni da bi čuti htjela muža, stane ga trti i grijati dahom, pritiskati k sebi, k toplom tijelu svojem. No bolesnik tek se polako oporavlja. Ipak uspjelo joj pridignuti ga nekako na noge. I opet su išli polagano naprijed, ali sad je držala žena muža i pomagala mu kao dijete starcu.

Malo su oni ovako hodajući došli naprijed. Od silne zime zamrznule mu se i onako ledene noge. Boljeli ga prsti nožni, kao da bi ih tko svijao i htio otkinuti od živa tijela. A u ušima, u kojima je već otprije šumjelo, sad kao da je sviralo. Pred očima mu se crnilo i maglilo od velike slabooće.

- Ne mogu ti ja dalje, dušice moja - progovori najednom sustavši bolesnik.

- Još malo, malo, Vicko - molila ga dršćući žena.

I Vicko se spustio na njezino rame i dao se naprijed vući, ali tek nekoliko koraka.

- Pomaži ti, koliko ti drago, ja više ne mogu. Evo sjest ću ovdje...

I ženi ne preosta drugo, nego da posjedne muža, Ali jedva su malo trenutaka sustali bili, a leden vjetar ih produvao, da im se zamrznula sva uda.

- Vicko, Vicko, digni se, pođimo dalje - molila ga žena. A Vicko zurio preda se i duboko se zamišljao. Glas mu se jedva čuo.

- Molim te i zaklinjem te, ženo draga, ostavi me ovdje i pođi kući. Spasi život svoj za dječicu našu. Nisam li ja i onako na smrt bolestan? Nije li ti kazivao liječnik? Pusti me, da umrem, a ti pođi i vrati se dječici našoj. Daj, učini mene radi...

A žena ni da bi čuti htjela. Privila se uz njega, uz njegovo srce i stoji kao prikovana. Teško je bilo bolesniku govoriti.

Među tim zamrznula uda i ženi, stale je boljeti noge i ruke. Otkinula se od muža i stala plesati oko njega, ne bi li se malo stopila.

- Molim te, na koljenima te molim, pođi, pođi, ... molio iznemogli čovjek.

- Ne ću, ne ću, dragane moj - ne ću nikako, da te ostavim. Poginut ću s tobom, a Bog će čuvati dječicu našu. I ja sam evo iznemogla, skamenile mi se noge i ruke, poginut ćemo zajedno. I ne gubi više riječi uzalud.....

No u srcu muževu razgorio se veliki plamen. Blizina smrti razbudila je njegovu veliku ljubav prema djeci. Rastanak zakrvario mu dušu... Oni dragi njegovi mališi, tako lijepi i jedri kao anđeli, ostat će bez oca i majke, sirote, na milosti i nemilosti tuđih ljudi... A trebalo bi ih hraniti i braniti, češljati, rediti, grliti očinskom i materinjom ljubavi... On će poginuti, njemu je suđeno i onako od

bolesti, ali žena njegova, majka, ona ne smije, ne smije da propane.....
I bijedni čovjek stane se svojim ukočenim rukama bolno i nespretno svlačiti.
Žena mu obuhvati ruke i učini ga nemoćnim. Surovo, svojim muklim suhim glasom uzviče se muž na nju:

- Pusti!

Prestrašenoj od njegova glasa popustiše ruke same od sebe. Teškim naporom oslobodio se sad muž debeloga i teškog svog zimmjeg kožuna. Leden vjetar produvao ga, kao da je izišao gol na zimu.

- Evo, da si obukla i otišla odmah kući - stao joj sad zapovijedati grubo i osorno.

- I to odmah. Poljubi mi dječicu moju i svakoga napose i reci im, da sam te ja poslao. Pozdravi majku i sestru moju. Dođi bliže...

Vična slušati svoga muža, ona je radila sad sve, kako joj kazivao, bez otpora, slijepo se pokoravajući. Obukla je kožun, približila se njemu. A on je zagrljao i pritisnuo joj poljubac na ledeno lice.

- Vicko, Vicko moj - zaplakala jedna žena, bacivši se u njegov zagrljaj. No on je odbije od sebe grubo, upravo tako kao što je prije govorio.

- Idi - i opet joj zapovjedi. A ona se digne, uhvati mu ruku i progovori odlučno:

- Zbogom, dragi moj, evo ja idem, srce me zove k mojoj dječici. Ali ja ću bježati i Bog će mi dati snage. Za po sata bit ću natrag... doći ćemo po tebe...

I vjerujući u nadu svoju ona odjuri prema kući, ostavivši druga svoga.

*

Kad je prispjela bila u selo, upravo se počelo mračiti. Bila je gotovo bez daha i zažarenih lica i znoj joj se cijedio sa čela. Stupala je samo naprijed u groznom strahu. Činilo joj se, da je progone svi vukodlaci i sve vještice, o kojima je ikad čula pripovijedati. Glava joj bila gotovo bez misli. Govorila je samo preda se riječi, što ih je nakanila vikati, kad dođe do prvih kuća: u pomoć, u pomoć!
I zbilja došavši tek u blizinu sela razvikala se kao luda:

- U pomoć, u pomoć!

Skoro skupilo se nekoliko žena i muških oko nje. Ali ona je samo vikala: u pomoć, u pomoć! I nijesu mogli ništa od nje da saznadu... Kao da je htjela da sve selo skupi...

Onda je zaustavili, posadili na prag od kuće, no ona osta bez svijesti. Potražili brzo ocat i vlažne krpe i stali je trti. Jedva je došla k sebi.

- Što je, što je? - oblijetali je svi pitanjima.

- Idite, bježite, Vicko mi je ostao na putu. Spasite ga, ali brzo, brzo... Drugo se nije moglo ništa od nje doznati. No i to je bilo dosta, te neki mladići odjuriše odmah putem prema moru.

U to su doveli bili i mater i sestru Vickovu. Niska i slabašna starica sva je drhtala od uzbuđenosti. Htjela je da najedamput sve dozna od svoje snahe.

- Daj govori, gdje ti je čovjek, gdje si ga ostavila? Je li mrtav ili živ? Je li mu pozlilo? Jesi li ga ubila, što li?

A ona u nedužnosti i iskrenosti svojoj pripovijedala sve, kako je bilo.

- Živ je, pozlilo mu. Nije mogao nikud ni kamo. I dao mi svoj kožun, da se spasem bar ja - za djecu našu i ostao i čeka, da ga spase...

- Kako? - planula starica, ti si ga ostavila, uzela mu kaput, ubila ga nemoćnika - ti zvijeri, a ne žena, ti prokleta ubojice djeteta moga, ti, ti...

I udarila nesrećnicu šakom u lica...

Dotle su momci tražili mrtva Vicka po snijegu, a dječica njegova već slatko spavala.

II. ŽIVOT I ČEZNUĆA

Mila. I. Proljetna pjesma

Kamenitim prodolima spustilo se od proljetne kiše zelenilo poput mekih sjajno zelenih sagova, a u baščama procvale voćke nebrojenim bijelim i ružičastim cvjetovima. Ljubica je pobljedia od pretoploga žara sunčanog. Gdjekud lijetaju - ako i tromo - leptiri. Kroz čas prije nijemu zimmju tišinu zuje pčele, muhe i bumbari. Koru drveća i grmlja probijaju sokovi, zameće se list, bujna grančica, gusta sjena, hlad protiv buduće zapare ljetne. Bezmirisan se zrak natopio zadahom cvjetova, sokova procvjetaloga kopna i mora. Zametke od neizbrojnih hiljada života sipa nevidljiva raskošna ruka u zemlju, u vodu, u zrak, u tišinu, u mrtvilo, koje izgara od čežnje...

Proljeće oko mene i - u meni!

... Sunce se prerano budi ili je vrijeme stalo još više hititi u zagrljajima moje Mile? Dosadni se radnici, pometači, uličnjaci i drugi razdrpani ubogari već razgovaraju na ulici, njihovi glupi razgovori sežu do nas i otkidaju me iz toploga zagrljaja Milina.

Kako ću izbjegnuti njihovu ludo-pronicavom posmijehu, kako umaknuti njihovim besmislenim primjedbama?

Kao da i mene nema prava dignuti proljetno jutarnje sunce?

Kako ih veseli: sad na znadu moju tajnu! Cio je grad govorio na sva usta, pa ipak osebit je to čar osvjedočiti se bjelodano o svemu i sam!

Ali malo meni do ljudi: teško se tek otkinuti zagrljaju Milinu. Noći su postale prekratke ili su našoj ljubavi ponarasla krila?

Tko bi to bio slutio! O njezinu ponosnu prikazu često zapinjalo moje požudno oko. Bila je žena, kraj koje ne možeš proći, a da ti srce ne zakuca življe. Krasan junački stas, ljupka plava glavica, veliko oko, krasne boje, bijele ruke i sitne nožice. Usnice rumene, a oko usna posmijeh, od kojega ti stane duša igrati...

Uza sve to znaš, uvjeren si, da bi mogla tvoja biti, jer je darežljiva kao sunce...

I nehotice joj praštaš, jer misliš i vidiš, da onaj, koji mnogo ima i mnogo daje.

Nije li te često zaslijepio tračak sunčani odrazujući se od staklovine na smetištu?...

Poslije mnogih "slučajnih" susreta usudio sam se potražiti je u kući. Bila je tamna noć. Moje je srce drhtalo kao rijetko u životu. Nije mi bilo do toga da stečem njezinu ljubav, ali kakav bi to bio udarac po me, da me je odbila? Ja bih bio od zavisti drugima izgubio pamet. Međutim sretno je prošlo. Ja sam joj otkrio svoja "čuvstva", svoju čežnju za njezinim poznanstvom. Od velike želje za njom, onako krasnom, kako mi se pričinjala sad u svojem domu, zvučile su moje riječi iskreno... Ona je slutila slasti, koje će doći... Ja sam joj se sviđao. Osjećali smo oboje u taj tren, da je to početak uskom prijateljstvu. Bez žene ja sam vazda osamljen, a u nje probudili su premnogi čežnju za jednim. Takav nam je bio prvi sastanak.

Od te večeri nije bilo dana, da je ne bih potražio, čim se spustio mrak. Njezina je sobica bila udobna. Prigušeno se crveno svijetlo svjetiljke gubilo u kutiće, oživljujući ih čarima noćnoga života. Na bjelilu se kreveta sustavilo najviše zraka. Ona me držala u svome zagrljaju. Privio sam se uz njezine grudi i zagledao gore u njezine velike plave oči. Govorili smo ludorije. Katkad sam se usudio spočitnuti joj koji pogled, koju kretnju, kojima je pobudila moj ljubomor. Ljubio sam je najvećom pažnjom i nježnošću. Katkad sam joj pisao listić po danu, tek što smo nekoliko sati rastavljeni bili. U listovima bio sam goropadniji. Donosio sam joj neznatne stvarce, darove, koji nijesu smjeli nikad biti od novčane vrijednosti, naš saobraćaj imao je biti čisto ljubavan. Mazio sam je kao djevojčica svoju bolesnu ptičicu...

Od tolike nježnosti, od toliko zajedno sprovedenih časova, od neopisive slasti njezina zagrljaja nastala neopazice prava ljubav. Nijesam mogao obastati u njezinoj blizini, da je ne cjelivam, nijesam mogao biti bez nje, da ne mislim samo na nju.

O zamašaju te ljubavi uvjeralo me je i mnogo drugo. Svijet, koji se najviše brine za ljubav, doznao je za moje noćne pohode. Tim sam sebi stekao nebrojeno neprijatelja. Ljudi su me mrzili od zavisti, žene od ponosa. Na ulici sam čuo često njezino ime: htjeli su mi reći, da znadu moju tajnu. Predamnom su kao nehotice spominjali njezinu prošlost. Kod toga navalila bi mi rumen u lice. Drskiji hvalili se predamnom, da su bili ljubavnici njezini prije mene. Kako me god to boljelo, uživao sam u tom, da napokon znadem sve, svu prošlost svoje Mile. Desnoga prijatelja svoga od djetinjstva, za koga sam uvjeren bio, da je bio upravo prije mene ljubavnik Milin, izbjegavao sam na ulici, u kavani, u kazalištu kao svoga najdosadnijega vjerovnika. Doznao sam potanko sve o bogatome trgovcu, o umirovljenom časniku, o golobradom pisaru... Ali to je bilo još najmanje. Noćne protuhe i pijanice usijanih glava bacali su kamenje na Miline prozore, da mi je stala drhtati u naručaju kao uplašeno dijete. Jedamput su se potukli do krvi pred dvorom: gnjev i zavist, kojim sam bio nedosežan ja, učinili ih nasilnim među sobom.

Neke sam večeri čitao po običaju listove, što ih je dobivala Mila danomice kao kakova trgovačka tvrtka. Bilo je neobično zanimljivo čitati ta pisma. Ljudi se i žene svih doba i gotovo svih staleža obraćali na Milu. Koliki je - obrazloživši joj

potanko sve imućtvene prilike - molili za ruku, taj "jedini spas u njihovoj očajnoj ljubavi"? Drugi joj posve odlučno označivali cijenu. Treći opet nijesu tražili od "čiste djevice" ništa, baš ništa - nego jedan pogled, "jednu iskru u bolnu tminu svoga nesretnoga srca!" - Bilo i pjesama i besmislenih i duboko osjećanih. Bilo je i prijetnja od žena, kojima je "zaludila" muževe, zavela ih u dugove na rub propasti. Bilo i ozbiljnih grožnja napadajem, otrovom i nožem. Sva je ta pisma slušala Mila bezbrižnošću, kojoj se nijesam mogao dosta nadiviti. Katkad se stala kod najstrašnijih riječi tako obijesno i srdačno smijati, da mi je bilo posve tjeskobno gledati.

Nakon takovih su čitanja postajali obično naši zagrljaji još vatreniji: ja sam se ćutio pobjednikom, triumfatorom nad ovom šarenom četom nesretnih ljubavnika. - -

Jednom nas zateče ovako iznenada silno udaranje o kućna vrata. Mila probljedi. Mislio sam, da je traži koji nasilni ljubavnik iz prijašnjih dana.

Iziđosmo na hodnik.

- Tko je? - upita Mila. Javi joj se poznat glas jedne prijateljice.

- Što hoćeš? - doviknula joj nestrpljiva Mila.

- Otvori! - začuje se izvana grubo.

- Ali što hoćeš? - Bilo joj nezgodno, da je tkogod sa mnom vidi. Na to stane vikati ona iz vana.

- Daj mi muža! On je kod tebe. Ja znam, ja znam, on je kod tebe. Otvori odmah i pusti ga, jer inače ne odoh odavle do zore. Otvori bestidnice!

U to se začuli već i drugi glasovi na ulici. Sletili se ljudi. Žena je pred kućom psovala sve glasnije i očajnije.

- Vidite, vidite - ona ne će da otvori, jer je moj muž kod nje. O bestidnice!

Mila zalama rukama. Ćutila se potpuno nedužnom. Bilo mi je žao, nijesam mogao gledati, da trpi zbog mene.

Iziđem na dvor i pokažem se ljubomornoj ženi.

Ah, kakav užitak za narod! Prekrasnog li prizora! Evo, taj je kod nje, kod te besramnice!

Jedva sam je smirio, svoju siroticu. Plakala je, a ja sam joj cjelovima otirao suze. Još smo se strastvenije grlili. Mislio sam, da ću izginuti u njezinu zagrljaju.

Njezine su bijele ruke sapinjale kao lanac, a ipak tako mekim dodirom. Moje su usne gorjele na njezinu vratu, među njezinim njezima kao usijano gvožđe na nakovnju. Moji su prsti drhtali u njezinim plavim, zlatnim vlasima: strast je u njima probudila hiljadu zamrlih živaca. Živio sam u dva života. U meni je plamsalo. Osjećao sam se kao zvijezda u magli. Na sljepočice probijale kapljice znoja, u očima mi titralo: zrake se od svjetiljke razbijale u njima u ognjenu paru. Sve je moje biće prožela slast, u kojoj je zamirala svaka misao, svaka slika, svaki osjećaj, sve, čitav svijet, čitav život, budućnost, prošlost i sadašnjost...

Veličina života zatalasala u meni nešto, prema čemu je umiranje ništetni osjećaj. Život je izišao pobjednikom nad carstvom smrti, sav optočen sjajem sunca sred gustoga mraka najtamnije jesenje noći...

Prerano, prerano otkinulo me proljetno sunce Milinu zagrljaju!

... Kako da se smiriš nakon ovake noći? Proljetni zrak pun mirisa i novoga toplog života titra i u tebi. Sve slike svijetla dršću ti pred očima... I ja se vraćam nebrojeno puta pred njezinu kuću. Ne poimam, kako da ne dolazi na prozor, da ne osjeća moje blizine, čežnje mojega srca... A kad je nikako zagledati ne mogu, obilazi me sumnja i izjeda me kao upaljena rana. Hitim dolje do bogatoga trgovca, da nije on kod nje? Ali nije! On svojim prljavim prstima premeće robu. Bježim do izlisanog časnika. Nije ni on; kao gušter isplazio je na proljetno sunce. Da nije pisarčić ili muž one žene? - Nije, nije - pa ipak ne vjerujem ništa... Potkupljujem propalice i besposlice, da je slijede na svakom koraku, i ne samo nju nego i trgovca i časnika i pisara i cio svijet... ali mira naći ne mogu. I tako zamire moj život, da može živjeti moja ljubav.

Mila se boji žara moje ljubavi. Ona osjeća, da bih je ja ubio, da je zatečem u zagrljaju drugoga. Ona i ne pomišlja na nevjeru.

Ja je vraćam novome živovanju. Veliko djelo spasavanja - ako i na moju korist - sad na će potpuno uspjeti. Mila, divna Mila bit će druga! Ona će ljubiti jednoga kao svaka čestita žena.

- - Ona mi dapače reče, da bi htjela da postane majkom...

Mila pak majka?! O, to je posve nepojmljivo! U tu se misao zamisliti ne mogu... Ne, ne, to ne smije biti!

Moje srce obilazi sjeta i žalost, moja će duša izgubiti vjeru u sve. Mila, ta divna Mila, da usrećuje samo mene? I nikoga drugoga? - Ja ću proplakati za ljude! - - Zar veličajna darežljivost ove prirode rasipnice, koja mi je dala od svoga preobilja nju, a da nije osiromašila ni za jednu zvijezdu ni za jedan cvijetak, - imade također svojih granica?...

Mila. II. Pjesma žarkoga ljeta

Otkad si ono poželjela bila, Milo, da postaneš majkom. Obilno tebe obdari rasipna nevidljiva ruka. I tko se je prije prezirno odvrćao od tebe, tri put bi trebalo da padne pred tebe i tebi se pokloni - majko!

A prošlost neka mine u zaborav - kao da je nije ni bilo - neka izgine kao glogovo cvijeće, jer ti si izvršila poziv i triput je bilo blagosloveno pozvanje tvoje. Sudbina i zakoni teški ljudskoga života otkinuše skoro mene od tebe. Zahvaćen od vira života potonuo sam za ljubav našu... da, i pjena se izgubi putanjom rijeke....

Od onda su požutjele njive, pozlatio se žitak i nemoćni ptići stali polijetati krilima svojim, teško se snalazeći u nedoglednim prostorima.

... Evo, na obronku ležim brijega, preda mnom je pšenično polje, a iz sela došla su tri mališa. Od majčina mlijeka još su im usnice vlažne, a lica su im rumena od pritiska majčinih dojki. Poput goluba pali su u polje. Punim kidaju ručicama različke i makovo cvijeće... Bože, koliko ga ima, a oni bi htjeli i više!... Nasitivši

se obijesna posla, pružaju ruke i igraju veselo djetinje kolo... I moja duša igra s njima... Dva dječarca, među njima djevojčica: i sitni prstići već dršću od dodira...

Milo, nijesu li to dječica naša? Sve mi se čini, kao da ih poznam, nesumnjivo poznam - po ljubavi našoj... Jest, poznam tu iskru od velikoga ognja: nad zemljom je lutala, nad šumama i poljima i pala među ove zlačane vlati...

... Daleko od tebe među ljudima živim. Mala je privreda moja. Iz borbe sam ponio ništav plijen. Kako ću hraniti djecu, kad ni sebe ne mogu? U radosti začeta, u bijedi i čemeru duša mi strada... Što ću podijeliti? I čemu da dijelim?... Od bogatstva mogega ništa ne osta, što nijesam već dao...

A suze čuvam u sebi.

... Davno je ohladnjelo srce moje za tebe i bacilo živi ugljen ljubavi naše u rijeku života. Još katkad što dršće, zadržće za - druge... Od plamene se želje za tobom drobi iverje sitno prostorjem moga života: u mogega neba mliječnu stazu...

Još od strasti naših otrov zmijski vrije na suncu mogega ljeta... Kolike su prošle uza me, a ja sam ih zadržao ognjenim prstima, pronio ih u zagrljaju strasnom do bijelih dušeka... O, Milo, tebe ne zaboravih nikad...!!

Ali probici su ljubavni gorki. U zlatnom se daždu rasipala muka moja. I mnogi sam slušao ljubomora prikor, da, i šaka se vitlala nada mnom i od zamaha jedva se sklonih... Ali moja se slabost uzanosila triumfatorskim zanosom pobjede... na putovima poniženja.

Dijelio sam tijelo s drugima i u obmani - od mrvica sa stolova tuđih - bio sam gavan... Opajao sam dušu iz čaša taknutih usnama tuđim...

- - ... O, Milo, gdje su dječica naša? Tko im je otac? Tko im je majka?... Tko bi nas danas jošte prepoznao...?

... O, kad bi i htjela doći među nas... ja bih u mutne se sakrio suze...

Jer ljubav je naša slobodna bila... i nijesmo joj htjeli da gradimo stijena, koje bi hladne dijelile srca.

Jer ljubav je naša slobodna bila... Sebi dosta. U cjelovu živa i - mrtva.

O, Milo, čemu si postala majkom?

Majčinstvo lica ti osu zapahom venuća. Oblici ljubavni tvoji postadoše meki i podatni - poput mahovine. Od majčinih se pogleda brižnih zamutio očiju plam, a na ognjenim nekad usnama danas hladani čeka pčelice med...

... O, vidim te, vidim u duhu, gdje šećeš po obali beskrajnoga mora s veselom svojtom - ruke u rukama... Stežu te one sponama tijesnim: niti da bi se pogled tvoj smio otisnuti glatkom pučinom mora... Među ženama drugim ti si samo ženica nježna i slatka... i ništa više.

Oh, gdje si mi ostala, ljubo?...

- - ... Gle, kako na zapad se nagnulo sunce i pod bijele se ljetne oblake sakri kao pod sniježno goluba krilo... I kuda pođe, istim se putem ne vrati nikad...

O, Milo, čemu si postala majkom?...

Večeri ljetne teški, mlaki i sumorni žar se upire o čelo i pritište sljepočice tvoje...

O, Milo, ti ne čuješ tjeskobnih uzdaha mojih... i nikad više ne ćeš ih čuti...
Drugim se zvucima priviknulo uho tvoje...
Zovu te:... Majko!

Mali probici

U kući carinarskoga oficijala Miličića stanovao je njegov šurjak po prvoj ženi, umirovljeni vijećnik Ljudevit Praprotnik. Najljepše uređenu i najprostraniju sobu odstupila je gospođa Miličić njemu. On starac neženja, lutajući sam po svijetu, zasitio se stranih ljudi, koji su ga na sve moguće načine izrabljivali, i nastanio se sav sretan u jedine rodbine. Kako je bila gospođa Miličić iskusna domaćica, živio je starac u kući svojih rođaka potpuno zadovoljan. Od svoje visoke mirovine plaćao doduše više nego bi se moglo zahtijevati od strana čovjeka, ali se za to u svemu i svačemu posvećivala upravo njemu najveća pažnja. On je prvi uzimao iz zdjele, za zajutak dobivao je obrano mlijeko, najprije se ložila njegova peć, a prije nego se išto pripravljalo za ručak, pitalo se, da li on to jelo jede, da li ga njegov nešto osjetljivi želudac podnosi. I u stotinu je drugih malenkosti on vazda vodio odlučnu riječ. Vičan još od svojih službenih dneva drugim zapovijedati, on je tu potpunu podložnost čitave kuće primao kao nešto, što se samo po sebi razumijeva, i zadavao je svima dosta muka sa svojim mnogim nesnosnim staračkim navikama. Naročito je bila svima neprilična njegova velika škrtost, kad su se upravo uza nj naučili udobnijem životu, a plaća carinarskoga oficijala nije bila kadra pokrivati svih potreba nešto luksurioznoga kućanstva.

U Miličića je bila jedinica petnaestgodišnja djevojčica Beata. Krasna crnka, upravo na prelazu da postane od djeteta gospođicom. Svojim je djetinjastim ludorijama, svojim glasnim smijehom i naivnim dosjetkama čitavu kuću oživljavala. U nje je bilo toliko života, koliko u svih zajedno i tim je životom obogaćivala svakoga, koji bi došao s njome u doticaj. U kući su bili svi bez izuzetka pod njezinom moći. Ona je smjela raditi sve, što je samo htjela, a da se nije usudio nitko prigovoriti. Osobito je bio u njezinoj moći ujak Lujo, kako je zvala vijećnika.

Beata je bila na vlas tako odgojena kao i sve ostale kćerke činovnika njezinih godina u gradu. Svršila je nekoliko škola, počela učiti francuski i glasovir, a da nije ni jedno ni drugo naučila, odijevala se po najnovijoj modi, učinivši upravo to odijevanje najprečom zadaćom svoga života. Izilazila je na ulicu više nego je potrebno bilo, jer je znala, da će je u dvanaest sresti onaj ljepušni đak, koji je u nju zaljubljen do ludila, a na večer oko šest onaj crni prislušnik, koji se vraća iz ureda i koji bi zacijelo poginuo, da je jedanput ne vidi. Uopće bilo je za nju prijeko potrebno, da sve i u potankosti znade, što se u gradu zbiva. Tako bi joj prolazili dani, a da se nije baš nikad ništa važnije, ništa od toga znamenitije događalo. Njezin je duševni život bio tako isprazan i svejednak, kako su se malo

mijenjali i izlozi, mimo koje bi svaki dan šetala.

Ali to je bilo samo izvan kuće. U kući, u krugu svojih, među zidinama odigravalo se nešto, što je za nju imalo veću znamenitost, što je dublje zasijecalo u dušu. Od prvoga časa, otkad se uselio u kuću njezinih roditelja umirovljeni vijećnik, postala je ona njegova ljubimica. Bilo joj je onda jedva četrnaest godina. Bila je jedra i puna djevojčica, zrelija od svojih godina. Njezine se kose sjajile kao ulašteno crno drvo, oči su joj gorjele žarkim sjajem. Krile se tajno iza crnih trepavica i iz toga zaklona sipale su svjetlucave tajanstvene iskre. Lica joj se rumenila, a čelo joj se bjelasalo ispod fine sjene crnih vlasi. Usne su joj bile prebujne i podavale su svemu nešto strasno, nešto zavodljivo, nešto kao grijeh. I tko bi je vidio, kad se iza brza hoda ili nakon čaše čaja ražarila, čutio bi se kao izazvan. Svu je tu snagu svoga pogleda i svoje ljepote ona potpuno osjećala i znala se njome savršeno služiti.

Kao rođaka, a k tomu još dijete, bila je ona u saobraćaju s "ujakom Lujom" posve slobodna. Ona je smjela doći u njegovu sobu u svako doba, smjela ga zagrliti i poljubiti, kad bi joj se od objesti samo prohtjelo. Ona bi uzela njegovu ruku i metnula je oko pasa, onda bi ruke svoje savila oko njegova punoga vrata, stisnula ih i ovjesila se uza nj, da se starac sav previjao pod nenadanim teretom. Ona je smjela isprevraćati njegove stvari, smjela je čitati njegova pisma, narugati se njegovoj slaboj kosi i rijetkoj bradi. Sve je on to, ako mu i nije bilo ugodno, pratio sa smiješkom i uživao u intimnosti njihova saobraćaja. Kako se bio iza rastrgana samoživskoga života povukao u sebe, kako se ograđivao od doticaja sa svijetom, tako se sve više nalazio osamljen i ostavljen: u toj osami trebalo mu ono, što je netom izgubio, i to izgubljeno stala mu malo po malo nadoknađivati njegova mala Beata. Ona je počela ispunjati sve njegove misli, sve interese i sva njegova čuvstva.

U početku, kad se Beata njemu približavala kao dijete svom mnogo starijem rođaku, on je u tomu nazirao nešto, što mu nije bio kadar pružiti sav njegov dojakošnji život. Sveđ ga je sjećala na njegovo djetinjstvo, kad je i sam uživao ljubav svoje majke. Takvu ljubav, kakve nije poslije nikad našao u svijetu. To ga je sjećanje udjetinjilo i on je osjećao dodir srca, koji se netragom izgubio diljem njegova života, a za koji je ipak znao - iz uspomena. Njega je ta ljubav oplemenjivala, sav njegov život dobivao je neku svetačku aureolu, neko posvećenje. I u svojim mislima i sanjama podavao se tom novom osjećanju.

Škrtario je i sanjao samo o tomu, kako će svojim pregaranjem usrećiti ovu dragu djevojčicu. Kad bi ga ona onda grlila i cjelivala, sve se jači čutio u svojoj nakani i kao da je već unaprijed uživao u nagradi.

Dugo vremena ostala je ta vijećnikova ljubav ista, ali onda se stala mijenjati. On je bio slijep za sve mane Beatine, a kako je njezina ljepota rasla, sve se više u nju zaljubljujivao. Njoj nije smio nitko prigovoriti, a da se on ne bi nehotice nametnuo za njezina branitelja. Svaki je dan morala doći po nekoliko puta k njemu i kad je nije bilo, bio je sav rastresen i zlovoljan, neprestano je nešto zahtijevao i dosađivao cijeloj kući. Soba mu bila pusta, a nije imao snage da

izađe prije nego bi vidio Beatu. Bio je uzrujan i prisluškivao na vratima, ne bi li raspoznao njezinih koraka. I kad ih je čuo, zakucalo mu življe srce. Ona je bila po njegovu mišljenju najljepša u čitavom gradu, sav je svijet gledao samo nju. Uistinu pak zadivila je njezina ljepota samo njega. Svaka kretnja njezina, svaka crta u njezinu licu bila je za nj puna ljepote. On je uživao njezinu ljepotu i svaki čas otkrivao nove čari, zlorado se veseleći, da u tome uživanju nema suparnika. Pred njegovim očima, u najbližoj blizini, kao samo za njega odigravao se božanstveni misterij žene: od djeteta postajala žena, najljepši stvor prirode. I promatrajući tu igru, on je opažao, kako neizmjernom kolikoćom nastaje od časa do časa ljepota žene. Opažao je, kako ulazi novi sjaj u onaj plamen očiju, kako se ustaljuju crte u licu, kako se oplemenjuju nekim savršenstvom. Ali je opažao i kako izbijaju od zametaka krasne forme djevičanskih grudi, kako se ustaljuje u najdivniji oblik ona crta puna požude i slatkih slutnja. I kad bi slučajno osjetio pod dodirom svoga tijela tu raskoš ljepote, on bi se trznuo, srsi bi mu prošli tijelom i prijetilo mu nešto, da će ga zamagliti, omamiti. Beata mu napokon nije bila ništa. Nije mu bila krvni rod, nije mu bila povjerena, bila je za nj posve tuđi stvor, koga je tek slučaj doveo u toliku blizinu. On nije imao prema njoj nikakvih obveza, ništa se nije usprotivilo u njemu, da je promatra i gleda kao svaku drugu djevojku. I on je počinjao osjećati, da je u tim prilikama njegova ljubav prema njoj nešto novo, nešto drugo, nego prije. Jest, iz svega svoga ponašanja, a najpače iz ljubomora, kojim je pratio svaki korak Beatin, jasno je uviđao, da je u Beatu zaljubljen, upravo kao onaj đak, koga nije mogao dosta nadzirati i upravo kao onaj prislušnik, za koga je govorio, da je prava nakaza.

Ali ne samo da je bio zaljubljen onom škrtarskom staračkom ljubavi, kojom ljube starci njegovih godina mlade djevojke, nego je bilo u njegovoj ljubavi još i nešto divlje, zvjersko. Njegov život nije ga nikad doveo u priliku, da dođe u takav uski saobraćaj sa ženom netaknutom i čistom, kao što je bila Beata. Nikad nije u svom pustopašnom samoživskom živovanju osjećao moć čisto ženskoga u tolikoj prvotnoj sili. Žene, s kojima je provodio svoju besposlicu, podavale mu se ili iz interesa ili iz pokvarenosti, bar se njemu tako pričinjalo, a tu se našao pred ženom, koja je bila za nj nedostiživa, a koja ga je ipak usrećivala svim obiljem svoga djevičanstva. On je žudio u svakoj kapi svoje krvi za ljepotom toga stvora, on ju je imao u svojim rukama, njome se opijao, a da ipak nije bila nikako u njegovoj vlasti. I za ovo nedosežno, a ipak njegovo, on bi bio dao cio svijet.

I sad, kad bi se Beata približila k njemu, da ga zagrlji ili poljubi, on je u taj doticaj prenosio svu neobuzdanu strast svoje ljubavi. On se pritiskivao uz njezine grudi, osjećajući u najtanje tančine njihove oblike, zagrijavajući se njihovom toplinom i ispijajući požudno svekoliko obilje slasti, koja se krila u takvu doticaju. On je držao svoje usne dugo, dugo na njezinim, puštajući, da se od toga dodira prelijeva slast svim njegovim bićem, da ga raspali nevidljivim ognjevima i onda brzo oslabi, učini nemoćnim. On je primao njezine meke

prstiće i tako ih grčevito stiskao, da su se pod njima htjeli polomiti njegovi starački prsti.

Dugo nije Beata opažala, što se s njome zbiva.

Ona je dolazila i izlazila iz sobe starčeve kao i prije. Znala je doduše, da imade ujak Lujo neku osobitu slaboću za nju, ali je to sebi tumačila kao ljubav rodbinsku, kao jedino veselje starčevo, kad i onako nije imao nikoga drugoga. Ona je nastojala, da mu to veselje još poveća svojom ljubazljivošću i privrženošću. Malenkosti, kojima ju je darivao, primala je kao znak te njegove ljubavi. I kako je sama uživala u svojoj ljepoti, u koketnosti, s kojom se odijevala, mislila je, da se i njemu bolje sviđa u novom šeširu ili svilenoj bluzi, koju joj je on kod najbolje krojačice nabavljao. Veselilo ju, da imade dionika u ovoj svojoj sreći, koja se sastojala najviše u ukusnom odijevanju. I bilo joj je posve razumljivo, da je upravo u takvim darovima i starčeva radost, jer je u njima bilo toliko - njezine.

S vremenom stala je ona svoju moć zlorabiti. Jednim je poljupcem sebi znala isposlovati najskuplji šešir za zimu ili nove rukavice za ples. I kad god bi joj što trebalo, ona je znala tako lijepo starca poljubiti, da je mogla sa sigurnošću računati na uspjeh svoje prošnje. Taj način stjecanja potrebnih malenkosti postao joj napokon mekaničan. Kad god bi se čega zaželjelo njezino srce, trebalo je samo upotrijebiti prokušano sredstvo.

Jednoga joj dana dogotovila upravo krojačica svilenu bluzu, što joj je darovao ujak za petnaesti rođendan. Sva sretna i blažena nije se mogla rastati sa zrcalom, tako joj je krasno pristajala ta ružičasta fina, gotovo prozirna bluza. Upravo taj dan činilo joj se, da je ljepša i zamamnija, nego ikad prije. Ispod bijela poput snijega vrata duboko je sezao rez i provirivalo je nešto od krasnih njezinih grudi kao slatka slutnja. Oči su joj plamsale, lica su joj bila zažarena. Ona crta uz maljušno uho razavijala je u svojoj golotinji sav svoj neizrečeni čar. Uхватило je nešto pri srcu kao neobuzdana želja, da se mora u toj svojoj novoj opremi pokazati svima, cijelome svijetu. Čitavo poslije podne napastovala je ta želja. Onda u sumraku izvadila opet iz ormara svoju bluzu, zaodjela se potpuno za kazalište, i odlučila poći do ujaka, da zaište od njega novaca. Kad je bila gotova, prebacila je nehajno oko vrata svileni rubac i rogooborno banula u sobu ujakovu. Starac, opazivši je, spustio je odmah novine iz ruku.

- Evo, vidiš kako sam lijepa! - dovikne mu Beata, postavivši se koketno preda nj. I zbilja, starac je bio začaran od njezine pojave. Bio je zaslijepljen od tolike ljepote, tolikoga mladenačkog svježeg života. Činilo mu se, da stoji pred začaranom kraljevnom iz djetinjskih priča.

- Zbilja si lijepa! - morao joj nehotice potvrditi. A ona mu se vinu oko vrata, poljubi ga u usta i ostane usko uz njega.

- Zar ne - stane ga onda moljakati - ovako lijepa moram ići u kazalište? Zar ne ujače, ti ćeš mi kupiti ulaznicu?

A kad je on trgnuo glavom, kao otimajući se njezinoj blizini, pritisnula ga ona k sebi i ponovila svoju molbu, ali odlučnije:

- Ti mi moraš kupiti ulaznicu! - On nije imao snage, da joj se protivi. I njegov smiješak jasno joj je odavao, da joj je želja već ispunjena. Slavodobitno zasjaju njezine oči i kao zmija ovije se oko njega, gladeći ga mekom rukom i cjelivajući u ruku, u lice, u čelo. A u njemu se probudi strast i kao pomaman pritiskivao je k sebi, vraćao joj divljim žarom cjelove, doticao se svojim grudima njezinih, obuhvaćao svojim prstima dražesne oblike njezina tijela. U tom se cjelivanju izmaknuo rubac s njezina vrata i njegove se maglene oči upiljile u krasna njezina njedra. I on se nije mogao svladati, a da ne poljubi svim ognjem svoje strasti to divno tijelo... Naglo, kao da ju je dosegnuo oštrac noža, ona se otme njegovu zagrljaju i pojuri priblijeđivši do vrata. Mekanično uhvati desnicom kvaku. Starac se trgne i poskoči za njom.

- Beato, Beato! - otme mu se kao stenjanje iz grla. A onda, osvijestivši se, primi je mirno za ruku, privede do stola i izvadi drhtavim prstima iz ladice peticu.

- Evo, dijete moje - hinio je onda u glasu mir - pođi, pa se dobro zabavljaj! A ona čas stala, kao da se zamislila, kao da je zaboravila pošto je došla... prene se, nesigurno pruži ruku za novcem, uhvati novac i zaboravivši pozdrav iziđe iz sobe.

To je bio čas, kad je prvi put i to posve jasno zamijetila, da se iza cjelova i milovanja njezina tobožnjeg ujaka nešto drugo krije, nego puka rodbinska ljubav. I to ju je otkriće prenerazilo. Ona se u prvi tren osjećala kao okaljano i činilo joj se, kao da su na njezinu odijelu ostale neke mrlje. Tomu se čuvstvu nije mogla oteti, ni onda još, kad je sjedjela u kazalištu, kad su sa sviju strana upirali poglede u njezino lice. Mislila je, da se posve točno i jasno razabira i na njezinu pogledu i na njezinu odijelu nešto, što se dogodilo. I u svojoj čistoj stidljivosti neprestano je rupcem sakrivala vrat i otkrite grudi... i rumenila se, kad bi joj se rubac zaokupljenoj gledanjem igrokaza poskliznuo niz rame. Cijelo to veče bilo je za nju nesnosno i nestrpljivo je iščekivala konac predstave.

... Kad se napokon našla u krevetu i dugo razmišljala o svemu, odlučila je u buduće zapriječiti slične prizore. Odlučila je nipošto ne približiti se svojem tobožnjemu ujaku. Ali kad je minulo nekoliko dana i ona kao slučajno nije dospjela, da dođe u njegovu sobu, postajao joj je taj napeti odnošaj tjeskobnim. Sjećao ju je neprestano na onaj nemili događaj, na muke, što ih je pretrpjela u kazalištu. A pogotovo bilo joj je neugodno pred ocem i majkom opravdati tu neobičnu promjenu. Bilo je sve tako neprilično. I ona je već počela pomišljati, da bi najbolje bilo zaboraviti sve i učiniti kao da se ništa nije ni dogodilo. Osim toga dolazilo svaki čas nešto novo, za što je trebalo moliti ujaka. Sto je sitnica posuđivala sebi u njegovoj sobi, a sad nije imala, gdje da sebi pomogne. A kako će istom biti, pomišljala je ona, kad ustreba i opet novih rukavica, šešira, cipela, narukvica i svilenih bluza? U takvim časovima predočavala je sebi opet čitavi događaj one večeri i tad je nalazila, da je sve to velika ludorija... Ludorija bila je njezina nesigurnost u kazalištu, jer se to nije moglo nikako opažati, a što su ljudi gledali baš napadno nju, učinila je to jedino njezina ljepota. Ludorija je napustiti toga čovjeka, bez kojega se ne bi nikako dalo onako odijevati, onako krasno

bezbrižno živjeti. Ludorija je napokon i sve, što se dogodilo. Što će ona, ako se kome sviđa? No, pa ako se sviđa upravo njemu, pa ako se u nju zaljubio, što je do toga - ta zato i jest lijepa i žena. Ako se nje taknuo, što je u tomu više, nego neka zadovoljština, neko slavlje njezine ljepote... i nešto slasti... Time još nije ništa izgubljeno... Pa bilo mu prosto... Sjetila se kod toga i jedne prijateljice, žene nekoga trgovca i ona je znala upravo tako izmamiti najdragocjenije stvari svom suprugu... I ona se posve smirila. Sva se sretna podavala opet nadi, kako će sad na za cigli jedan poljubac doći do onoga prekrasnog crvenog suncobrana... - -

I ne pokucavši na vrata - našla se skoro opet u sobi svoga ujaka.

Guska

Pred kućom, naslonjen o stup otvorena hodnika, stajao je nekoga zimmjega jutra momak Luka Solić. Od neugodne je jutarnje zime drhtao, blijedo se saneno lice nekud zgniječilo, oči mu se slijepile, od lijenosti i nezadovoljstva nekako mu se nije dalo da ih drži otvorene. Već od nekoliko dana nije on imao odakle da kupi rakije, dosadio mu taj uboški, stradalački život i on je dugo u noć mislio, kako da se to popravi. Što je imao sam i nešto zemlje i kravu i druge neke malenkosti, kako ga je zapalo po smrti očevoj, sve je to bio već potrošio i zapio. A onda je stao uzimati i bratu, gdje je što bilo. Ali sad ni ovaj siromah čovjek, s troje nejake djece, nije imao više ništa, pak je bilo pravo umijeće pronaći nešto u kući, što bi se još dalo unovčiti. Mislio je i naprezao se svu noć, dok nije napokon smislio: ustat će ranije od brata, uzet će mu sjekiru kao da ide u drva, a u komori uz vrata vise još dva velika za'rđala ključa - i te će spremi, poći do kramara u drugo selo, prodati sve troje i napiti se do mile volje. Ali ga prevario taj glupi, budalasti san. Prama jutru je zaspao, a brat se dignuo prije, uzeo sjekiru i pošao u šumu. Preostadoše samo ključići. I on je teško susprežući svoj bijes pošao već nekolikoput do tih ključeva, uzeo ih u ruke, ogledavao ih s jedne i s druge strane i došavši vazda do istoga zaključka: da će se tom blezgarijom posve malo zaslužiti - vješao ih natrag o čavao.

U dno duše ogorčen stajao je sada pred kućom.

Pusta kuća, pusto dvorište, šta da se tu radi?! Kroz noć je zapalo nešto snijega, bjelilom se zaogrnuo sav kraj i činio se još jednoličnijim. Od podrte je ograde stršio u vis koji kolac, pred pragom se ugazilo nekoliko stopa, inače sve jednako bijelo. Ne vidiš ni ne čuješ nadaleko ni ptice ni čovjeka. Tek katkad proderao bi se iz kuće bratov najmlađi. Najvolio bi ga čušnuti - tako mu je odurna bila njegova dreka. Ali nije bilo vrijedno ni da se makne, ni da načuli uši ni da otvori oči. Što će mu sve to? I njegove se misli opet povratit će rakiji, ključićima i sjekiri. - Posjekao se! - izmaklo mu se u po glasa, a mislio je brata u šumi.

U to se iznenada stade nešto micati pred njim: bijelo, jedva vidljivo - kao da je nastalo od snijega. Bila je to stara bratova guska, još jedino, što mu je preostalo

od peradi. Gladna se životinja vrpaljila pred njim, zabadajući svoj tupi, sjajni kljun u snijeg, prevrćući njime po snijegu bezuspješno, a ipak neutrudivo, kao da bi htjela time zaboraviti glad.

- Kako da sam na to zaboravio?! - pomislio je sobom Luka, otvorivši napokon oči. A guska rasklopila upravo svoja sjajno-bijela krila, udarila njima po snijegu i utisnula u nj jedva vidljiv trag.

- Kao da ju je izbacio snijeg! - pričinilo se Luki.

- Ti si moja, meni si ti došla! - govorilo mu nešto, a jer je bilo naokolo sve tako pusto i jer ga je ono u jutru gorko razočaralo, činilo mu se, e je o tome potpuno uvjeren, da je to jamačno tako. Nešto ga potaknulo, i on se trgnuo i poskočio prema životinji pruživši obje ruke, da je ptica plašno zagakala i poletila raširivši krila u snijeg, te je nije ulovio. Taj ga je neuspjeh nekako zaustavio. Brata nije bilo kod kuće, a žene bratove i djece nije se bojao, ali bi ipak počeli vikati i bilo bi to nekako ružno. A najviše zato - sjetio se - što će za dva tri dana biti Božić, a ta je guska određena bila za taj blagdan. I najsiromašniji čovjek mora na taj dan da nešto jede. Tako to. Bog hoće. Razgovaralo i raspravljalo se o tome u kući već često, jer je bilo nužde i htjeli su to zadnje da prodadu. Ali se pregaralo; i guska se napokon ušćuvala. Brat Lukin, Tomo, mislio je, e je to dužan svojoj djeci; djeca mora da znadu na takav dan, da se rodio Bog, njihov mali dobročinitelj Isus.

Svega se toga sjećao sad Luka i nije mu bilo nikako ugodno. Šta mu se bijesa to i nametalo?! On je evo htio da pije, i želja ga mučila već kroz nekoliko dana i noći, a sad je evo došla ova životinja.

- Iz snijega! - pomišljao je opet, uprevši oči u njezina bijela krila, njezin vitki vrat i tamne, besmislene oči, koje su isto tako isprazno zurile u svijet, kao čas prije njegove.

Od toga časa zaokupilo ga posve, kako će nadmudriti tu bedastu životinju. Da joj dobaci nekoliko kukuruznih zrna - na to nije smio ni pomišljati; jer kukuruza nije ni bilo u kući. No on misli: prevarit ću je - kao da imam! I stane tik pred gusku, šćućuri se i pruži joj skvrčenu šaku. Životinja digne glavu i nepouzdanog pogleda u svoga progonitelja, ali bila je gladna i prebaci nekolikoput one žutozelenkaste, opnama obrasle noge. Luka joj se zadovoljno nasmiješi, kao da bi joj htio pokazati svoju dobrotu, ili od zloradosti, što mu je uspjela varka. A kad je mislio, da mu je na dohvat, opet pruži prema njoj obje ruke, nu ona mu i opet umače zagaknuvši i raširivši krila. Gnjev mu bolno stisnu srce kao pandžama. Ne bi se ona njemu otela, zdrobio bi je pod rukama, da nije bilo onoga glupog sjećanja, onih razgovora, Božića, pa i onoga prije, što je već bratu i svoj kući zla učinio. I to susprezanje snage, koje je preobilje osjećao u sebi, izmučilo ga, da su mu stale kapljice znoja probijati na čelo.

Onda se dosjeti, da će je ovako varkom domamiti do iza koca, a onda puklo, kud puklo. I on se je opet stao sagibati i pružati zgrčene pesnice i smiješiti se zloradim pogledom bezazlenoj ptici, ne bi li joj se prilaskao, da bi ga slijedila samo malo, evo još dva tri koraka, ovamo iza koca i tu će je on - ćap! - zgrabiti i

pobjeći s njome.

I zbilja - sve se dalje i dalje pomicao Luka unatraske, dok nije jedva toliko bio zamaknuo za kotac, koliko je trebalo da sakrije tijelo. A onda se baci strjelovitom brzinom, kao kobac iz zraka na ubogu životinju, stisne joj kljun, turi je pod kaput i pobježe s njome, koliko je brže mogao prema seoskoj cesti.

*

Bila je mrka, ali ipak od sniježna bjelila prozirna noć, kad je Luka doteturio kući. Zapeo je bio na kućnom pragu i sunuo velikom bukom na vrata sobe. Niska, dosta prostrana seoska komora bila je slabo rasvijetljena, nešto zadimljena, ali prilično topla. Brat je sjedio tik do svjetiljke i pleo je svojim omašnim, košćatim prstima čarapu natikaču. U kutu je vrtjela žena preslicu, zadubavši se u svoj posao. U kolijevci na podu tvrdo je spavalo malo dijete. Dva dječaka, zdravi no slabi, neuhranjena djeca, uspela se bila na ujakovu visoku postelju i tu se igrali sa svojim tankim ručicama. Jedini su oni povicima katkad prekidalali tišinu.

Kad je Luka stupio preko praga, kakogod je bio silno pjan od rakije, neugodno ga se dojmila ozbiljnost njegovih ljudi. Nešto ga je uhvatilo za srce i on bi bio volio, da se je brat oborio na nj psokama, pa makar i šakama. Ali niko ni da bi trenuo okom. Naslonio se on upravo prema bratu, izbuljio oči i sipao na nj neugodni vonj žeste, a brat samo što plete čarapu. Teško mu bilo stajati, pa omjerivši prijezirno brata i ženu, izlane prostački:

- Kukavice! - A onda još gurnuvši dječake na postelji doviknu im: Mičite, derani! - i svali. se kao mrtav na krevet.

Nabuhlo crveno mu lice okrenulo se upravo prema bratu i tako je zaspao.

Čas se i činilo, da se niko više za nj i ne brine; jedino su traci sa svjetiljke stali nemirno drhtati oko njegova lica...

Kad se je Tomo o podne bio vratio iz šume, dočeka ga na vratima žena sa suznim očima. Evo, i ono posljednje, što su imali, i to im je oteo njihov krvopija. Svu im je kuću upropastio svojim pijanstvom; gdje je ma samo što god bilo, što bi se dalo unovčiti, sve je prodao i rastepao. Ovi su čestiti i radini ljudi umirali od gladi, a nije bilo ni toliko, da spase djecu. Sve ih je selo poštivalo, svako je znao njihovu nesreću; davalo im se zasluge sad ovdje sad ondje, dakako mnogo nije imao niko. A Tomo je bio dobar, kao dobar dan. Bio je duša od čovjeka.

"Zašto ga ne ubiješ!" - govorili mu ljudi, a on nije ni odgovarao, praštao je bratu i najgore, tješeci sama sebe: e rasut će sve, a onda će morati da radi - i doći će k sebi! Tako je to trajalo godinu dana i sve se je već rasulo, a brat još nije došao k sebi. Teško se je bilo sad svladavati Tomi. Gutao je i gutao sva ta nova zla i cijelo je srce izranio od boli.

Kad mu je žena ispričovjedila, kako je Luka oteo gusku i molila ga, da joj oprost, što se je dala prevariti, oblije Tomu strašno bljedilo, usne mu zadržtaše i srce mu stane od užasa.

Od toga je časa bio čitav dan kao izgubljen. Bez pameti se laćao posla i iz ruku mu nekuda ispadali predmeti, jer su mu prsti bili drhtavi i slabi. Onda je sio i stao plesti čarapu. Godilo mu, kako je poslom preticao drhtavicu i misli mu se nekako gubile...

Kad je žena zapalila svjetiljku, činilo mu se da čuje na polju korake i da će sad na banuti u sobu taj pjani brat.

- Da ne bi još učinio štogod i ovoj nejakoj djeci! - prođe mu glavom misao, jer je sebi u onim prvim noćnim mracima zamišljao brata kao nekoga vampira, koji će isisati krv čovjeku. I on izađe u predsoblje, dohvati sjekiru i povrativši se natrag, prisloni je uz stolac, na kome je sjedio. Onda je opet samo pleo i pleo...

Mališi se na krevetu razigrali, smijali se i potcikivali, a njemu se otkinuo pogled sa čarape i zagledao se u svoju djecu...

U to je došao brat. Njegova ga pojava strašno razdražila. Neprestano je čuo, kako mu zuji u ušima: "Sad ćeš ga - ne ćeš ga! Sad ćeš ga - ne ćeš ga!" - i bilo mu je neizmjereno teško prikrivati tu uzrujanost.

Onda se zavalio brat na postelji. "Hvala Bogu!" - odlanulo je nekako Tomi.

Počeo je još poslenije prevraćati prste, a zuj vretena ugodno ga uspavljivao.

Na opanak mu se prslonila bila sjekira. Sad joj je osjetio težinu, a kako se je priljubila, učinilo mu se, da mu nešto pripovijeda. "Sam Bog bi znao što?" - mislio je u sebi...

Onda ga je najedared, bez ikakva povoda, stao oblijevati ledeni znoj, oči mu se zamutile i nije s njima mogao razabrati ništa, nego isprekidane trake sa svjetiljke; prsti mu se stali prevraćati i igrati sami od sebe, da ih nije ni mogao više obustaviti. Po nogama ga tuckala sjekira, ali sad kao da je nestrpljiva, uzrujana, kao da hoće nešto, čemu se on otimao svom natprirodnom snagom svoje duše...

No tad munjevitom brzinom dogodilo se s njime još nešto, što se ničim nije dalo odrediti. Nije bila zapravo ni misao ni čuvstvo - nego neka besvijesna sila...

I on iznenada dohvati rukom sjekiru, skoči kao pomaman i dvaput udari oštricom brata usred lica...

Muklo zatutnjiše udarci... Niko nije pravo znao, što se je dogodilo, svi su ostali samo nekako zapanjeni...

*

Sutradan, bilo je to na sam Badnjak, skupljali se svagdje po selu ljudi, stiskali se u rpu jedan do drugoga i nešto su ozbiljno razgovarali. Kad su onda izišli iz Tomine kuće žandari, vodeći pred sobom svezana Tomu, sve je odvrćalo od njih oči - i djeca i žene i starci, prem je zavodljivo bilo gledati one možda još krvave ruke. I malo je kogod bio onoga dana u selu, komu se ne bi orosile oči...

Gospođa Jelica

Kako se to u kući Drugovićevoj sve uskomešalo! Jučer su isprebacali svekoliko pokućstvo; pomicali su stvari, koje su stajale kao od vazda na istome mjestu; prašili su, čistili i redili, kao da nije nikad ni bilo reda. A to sve zato, što se Drugoviću najavio gost, njegov drug od djetinjstva, doktor Ilinić, pak je trebalo, da gospođa Jelica pokaže, kako je uzorna gazdarica i kako se lijepo živi u prijateljskoj kući. Sve je bilo jučer već prije mraka gotovo, pa ipak tek je počelo svitati, a gospođa Jelica već se probudila. Pitala se, da li će biti ovo i ono gostu po volji, i morala je priznati, da je sve najbolje, a da joj ipak san više nije htio na oči. I sjela je bila u krevetu i trljala pospane oči. A kroz prozor ulazilo svijetlo novoga dana i svaki trenutak kao da bi provalilo u bezmjernoj količini i tisućput silnije nego čas prije. Kao da se budio oda sna neponjatno velik div...

Smetalo joj, što se ovako rano budi, ta bit će neispavana i blijeda, a ona bi htjela da bude danas baš najljepša. I rumena i svježja i puna onih dražesti, za koje je znala, da ih u nje imade. I htjela je opet da spava. Jučer, dok je redila kuću, dok se onako izumarala neobičnim poslovima, sve je podilazilo neko ugodno čuvstvo... "Evo, ovo mora da stoji ovdje, ono neka se vidi, a to ćemo sakriti"... govorila bi u sebi. - "To mora da mu se sviđa... u tome ima nešto od mene... i baš zato mora da se sviđa... Evo, ovako je najbolje... i nikako na svijetu drugojačije"... Isto ovo ugodno čuvstvo, koje je sve to izbrbljalo, uznemirivalo ju je upravo i sada. I ona nije mogla da usne...

Drugović, Jeličin suprug, bio je čovjek u najljepšim godinama. Od naravi trijezan, tih i ljubak, morao je svakoga predobiti za se. Bio je jedan od onih, koji ne podliježu. Prilike, u koje ih život dovodi, oni izrabe u svoju korist. Što ti se nuđa, ono primi i drži, dok ne dođe bolje. Zasad - ono je najbolje. Ovako misleći, on je radio ozbiljno, prigospodario kuću i zemlju, uređio probitačno gospodarstvo, osnovao čedan, ali ugodan dom. Kad je bilo već svega, nedostajalo je još najviše nešto, i to nešto našao je brzo u Jelici. Dočuo je za nju od drugih, približio joj se i zavolio je svim žarom muževne ljubavi. Nije joj se nametao, što više stidio se svojih čuvstava, ali upravo time predobio je njezino srce. Ona je bila dobro odgojena djevojčica, a k tomu lijepa i zamamna, da se nijesi mogao oteti dojmu, kojim te je zaokupila, kad bi joj se približio. I kad ju je Drugović uveo u svoju kuću, bilo mu je kao da je sašao u raj. Sve je poprimilo nešto od njezinih čara i povećalo je njezinu dražest. Dugo je trebalo Drugoviću, da se otriježni od prvoga zanosa i da mu život krene onim mirnim putem kao prije. Ali napokon je došlo. Jednoličnost dana umarala je srca i ona su stala ljubiti prigušeno, a druge brige bile su preče i tražile su čitava čovjeka. Od ljubavnika oni postadoše muž i žena, dva stupa, o koje se upirala njihova kuća isto onako mirno i postojano, kako su bili nepomični njezini bijeli zidovi. I obikoše jedno na drugo. Isto su htjeli i željeli. I čežnje kao da su bile iste. Činilo se, da baš u tome i jeste snaga njihove zajednice, što isto hoće i traže... Po tome bio je njihov život još jednoličniji, jer mjesto jednog glasa kao da se ponavljala

dva - vazda ista, neprekidnim redom.

A baš radi toga poprimio je poseban čar taj dolazak Drugovićeve prijatelja, taj gost, ta novost, taj novi čovjek u osami njihova života. Jer dok je Jelica spremala kuću, dok je pomišljala na ono neobično, što se zgađa, porodila se u njezinu srcu čežnja. I ta čežnja bila je nešto tako njezino, nešto osobito njezino, da od toga njezin suprug nije mogao imati dijela... I taj novi, osamljeni glas u skladu njezina života, poremetio je sav poredak oko nje, a i u njoj samoj. Bilo je neobično slatko osjećati tu nesuglasicu, bilo je zavodljivo iščekivati, kako će to biti - - pa bilo to kako mu drago... Ta htjela bi malo i trpjeti, samo da bude malo drugojačije nego je sada... i uvijek.

Tako se je evo prviput događalo u kući Drugovićevoj nešto po strani, nešto što nije bilo zajedničko... I radi toga poprimalo je to nešto nenadano silan zamašaj... Dvorac Drugovićev stajao je po sata puta od željezničke stanice. Još jučer na večer bilo je zaključeno, da će se Drugović sam izvesti u susret prijatelju. I kad je Jelici bilo upravo uspjelo, da s nova zadrijema, probudi je kočija na dvorištu, na kojoj se odvezao Drugović. Ona u prvi tren nije znala, da li se to kola vraćaju ili tek polaze. Nešto je potrese kao strah, da će sad na banuti u kuću neznani gost. Od uzbuđenja sva se zarumenila i sva se prepala od svoga nemira. Našla se iznenada u tako neobičnu stanju, kao da su je zatekli na krađi. I to ju je nekako kao upozorilo na samu sebe, tako da se je odsele stala i sama nadzirati: pratiti tečaj svojih misli i mjeriti svoje osjećaje... Ali upravo radi toga činili joj se ti osjećaji i te misli nečim zanimljivim, osobito znatnim i ugodnim.

Ovako promatrajući ona je opazila, da taj čovjek, koga iščekuje, dolazi u dobar čas, da će on trgnuti i nju i njenog supruga iz te jednoličnosti, da će svojim prisućem probuditi onu zamrlu ljubav od prošlih dana njihova braka. Kako će to biti, toga još nije shvatala, ali da će biti, to kao da je slutila.

U toj slutnji ona je nalazila opravdanje svega, što je mislila i činila. Da se je pomno zaodjela, najljepšim i najvrednijim, što je imala, i to od košulje počevši pak sve do nakita, i to je scijenila, da se baš po tome opravdava i nije nazirala u toj pomnji i u pretjerivanju ništa zazorno. Pitanje: čemu se ona ovako sva preoblači, nije joj se ni nametalo. Kad se je opremljena gledala u zrcalu, bila je sobom zadovoljna kao nikad u životu. Njezina ljepota bila je svježja, bujna i ustaljena, bila je prevelika za ženu, a da se ne bi njome i poslužila. I već sada ona je jasno osjećala, da mora prije svega toga stranoga čovjeka začarati svojom pojavom. Ali samo zato - da oživi drugo čuvstvo, ono za njezina supruga.

Sve se je tako krasno dešavalo! Evo, jedva je bila gotova, a ono se začu topot konja, onda šum kočije i pred kućom lavež pasa. Kola su stala, još se začu glas supruga, a onda se otvoriše vrata i pred njom eto ti gosta, doktora Ilinića. Bijaše to snažan čovjek, nešto mlađi od njezina muža, prijatan, otmjen. Kretao se s nekom finoćom, a prirodno i neprisiljeno. I njoj se učini pozdravljajući se s njime, da je nespretna i nezgrapna, da se ne razumije kretati među ljudima i umah okriviti zato svoj kukavni život i njega, koji ju je nepozvan zatjerao u tu lošu situaciju, i čuvstvo, što ga u taj tren osjetila prema njemu, bijaše više

prijekor nego isto drugo. Trebalo je borbe, da sve to ostane u njoj sakriveno, da ne izbije na vidjelo.

Ali kako se je ona uzbuđivala, kako se je borila u sebi i izvan sebe u svojim kretnjama, sve to bilo je kraj njezine ljepote samo novi čar. I oba muškarca, njezin muž i prijatelj, stajali su očito osupnuti pred ovom neizrecivo zamamnom pojavom. Teško bi bilo i zamisliti se u taj jedan trenutak. Svakako bila je svemu povod samo Jelica. I dugo je trebalo, dok su se svi kao oteli nekomu kaosu mutnog i maglovitog osjećanja, dok su se opet našli svaki u svijetu svojega bića, svaki na svome mjestu. Ali kao od uspomene na onaj čas, nešto se neprijatno uvlačilo u njihov daljni saobraćaj.

Na oko razvezlo se sasma ugodno pripovijedanje, tekla je neprisiljena zabava, ali uistinu sve se jače osjećala nedogledna daljina, koja dijeli jednu dušu od druge. I ljubav je tek posanjano jedinstvo duša. Svaka duša je tako osamljena i za sebe kao i grob. - Prijatelj Drugovićev bio je upravo zadivljen: osjećao je sve življe ono neizvjesno čeznuće, što ga osjeća svaki čovjek za krasnom ženom drugoga čovjeka i čemu se ne može ni silom oteti. I njegovoj naklonosti i privrženosti prema Jelici sve su više rasla krila, što se je više kod kuće ćutio u prijateljevoj kući i što je više sebi prisvajao neko umišljeno pravo na nju - upravo po prijateljstvu prema njezinu mužu.

A Jelica bila je razočarana. Kao uvijek tako i sada - java nije odgovarala sanjama. Kako li je ona zamišljala toga doktora Ilinića? Ako se pravo uzme - slika njezine mašte i nije bila jasna, ali svakako bila je drukčija nego ova pred njome. To je osjećala i duboko i bolno. I već se stala prekoravati, za čiju li to ljubav bijahu njezine misli i njezina čuvstva loša i opaka? Sve ju je nekako nukalo, da se za tu griješku pokaje, da se vrati k njemu, k svome mužu... Ali upravo kad je htjela da to i učini, nađe se pred golemom zaprekom. Ovaj čovjek, kojega je očito već u prvi čas svojom pojavom osvojila, sad joj više ne bijaše ravnodušan. Ono čeznuće za njim i ona pobjeda nad njim, učiniše ga nečim znamenitim. Unatoč tomu Jelica je odsele nastojala, da se pokaže posve mirnom i slobodnom.

Tomu se pružila prilika sama od sebe. Bio je krasan dan i oni iziđoše iz kuće. Izvedoše prijatelja u vrt, u staje i druge gospodarske zgrade. Uputiše ga u sve potankosti gospodarstva, živo mu predočujući sav svoj rad, svu svoju jednoličnu svakidašnjost. I u tom pripovijedanju kao da se gubila neobičnost toga dana. Prijatelj - čas prije čovjek tuđ i nepoznat, sad je već bio kao domaći, upućen u sav život ove kuće i ovih ljudi. Jelica više nije bila uzbuđena, i sve je opet bilo kao jučer i prekjučer.

Tako bi bio prošao malne i taj dan kao svaki drugi, da se nije dogodilo nešto. Kad su, bili upravo izišli iz vrta i spuštali se brežuljkom u dolinu, istrči pred njih sluga i javi Drugoviću, da je došao čovjek iz grada, koji bi htio kupiti žito. Drugović, izmolivši u prijatelja dozvolu, da ga smije ostaviti, povrati se kraćim putem prema dvoru. Jelica i Ilinić ostadoše sami. Prem su oboje osjećali osobitost toga časa, gdje su se evo iznenada našli sami, u dvoje, ipak su nastojali

prikriti sve, što bi moglo odati kakovu neobičnost. Naprotiv sad je njihov razgovor postajao još isprazniji, još se više ticao običnih, ravnodušnih stvari. Ali bilo je osobito zamamno za oboje pronaći nešto, što bi više zahvaćalo njihove duše. Pa bilo to bar samo iz daleka...

Jelica je pripovijedala, kako se to često dešava, da dolaze k suprugu trgovci iz grada, i da tako i on dolazi mnogo u doticaj s tuđim ljudima; ona naprotiv nikoga i ne pozna.

- Ja sam i zaboravila općiti s tuđim ljudima - završi ona svoje pripovijedanje, kao da bi se tužila na svoju sudbinu.

Tu se Iliniću pričinilo, da može nadovezati zanimljiviji razgovor.

- Time - odgovori on - vjerujte, niste mnogo izgubili. Tek zahtijeva čovječja narav, da dolazi u doticaj čovjek sa čovjekom, ali kad se neko prilagodi uz uski krug svojih, pred drugima se i plaši. Svaki novi čovjek kao da nam nešto otima... Vi imadete u Drugoviću mnogo.

- Jest imadem - odgovori naglo Jelica, jer je mislila, da to reći mora. Ali Ilinić nije čekao taj odgovor.

- Ipak i uz njega vaš je život jednoličan. Ja se bojim, on umara. Vidite, u vama bila je priroda preraskošna, a raskoš dosađuje.

Jelica ga očito nije razumjela.

- Hoću reći za ono, što vi nuđate, trebalo bi borbe. Recite; nije li vam katkad dosadno?

Jelica je nastojala, da bolje shvati svoga pratioca, ali ovo posljednje bilo joj je potpuno neshvatljivo.

- Dosadno? - ponovi ona, ne shvaćajući nikako te riječi. I zbilja ona još nije bila u prilici, da joj bude dosadno. Ona je radila od dana u dan, jer je mislila da raditi mora, a kad bi izmorena sustala, bio joj je počinak prava slast. U ovaj čas ona je pod tom riječi pomišljala nešto posve drugo. Sjetila se one uzbuđenosti svoga muža i Ilinića, kad su prviput zajedno stali pred nju. I ona je držala, da je riječ u vezi upravo s doživljajima onoga časa. I bilo joj je sve još nerazumljivije.

Ilinić se već kajao radi zabune, što ju je tako nehotice skrivio. Ali mu je godilo, da je on svojom osobom učinio, te se je ta krasna žena smela. Jelica je to osjećala i u taj tren mrzila je možda još više svoga novoga znanca.

Ilinić se je međutim popravljao.

- Dozvolite, milostiva gospodo, da vam se divim. Mi takozvani ljudi od društva trpimo od dosade, pak mislimo, da to mora biti još u većoj mjeri u onih, koji se klone društva. Ja vas nakon svega, što sam danas vidio u vašoj kući, potpuno razumijem i ne bih više imao smjelosti, da vas ovako pitam. Ja bih vas mogao pitati samo drugojačije.

Tim se je odgovorom Ilinić Jelici više prilaskao, nego je mogao i naslutiti. Ona se je držala pobjednicom, a ujedno ju je draškala izvjedljivost, kako bi je taj čovjek sada pitao. Kao upuštajući se u šalu, nasmiješi se svomu pratiocu i ljupko ga zapita:

- No, pa kako biste me vi sada pitali?

Dok je Ilinić tražio odgovor, upravo su bili došli do grabe, kojom se voda s brežuljka cijedila u dolinu. Preko vode bila je položena tek dva koraka duga, uska klada. Ilinić skoči preko grabe i pruži s druge strane Jelici ruku. Jelica položi slobodno svoje nježne bijele prstiće u njegovu mušku ruku i tuj kod tog dodira osjeti i drhtaj i pritisak i toplinu. Sve mišice na prstima Ilinićevim bibale se, meka glatka koža priljubila se uz njezinu i htjela se prilagoditi njoj, kao lice uz svilene duške. Jelici se pričinilo, da taj dodir vrlo dugo i predugo traje, da se njezina ruka više ne će dati ni izvaditi. A pri tom obuzeo je i stid i strah i neizrecivo slatka nemoć.

Silovito izmaknuli se onda njezini prstići, izmučeni i ukočeni, kao da su bili u nemilome škripcu. Nehotice okrenula je naglo glavu prema dvorcu, kud je bio čas prije pošao njezin suprug. U neprijatnoj šutnji šutili su neko vrijeme oboje. Jelica se onda prva savladala i kao da nije bilo ništa, nastavi prijašnji razgovor.

- Dakle, gospodine doktore, kad me ne muči dosada, što mi onda po vašem mnijenju nedostaje do potpune sreće?

- Ljubav - izlane Ilinić ne misleći ništa.

Jelica se zarumeni i zažari.

- Vratimo se, - reče onda blago. - Predaleko smo odmakli.

I pobrzavši naprijed, prijeđe prije preko brvi nego joj je Ilinić mogao pružiti ruku.

Kad je Drugović dovršio bio posao s trgovcem, odvede Ilinića u svoju radionicu, da ga upita za savjet u nekim pravnim stvarima, o kojima su već na putu govorili. Tako ostade Jelica sama. Osjećala se u taj čas tako voljko, kao da joj se srce oslobodilo od teška pritiska. Bilo joj je tako lako i ugodno. Toliko slobode nakon svih ovih spona i događaja, u koje su je sapinjale prilike neočekivano nadošle, pune nečega nova, neizvjesna, što je prijetilo opasnošću. Zašto? Za koga? Kako? Sve to bilo je zagonetno i puno zanimljivosti. Ona se nije sad još usudila pomišljati na ono, što se je netom dogodilo. Da se je dogodilo, to je osjećala kroz onu nesuglasicu, koja je moćno ozvanjala njezinom dušom. Ali bilo je preugodno odmarati se. I da svoj odmor potpuno izrabii, pošla je do zrcala, poravnala si kosu i zagledala se u svoju prekrasnu sliku. Kako drugačije pričinjala se sama sebi sada, nego li onda u jutro! Nešto novo pridošlo je k onomu staromu od prije. Neka uzbuđenost zapalila joj žarkim ognjem lica, bacila joj u oči iskru mistična sjaja. I sve je kao preobraženo, kao uskrslo na novi život. Ah, kad bi bili došli sada obojica i njezin suprug i onaj Ilinić, kako bi se sad osupnuli, kako bi se zgledali, - a ona bi ostala mirna, svijesna svoje ženske moći. I bilo joj je žao, da ih nema. Nije mogla razumjeti, kako pače taj Ilinić može imati drugih, prećih interesa u ovoj kući, gdje je ona. Prisluškiivala je, ne bi li čula korake. A kad ih jošte nije bilo, osjetila je dosadu. Sad su joj pale na um riječi Ilinićeve: Mi ljudi od društva trpimo od dosade. Sad joj je bilo jasno, što su značile njegove riječi. Tko hoće da bude s drugima, taj traži posebne čare u tom saobraćaju. On hoće da bude neprestano draškan novim otkrićima, novim uzbuđenjima, što ih daje društveni život. I dosadno mu, kad ih

nema. To je ona dosada, za koju ona dosele nije znala. I promatrajući sada drugačije sve, što je doživljavala, njoj se je pričinio sav njezin život dosadan i beskoristan. Dosadno je ovo poslovanje od dana u dan, dosadna je ova vazda ista okolina, dosadan i on - njezin suprug, sa svom svojom trijeznošću, sa svim svojim pouzdanjem u nju.

Dok se je ona ovako podavala mislima, uniđoše prijatelji. Bilo je već vrijeme doručku i oni sjedoše uz ukusno prostrt stol. Kad su se našli sad ovako u troje, nije bilo više među njima onoga, čega su se strašili kod prvog susreta. Svako se je sad snalazio u svome položaju. Drugović bio je gospodar svoje kuće i svoje žene. Ilinić bio ugodan gost, koji će već za nekoliko sati ostaviti prijatelje, da se ne povрати možda nikada. Jedino Jelica - nju je ljutilo, da se ona borba tako slavodobitno začeta, sad na hoće raspliniti u ništa, u ono od jučer... I ona je bila nemirna i izazivala je svojim pogledima i riječima...

Ugodno čuvstvo dobra jela i pila pokazalo se sve većom zaprekom onomu neizvjesnomu, što je ona htjela. U široku raspoloženju zasićenosti imalo je za čas izginuti sve ono, što je bilo predmetom i njezina čeznuća i njezina svojeljublja i neke opet strastveno željkovane zamrle ljubavi. Ona je za cijelo to vrijeme silno trpjela i nije prestala snovati, kako bi sve to navratila drugim pravcem. Nakon ručka - bila je to gotovo očajna odluka - sjela je do glasovira i zaigrala jednu Chopinovu romancu tako strastveno i s toliko čuvstva, da se je pjesma morala silno doimati. Ta je glazba bila kao prigušeni krik nečega silovito ženskoga, nečega demonskoga, što se je potkralo u najnježnije melodije i izrabljivalo najintimnije pokrete srca u svoje opasne svrhe. Nepomičan zurio je Ilinić u tu krasnu ženu pred glazbalom. U nedohitno krasnim konturama njezina tijela, što ih je požudno promatralo njegovo oko, nalazila je duša nešto srodno onoj glazbi, koja se je raskošno preljevala svim bićem njegovim. On bi bio onaj trenutak nasrnuo u živi plamen.

Dok se je ovo događalo, točio je sebi Drugović čašu za čašom najboljeg vina, što ga je bilo u njegovu podrumu. Nenavičnu piti udarilo mu vino u glavu, zakrvarile mu se oči, a jezik postajao nespretno tvrd. I on bi zacijelo bio izgubio pamet, da nije došao sluga i najavio, da kočija stoji zapregnuta pred kućom. Naglo, kao da su joj se pod prstima slomile žice, prekine Jelica pjesmu. Prijatelji brzo se zaogrnuše i navališe na vrata. U predsoblju, odjeven u dugi ukusni paletot, s putnom kapom u ruci, pristupi odlučno doktor Ilinić pred Jelicu. Duboko se pokloni i strastvenim vlažnim cjelovom poljubi njezinu nesigurnu ruku. Tek je bio izišao Ilinić, približi joj se nespretno Drugović, obuhvati je oko pasa, pritisne je dosta surovo k sebi i poljubi je nabuhlim usnicama ravno u usta...

Jedva je kočija zaokrenula na široku cestu, a gospođa se Jelica uhvati objem rukama za glavu, baci se na divan i gorko zaplače...

III. SJENE

Cvijet u sumraku

Moj prijatelj Vuk i ja vraćali smo se jedne jesenske večeri s lova, tik uz mene tapalo moje vjerno lovačko pseto. Sašli smo bili stazom kroz grmlje i šikaru upravo na jedan brežuljak, koji je presijecala državna cesta, sred ubava Zagorja. Sunce je bilo već odavno zapalo. U mladoj se šumi, koju smo prošli, uhvatili mraci među granje i lišće. Gore i planine s jedne strane dalje, s druge strane bliže od nas, pričinjale nam se kao raznolike, fantastične guste skupine tmine, nad kojima su još jasnijim plamom gorjele nebrojene zvijezde. Naša srca onako pravo po lovački vesela, jer nam je oko pasa visjelo dosta plijena, teško se podavala dojmima ove crne noći. Govorili smo o stvarima veselim, kako je dolikovalo našim godinama, a najviše o ljubavi i djevojkama. Ne znam, kako se upustismo najednom u razgovor o prvoj ljubavi. Živo mi je ostao u pameti onaj naš noćni put: pogled na divno Zagorje, naša sreća, bjelilo moga psa, od kojega smo se neprestano strašili, naši razgovori - ali od svega življe usjekle mi se u pamet slike Vukova pričanja, da, mislim gotovo, da bih ih mogao sve vjerno prikazati. Evo, što mi je onda pripovijedao.

... Bio sam nježan, sitan dječarac od četrnaest godina. Gradski zrak, što sam ga već treću godinu disao, učinio me još bljeđim i slabijim, nikako mu se nijesam mogao prilagoditi za svega svoga boravka daleko od kuće na naukama. Ali duševno bio sam i preko svojih godina dozreo, sjećam se, da sam bio već mnogu knjigu pročitao, koje se tek stariji đaci. laćali. Smjestiše me kod neke udovice kapetana, kojemu je otac bio sudrug kod vojništva. Imao sam svoju posebnu sobicu i svu udobnost za marljivo učenje. Ništa mi nije nedostajalo u moje domaćice, brinula se za me više nego to čine strani ljudi. Naš je zajednički život bio udešen točno po uri, ja sam se držao toga reda, kako se udovica nije ni nadala od takoga đaćića. Zato i nijesmo dolazili nikad u sukob. Za moje nauke nije trebalo propitkivati, niti me tjerati k učenju, jer sam bio u školi dobar, a kod knjige sam sjedio toliko, da se bojala za moje zdravlje. Od kuće slali su moji roditelji uz novac svakoga prvoga redovno i kakovu pošiljku, koja je u skupocjenom gospodarstvu gradskoga života vrlo dobro dolazila mojoj gospodarici. Dobro sam ja znao, kako teško plaća za me moj otac, i kako sebi cijela obitelj ono, što šalje u grad, kida od usta, pak sam toga radi odlučio raditi iz svih sila. Moj je otac bio šumar na velikom dobru nekoga trgovca. Sjedio je, dokle moja pamet seže, vazda na istom mjestu, na malom jednom zaseoku sred šume. Bila to nekoć šljivarija, koju je valjda trgovac prikupio k svome posjedu, da je upotrijebi za gospodarske činovnike. Malne prizemna kuća s visokim, drvom prikritim krovom razlikovala se samo pokritim otvorenim stubištem od bližnjih seoskih koliba. Po ljetu je obrastao drevni bršljan ovu altanu gustim lišćem i grančicama, da nije bilo vidjeti ni stupova ni krova, što je podavalo dvorcu sred zelenila šumskoga bajni pjesnički izgled. Ta altana tako je usko

svezana s uspomenama mojega djetinjstva kao nijedna druga stvar na svijetu. Pod njom sam proboravio gotovo sve one zlatne dane, koji prolaze i ostaju u pameti, kao nikad nedosežne neizmjereno slatke sanje. Osobito sam zavolio bio altanu, kad sam došao u grad. Kao kraljevski dvor predočavala sebi moja mašta očinski dom, kojemu je ipak bršljanom obraslo stubište bio najljepši ures. Sve su se moje misli i čežnje zaustavljale ondje. Vidio sam, kako bršljan probijaju traci jutarnjega sunca, kako dolijeću na stol, koji je vazda nepomično ondje stajao, vrepci s potpunim uvjerenjem, da će ondje naći nekoliko slatkih mrvica; kako pod stolom spava očevo ljubimac Blek, ne brineći se za piliće, koji bi se znali i na njegova kudrava leđa uspeti. Onda sam je gledao opet u drugoj slici, kako je navalila oluja i kiša, i sve, što je bilo živo na dvoru, skrilo se pod altanu, nebrojene koke i kokoši sjedaju sa svojim mokrim krilima, zgurivši se, na ogradu, ondje spavaju nepomično, kao da su od drva. Ili je opet gledam u sjaju mjesečevu, kad po stolu u srebro kao vješt slikar sjena šara krasno bršljanovo lišće. O kako su često suze oblile moje oči radi tih slika! Držao sam svoje sestre najsrećnijim stvorovima na svijetu, kad ih borba za kruh nije tjerala od onoga dragog kućnog praga.

Na jednom se žalibože prohtjelo sudbini, da sam se i ja morao onom pragu povratiti prije nego sam se tome nadao. Na očinski moj dom navalila silna nesreća. Kad sam bio tek treću godinu od kuće, obolio je ozbiljno moj otac. Počelo je neprestanim poboljevanjem. Dužnosti, koje je prije vršio kao od zabave, postajale mu tegotne. Kadšto nije mogao ni izići, kad je trebalo i štogod važno udesiti. Ili kad bi se jadnik svladao, da učini nešto i preko svojih sila, razbolio bi se od toga, pa je morao po nekoliko dana ležati. Zabrinute moje sestre - imao sam dvije, obje djevojčice tek nešto starije od mene - pisale bi mi onda u grad: otac je opet legao, ili: ocu je od posljednjega puta u planinu gore. Kod tih vijesti nijesam još ništa zla pomišljao. Poznavao sam dobro silnu tjelesnu jakost očevu, koja je mogla samo na čas jenjati, ali koja je bila neslomiva. Tek kad sam bio o pokladama kod kuće, onda mi se cijela stvar prikazala u drugoj slici. Morao sam probljediti kao stijena pri prvom sastanku s bolesnikom. Sjećam se, da sam se za čas našao, ne znam ni sam kako, opet u drugoj sobi. Pravo je slutila moja majka, da ne bih bio podoban u očevoj blizini sustaviti suza, koje su mi onda na jedamput na oči navalile. Neprevarljiva je slutnja smrti prožela sve moje biće žalošću, koje ne može pobuditi ni sam pogled smrti. Od toga časa bilo mi je jasno, da ću naskoro morati pretrpjeti gubitak, koji će moje djetinje srce duboko izraniti.

Kad sam se vratio nakon ovih kratkih, ali tužnih praznika u grad, nikako se nijesam mogao smiriti. Onaj rastanak s ocem, onaj put nakon toga rastanka, kad mi je vazda nešto govorilo: tvoj će otac umrijeti, a ti ga ostavljaš i svaki čas sve se dalje odmičeš od njega - upisali se neizbrisivo u moju pamet. Stara me udovica dočekala na kolodvoru. Kad sam joj izletio u susret i poljubio ruku, udario sam u plač kao pravo dijete. Nadao sam se, da će me ona zapitati za dom, a to je bilo dosta, da mi dođu pred oči sve one kobne slike, što sam ih netom

minulih dana gledao.

Moje ponašanje nakon povratka od kuće, posve je zabrinulo moju dobru prijateljicu. Žalost joj se moja činila predubokom i prezamašnom za takvoga slabašnog dječarca, a da ne postane uzrokom ozbiljne bolesti: kojim srcem, da javi tu groznu vijest mojoj mukotrpoj majci? Na sreću se izbrisali po malo s vremenom ti dojmovi u mojoj pameti, ili su bar znatno oslabili. Od kuće dobivao sam sve to bolje vijesti, kako su mi ih valjda po uputi udovičinoj slali, a i moja mašta izmišljala je djetinjaste osnove za najgori slučaj, što me je također donekle smirivalo. Pomišljao sam se u nekakvoj sanji, koje nijesam mogao dosta proklinjati i izbjegavati, zamjenikom očevim u obitelji. Nije mi bila nipošto tajna, teška bijeda i stradanja, u koja su zapali moja majka i sestre poradi bolesti očeve. Plaća očeva bila malena, samo sporednim zaslužbinama, kojih je vazda bilo zbog njegove velike vještine i zbog poštovanja cijele okolice prema njemu, dalo se nekako životariti. Po gotovo se teško živjelo, kad je trebalo svaki mjesec za me slati gotov novac za stan i hranu. Bilo je to jadno i kukavno, ali što je imalo tek doći? Kako će biti, kad oca više ne bude? Tko će se onda brinuti za majku i sestre, tko će im dati krov, tko hranu i odijelo? Tko će napokon za me skrbiti, da se dokopam još dalekoga cilja, pa da ih spasem iz ove bijede?...

Nemoćna bila je moja pamet odgovarati na ova ozbiljna pitanja, kojima za cijelo nijesam ni izdaleka poimao zamašaja, a koja su me ipak silno pritiskala. U tom je očaju porodila moja mašta onu ludu sanju o zamjeniku očevu.

Polagano su i tegotno prolazili dani moga života u ovoj nespokojnoj neizvjesnosti i u vječnom strahu pred nečim groznim, što bi me moglo svaki trenutak zateći. Stao sam se još više tuđiti od veselih svojih sudrugova, izbjegavati svaku radost i svaku priliku veselju. Ta razlika moga života i života svih onih, s kojima sam dolazio danomice u doticaj, činila mi se kao neka priprema za veliku nesreću, koja će sigurno doći kao noć i nakon najsvjetlije proljetnog dana. Postajao sam sve osjetljiviji. Jedna gorka učiteljeva riječ bila bi me podobna rasplakati kao najgroznije zlo. Protiv svojih sudrugova kao da sam ćutio u sebi napereno stotinu bodeža: da me se samo koji taknuo, ja bih bio navalio na nj kao razdražen pas. U osami, koju sam sve više tražio, a koja me ipak sve više boljela, ćutio sam se otkinut od svijeta, od ljudi i - što me je najviše boljelo - od svojih. Oni mogu biti uz oca, a ja ne smijem. Toga im nijesam mogao oprostiti. Zašto da ne budem i ja uza nj? Od ove misli nije me odvratilo ni iskustvo: za zadnjih sam praznika bježao iz očeve sobe, ne mogavši nikako podnositi njegovih muka. Osjećao sam tjeskobno za tih dana, da mi nešto nedostaje, da mi nešto treba, što se ne da nigdje drugdje na svijetu naći do u roditeljskom domu. Čeznuo sam za ljubavlju, koja će utješiti moje srce.

Jednoga majskoga jutra, - upravo sam ispio kavu i spremio se za školu - kad bane udovica u sobu. Izmucala je nerazumljivo nekoliko riječi, kao da im ne daje velike važnosti, iz kojih sam jedva razabrao, o čemu se radi. Dobila je list, reče, u kojem joj javljaju, da je ocu nešto pozlilo i da bih ja s nekim znancem došao kući. Taj gospodin joj poručio, da putuje danas u jutro, neka se spremim

dakle na put. Posve prirodno, da sam kod tih riječi, tako nesigurno izgovorenih, pomišljao na najgore i udario u očajan plač. Ne sjećam se ničesa, što se nakon toga dogodilo, samo znam, da sam se našao za malo vremena u vagonu nasuprot čovjeku, koga nijesam ni poznavao. Kako su mi oči bile natopljene suzama, igrali se u njima traci majskoga sunca, zablješćući mi vid. Mutna slika kraja, kojim je jurio vlak, titrala je u njima bez obrisa, kako se zrcali obala u uzburkanom moru. Bilo mi nepojmljivo, kako se s tolikom žalošću može putovati kući, onome dragome domu, za kojim je vazda čeznulo moje djetinje srce... Čas sam bio siguran, da je otac umro, da me nikad više ne će pritisnuti na grudi, da se majka i sestre odjele crninom, da smo izgubili svi zajedno našeg skrbitelja, da smo ostali bijedne sirote bez svega. Čas me je opet pridizala nada i šarala mi pred oči same ugodne slike. Znao sam, da bi mi ovaj gospodin, koji puši tako mirno i spokojno svoju debelu smotku, mogao reći potpunu istinu, ali se nijesam usudio da ga pitam. Kad sam napokon na kraju naše vožnje zagledao dobro mi znana kolica, konje, kojim sam znao za ime i za ćud, obuze me opet neizreciva tuga.

Divan je to bio majski dan. Sjajno je sunce neobično toplo budilo tajinstvenom snagom nov život u prirodi. Svagdje, kud paslo uz cestu moje oko, procvjetali prvi cvijeci mladim čarobnim životom. Trava je pozelenjela novim zelenilom, svako drveće odjelo se drugačijim lišćem. Raskošno je rasipala priroda svud bogastvo nuanca od jedne jedine boje, od zelene. Ah, kako mi je bolna bila zagonetka sudbine, koja me je silila, da sve to gledam kroz suze; koja mi je nakon one turobne slike posljednjega boravka moga u tom kraju, podala ovu novu toliko ljepšu, da je gledam u silnoj žalosti! Kako mi se tek pričinjao očinski dom moj! Već iz daleka zabijelila se sred drveća sitna kućica. Visoki i preveliki crni krov pao joj duboko preko lica kao teško breme, kao tuga. Iz nezgrapnoga se dimnjaka dizao proziran oblak dima u svjež gorski zrak. Na vrhu krova šetali se bijeli golubovi, otimajući se požudno za golubicu, kako ih je na to tajno čuvstvo poticalo. Onda mi se najedamput pokazala i altana. Okitila se novim lišćem i grančicama. Opet onako, kako je bila iskićena u mojoj pameti. Crn i mračan pričinjao mi se ispod bršljana ulaz u kuću, i u mojoj duši se kod pomisli na taj ulaz zamračilo.

Napokon su stala pred kućom kolica. Ja sam bio u taj tren više znatiželjan nego žalostan. Na altanu izleti Daša, žena moga bratića, sva u crnini. Onda mi je bilo jasno. Strani gospodin pomogao mi je sići. Uspeh se naglo na stube, na shodu me dočeka Daša u svom naručaju. Bilo mi je neizrečno slatko uteći se u njezin zagrljaj.

Daša, žena moga bratića Slavka, zakupnika jednoga bližnjeg zaseoka, bila je na daleko poznata krasotica. Bilo joj sad nakon dviju godina sretna braka tek dvadeset godina, činila se još i mnogo mladom. Premda sam je dosta često vidjeva u roditeljskoj kući, nije me se ipak nestašnoga dječarca osobito doimala. Moja majka i sestre su je upravo obožavale radi njezine neobične ljepote, a i radi dobrog srca. Bila je crnka tamnih, mrkih obrva, a velikih plavih

očiju. Od svježega ladanjskoga zraka, na kojemu je kao kćerka učitelja porasla, bila joj lica puna i rumena, a put unatoč sunca bijela kao snijeg. Dobrodušnost i djetinje srce njezino odavao je vedar, blag pogled onih očiju, u koje se čovjek zagledao kao u beskrajnu modru daljinu za ljetnoga jutra. U svojem je mišljenju i ćućenju bila tako običajna, svakidašnja, da je svakoga k njoj nešto privlačilo snagom, kojom nas svakidašnji život veže uz svijet.

U onaj čas, kad me je privila na svoje grudi, kad sam licem osjećao divnu oblinu njezinih gotovo djevičanskih njedara, kad sam se smio k njima prisloniti, osjećao sam neizvjesno voljko ćuvstvo, koje sam tek kasnije u životu upoznao i otkrio svojom prvom ljubavi. Moje je srce bilo rastvoreno, bilo je spremno primati ljubav - i primilo je kao neizmjeru veliku svoju sreću. Bio sam joj u taj trenutak i zahvalan i odan svim bićem svojim, kao da mi je učinila nenaplativo dobroćinstvo. Osjećao sam, kako se u meni nešto tajinstveno događa: priroda tražila je sebi odštetu, tražila je naknadu za netom izgubljenu ljubav, koja je zamrla sa srcem oćevim, tražila je ljubav za ljubav.

Zastirući mi lice svojim grudima, ona me nježno vodila u sobu. Ipak se kod toga oteo moj pogled njezinom zastiranju. Soba je oćeva baš naproti ulazu bila širom rastvorena. Opazio sam cvijeće u plahom svijetlu svijeća po danu. Otac mi je ležao dakle već na odru. Instinktivno poimalo je moje srce nježnost Dašinu, kako mi je uzbuđenom djetetu htjela svojim zagrljajem sakriti prvi užasni pogled u oćinskoj kući na odar oćev. Nehotice još sam se uže privio uz nju, još sam se silnije ćutio privučen ovom andeoskom stvoru.

Tko bi bio podoban opisati onaj svijet tuge i žalosti, u koji sam bio onda sašao? Moja majka je bila upravo slomljena. Dugo bdjenje, brige i boli poharali su nemilo njezino lice. Mislio sam, da će me ugušiti u zagrljaju, u kojem se njezina tuga grlila s mojom. Moje sestre nijesu se dale otkinuti od majke, tražile su plašljivo u svojoj nesreći ovo jadno zaklonište. A ja sam se kao pravi dječarac stisnuo u jedan kut i vazda s nova zaplakao, kad bi ćuo jecanje svojih. Kao suze na oći, tako su najraznolikije slike navaljivale na moju uzbuđenu maštu. Sad je izmicala pred oćima moga duha prošlost, sad se primicala budućnost. U ove posljednje slike, kojima su konture zalazile u daleku nekaku maglu, uplitaio se vazda lik Dašin. Njoj sam se zavjetovao, da ću biti marljiv i radin, da postanem jednom zamjenik oćev, hranitelj svojih dragih. K njoj sam slavodobitno dolazio s dokazima svojih uspjeha, koje je ona blagohotno primala. Njoj sam se tužio radi zadirkivanja i rujanja svojih saućenika. Njoj sam pisao i k imendanu i k novoj godini duga, beskrajna pisma, u kojima sam je nazivao sestrom i anđelom svojim. Nju sam ljubio, kako se ljubi prvom ljubavi: sveto i ćisto. Uz oćajnu žalost nad gubitkom svoga ljubljenoga oca, to je ćuvstvo bilo jednako dubinom i vrijednoću. Tako mi je protekao dan i duga nespokojna noć. Sablasne slike smrti, u kojima se ona usađuje u pamet i srce djeteta, gonio sam, kako su se god neizbježivu vraćale, slikom punom svijetla, ljubavi i dobrote - Dašinom. Moje oći bile su pune suza, koje je sad tuga sad ljubav prolijevala curkom niz lica.

U tom čudnovatom stanju prelazile su sve zgrade zbiljskoga života u maglu sanja. Tuga moje majke i mojih sestara, ljepota Dašina, pak moje djetinje čuvstvovanje i maštanje - sve to mi se pričinjalo nekom tužno-slatkom pjesmom, koja mi mami suze na oči, a koje se ne mogu naslušati. Tako mi se pričinjao i rastanak s ocem. Pošli smo bili svi zajedno do odra i poljubili smo redom ledenu ruku, koja nas je tako često primala u naručaj. Majku smo jedva otkinuli od njezina mrtvog druga... Tako mi se činio i sprovod očev. Tiha povorka lagano se gubila među drvećem netom zalistale šume. Majsko je sunce probijalo grane svojim sjajnim trakama. Četiri se radnika sagibala upravo pod teškim trhom smrti. Sav je lijes bio posut šumskim cvijećem, što su ga seoska djeca donijela na poklon pokojniku. Tegotno je koracala preda mnom sva u dubokoj crnini moja jadna majka. Vrelo suza već joj se presušilo, zurila je preda se kao u ludilu. Ja sam se strastveno desnom rukom uhvatio bio za suknje Dašine: čuo sam katkada njezin tihi jecaj i meni je godilo ćutjeti u isti čas istu žalost s njome, imati je za pratioca na ovom nezaboravnom, bolnom putu. Meni se činilo prirodno, da je morala doći ova nesreća, da se moralo dogoditi ovo grozno zlo, jer inače ne bi našlo bilo moje srce Daše...

To je bio vrhunac egoizma ove moje prve ljubavi; po tome sam joj tek kasnije upoznao zamašaj. Ljubav se ne može pomišljati bez egoizma, bez njega nije mogla biti ni ova moja prva, do kakove se više ne će dovinuti moje srce. Zato sam joj i praštao one niske i odvratne misli, što ih je povukla sa sobom. One se namiču vazda - i u najtragičnijim časovima - provaljuju u pamet nepobjedivom snagom kao tajni glas pravoga, neuništivoga bića našega, koje živi po svojim posebnim zakonima bez obzira na našu nježnost, naša utvaranja i primišljanja. I upravo od toga glasa čini se, kao da postaje naše čuvstvovanje još čovječnije, srdačnije, dublje, istinitije i tragičnije...

Bilo bi suvišno opisivati, kako je nakon moga povratka u grad ova moja ljubav prema Daši sve silnijom postajala, kako sam na nju vazda mislio, za njom uzdisao i čeznuo, kako me je gotovo svake noći zatekao san sred plača od miline mojih ljubavnih čuvstava - kad je sve ipak tako brzo minulo u zbilji svakidašnjega života. Marljivo učenje za školu i mnogi novi interesi, što ih je budio danomice mladi moj život, ugušili su skoro to ništavo čuvstvovanje i zaokupili novim težnjama moju dušu. Čar je prve ljubavi ostao ipak u živoj uspomeni neoštećen - bila je bez svrhe, beskorisna i svenula je brzo kao sve, što je lijepo... Tek kad pomišljam na zagonetne prilike, u kojima je nastala, kad pomišljam na čuvstva, s kojima je istodobno obuhvaćala sve biće moje, zadržće mi srce, i ne nalazim više dosta umne snage, da sve to sebi protumačim i razjasnim tako, kako mi ne bi odvratno bilo, nego dokučivo i zato oprostivo... No što ne može dohvatiti um, doseže još oko, i ja se pomišljam za onih nezaboravnih dana cvijetom u sumraku, koji se zatvara od svijeta, dok mu traci otimaju boju, a rosa miris...

Sanja na svijetlu

Vidjelo se u prvi mah, da gospođica Linka Butkovićeва rijetko kad putuje, a najmanje željeznicom. Sat prije sunca, a dobra po sata prije odlaska vlaka, sjedila je već potpuno spremna u čekaonici baš nikako na gradsku uređena kolodvora. Tik pred njom, na davno ne pometenu podu, ležala su dva starinska kožnata kovčega, dvije probušene papirnate škatulje i nekoliko trošnih rubaca. Živahno oko vremešne gospođice nespokojno je bdjelo nad ovom nespretnom prtljagom. U hladnoj zaprljanoj sobi nije bilo nikoga, osim nje i njezine služavke Ane. Ovoj starici, sličnoj i debljinom i niskim, okruglastim stasom gospođici Linki, upravo se bile sklopile oči. Još čas prije križale se nemirne misli njezinom staračkom glavom, ali sad kao da su brzo umorene stale i potonule u slatko drijemanje. Kako i ne bi, - u ovo zadnje vrijeme potiskivale se u njezin mozak upravo neshvatljive stvari. Ona se dosta naprezala, da dokuči napokon gospođicu Linku, ali taj naporni posao poimanja vazda je svršavao jednako - drijemanjem.

Dogodilo se sve tako iznenada i naglo, kako se ništa slično već sigurno u deset godina njihova zajedničkog živovanja nije dogodilo. - Gospođica Linka živjela je u prvom katu svoje vlastite kuće, u širokoj i lijepoj ulici gradskoga središta. Bila je kći vrlo poštovane obitelji, otac joj je bio na glasu odvjjetnik stare škole, koja se vazda drži boljom od savremenih. Ali već davno, prije dvadeset godina, ostavili su bili roditelji nju i mlađega joj brata Nikolu. Dugo vremena živovala je ona uz udovu majku sama pod očinskim krovom, dok joj je brat polazio škole u drugom gradu. Onda je još bila mlada, lijepa gospođica, o koju su rado, već zbog miraza, zapinjale oči gradskih mladića. No ona - dobro odgojena, plemenita srca i blage ćudi - tražeći samo srodno srce, značajna, radina i vjerna supruga, osta napokon bez druga. Teški dani uz bolesnu majku, prerane i prevelike brige, koje se oboriše na djevojčicu u najljepšem cvatu mladosti, lakoumnost bratova, pak napokon i smrt majčina zamračili su ubrzo vedro čelo djevojčino i ogorčili srce, koje bi bilo zapravo imalo biti vazda veselo. Rano naučivši da gospodari i da bude samostalnom, privikla se skoro samotnu životu. Već onda uzela je k sebi u kuću staricu Anu. S njome zajedno gospodareći, prešao je njezin život u tako postojanu kolotečinu, da se nije više dao svratiti ni desno ni lijevo. Jedan dan bio je kao drugi - trebalo ga preživjeti. Neopazice, kako nam za nebrojenih dneva zalazi sunce, zamuknuli su i u njezinoj duši osjećaji, nestalo je pobuda i bujnih slika, što ih rađa mladost djevojačka, i zbilja životna prožela joj svojom ledenom suhoparnošću cijelo biće. Sve, što je tijekom toga vremena još potresalo Linkinim srcem, bile su brige zbog brata joj Nikole. Još za živih roditelja trebalo ga otpremiti od kuće; u školi nije mogao nikako naprijed. Daleko od doma, slabo se popravio. Teške tužbe dolazile su danomice od stanodavaca, a uz to je trošio novca više nego mu se moglo i nasmagati. Nakon smrti majčine ostalo je sve na Linkinoj brizi - i kuća očinska i

odgoj brata. Još manje nego roditelje slušao je nevaljali mladić svoju sestru. Izmamljivao joj svakakvim varkama novce, a kad mu ih ona zbog oskudice nije mogla slati, pisao joj posve surovo, kako valjda ona odviše troši, pak on mora da strada. A upravo je ona sirota stradala i otkidala sebi od usta, samo da on može rasipavati. Mnogo je ona zbog toga trpjela, jer je silno ljubila svoga brata. I sve - posljednji komadić - svoje imovine bila je gotova žrtvovati, samo da se on jednom popravi. - Ali on je postajao sve to gori. Teško provukavši se kroz srednje škole, došao je na sveučilište. Sad je postalo njegovo napadanje na sestru upravo nesnosno. Bezobziran i nezasitan u svojim zahtjevima, gonio je Linku u bijedu. Ona je žrtvovala sve: i jelo i pilo i svoj ponos, samo da mu učini po volji, nadajući se neprestano, da će napokon i on postati ipak drugačiji. Šivala je i vezla od rane zore do kasne noći za plaću, ne obazirući se na porugu zlobnih ni na zabrinutost dobrih ljudi i sve zaslužno bacajući u njegove nezasitne džepove. Starica služavka, gledajući njezina pregaranja, držala je sveticom, mučenicom; molila je, neka ne gubi zdravlja i mladosti za toga nevrijednika, ili ju je čak prosto i surovo napadala prikoravanjima, da ga upravo ona gradi propalicom. I sama Linka dolazila je na tu misao. Ta misao joj često otimala san. I bila je blijeda, suha i zlovoljna, baš kao prava stara usidjelica. Pet dugih godina, punih briga i besanih noći, trajalo je to nesmiljeno napastovanje bratovljevo. I pored njezina naporna rada i oskudijevanja, imetak se znatno umanjio. Beznadna borba za opstanak prijetila joj već iz blizine sa svim svojim strahotama, a baš sada nakon tako mučna i žalosna živovanja. Kad najednom - kao da se dogodio preobrat u bratovoj duši. Njegova pisma postajala su nježnija, njegovi zahtjevi rjeđi. Svaka dobra rječca padala je kao rosa na povenuli cvijetak - u njezino dobro srce, i bilo joj stalo jače kucati, a oči se suzile od radosti. U tim časovima bila bi rado dala svu svoju dušu. "On će biti sretan!" - te su joj riječi obično bile po čitav dan na usnama - kao kakav nov napjev. I s drugih strana donosila joj služavka Ana dobre vijesti o Nikoli. Pripovijedali ljudi, koji su dolazili iz glavnoga grada, da se Nikola Butković okanio svih svojih budalaština, da marljivo uči i da svi učitelji cijene u njem izvrsna pravnika. - Za kratko potvrdili su te vijesti i dobro položeni ispiti. Nikola postao je - kao iznenada - doktor prava.

Sada kao da se u jedan mah preobrazila i Linka. Vjerovala je, da su samo njezino požrtvovno srce i njezina postojana dobrota učinili od lakoumna mladića čestita čovjeka. U tu čudotvornu ljubav počela je ona vjerovati upravo fanatično. Tako dižu čudesa vjerovanje i poštovanje u primitivnih ljudi. I ona se stala diviti bratu, toj jedinoj sreći svoga života, pak zaboravljajući sve pretrpljene muke i jade, ili možda baš i zbog njih, udivljenje obuze cijelo njezino biće. U jednoličnoj samoći njezina života, to je čuvstvo uspijevalo i raslo kao pupolj na majskom danu. A to, što je daleko od nje - hranilo je čežnjom tu ljubav usidjelice. On se zbilja čudnovato promijenio; u jedamput došla mu pred oči sva krivda, što je nanio svojoj mukotrpnjoj sestri, i on je počeo da se neizmjereno pati od grižnje savjesti. Njegova ljubezna, ali kratka i plaha pisma jasno su to

odavala, a to se još više pokazivalo u nemoći, s koje se nije mogao nikako odvažiti da pođe k sestri, da je zamoli za oprostjenje i da je svojim zagrljajem odšteti za svu nanesenu bol. Tako je ona morala i taj užitak pregarati.

Onaj patnički život Linkin od nedavna se posve smirio i prometnuo u tiho i spokojno živovanje samotne, zaboravljene usidjelice. Imetak njezin, ako se i bijaše u velike umanjio, mogao je djevojku pristojno hraniti i odijevati. I bez posla za strane ljude dalo se živjeti, pače još je svaki mjesec nešto i bratu slala, prem je on za to nije nikada molio, zaslužujući sam posve lijepu plaću.

Najznamenitiji dani u njezinu životu bili su oni, kad bi došao list od Nikole. Naviknuvši da kroz pet godina, blijeda i drščući, otvara pisma od poznate ruke, i sad bi se još svakiput uznemirila uzimljući ih u ruke. Progonjena dugo i teško nesrećom, nije mogla vjerovati u najveću sreću svoju. Zlokobne slutnje navaljivale su na njezino vjerno sestrinje srce. Kako je to bilo, da se on, toliki lakoumnik, prometnuo u jedan čas u ozbiljna čovjeka? Da to nije samo san njegove zlosretne prirode, koja će se opet probuditi i postati onako razvratnička kao prije. Jer ona je promjenljiva, nepouzdana, a na dobru valjda još više nego u zlu? - No list bi raspršio brzo sve tlapnje, i to bi bila nova pobjeda, novo slavlje njezina srca.

Brbljava Ana bila je upoznala u dušu svoju gospodaricu; čitala je ona s lica Linkina sadržaj Nikolina pisma i pronosila o njihovu zajedničkom veselju vijesti po gradu. A ljudi, kakogod teško priznaju vrline, morali su smatrati Linku posve čestitom i plemenitom ženom, na kojoj nije bilo ni trunka zla. Prilagođujući se Ana značaju i svim navikama Linkinim, živući s njome od istih misli, radosti, boli i od istoga stola, postadoše im tijela i duše nekako srodni i slični. Sve, što bi se zrcalilo na licu Linkinu, ulazilo bi kao kaplja po nagnutoj slamci u Aninu dušu. Zagonetna neobična čuvstva i osjećaji u Linke, bili su prava muka po Anu. Sve bi se njezine misli uskomešale kao kipuća voda, i ne bi joj dale mira ni pokoja, dok nije i u njezinu srcu zazujila ista žica, ako i netaknuta, neopazice. Najednom, sred njihova mirnog života, nastali su upravo u tom pogledu teški dani po Anu. Linka se zatvorila kao živa školjka, koju dodirneš rukom. Odjedared, kao preko noći, a ni od čega, kao od zraka ili tmine! Po srijedi nije bilo ni pismo Nikolino niti kakova vijest. Ta znala je zasigurno, da nije posljednjih dana Linka baš ni s kim progovorila ni riječi. A bilo je nešto, nešto veliko; to nije moglo umaći njezinu pažljivu oku, njezinu srodnu srcu. I ona je stala još pomnjevije promatrati svoju gospođicu. Pitati bilo bi beskorisno, jer je Linka samo svoju radost dijelila s drugima, žalosti ni s kime. Trebalo je dakle smišljati i smišljati, napinjati taj stari mozak neobičnim i odvratnim mislima. A zlo je sveđ raslo i raslo.

Bilo je nekoga jutra. Linka se probudila prije dana, obukla se i gledala kroz prozor na ulicu. Ulica bila je posve pusta, hladni jutarnji zrak doticao joj se lica kao zamrznuto željezo. Nešto je nestrpljivo iščekivala. Onda se stala buditi ulica. Dolazili i prolazili ljudi, pekarski djetići, piljarice s povrćem i podvornici javnih ureda. Svi su začuđeno pogledali gore k njojzi. Najprije nije ni opažala

njihove izvjedljivosti, - no onda joj počela smetati, da je trebalo najposlije poći s prozora. Što će sada? - Izišla je bila u komoru, gdje je spavala Ana. Krepak san još je bio na očima staričinim. Ali ona je bez milosrđa probudi. Prestrašeno skoči starica na noge, uspravivši svoje teško tijelo vješto kao vojnik. Od zime i straha drhtala je sva i zaviknula:

- Za Boga, što se dogodilo, milostiva gospodično?

Tek sada osjetila je Linka, kako je sve to zaista neobično.

- Ništa, ništa, mislila sam, da je već vrijeme da se ustaje - ispričavala se nesigurno Ani. Bilo joj je zacijelo žao, što se ovako odala. Starica se obukla, a Linka se bacila u naslanjač i zaronila u duboke misli. - Dok je Ana sved mučila muku, što bi to sve moglo da znači, već se čuo glas zvona, u koje je Linka nervozno kucnula. Sva usplahirena pohrlila je u sobu. Neobično ju pitanje Linkino sasma zapanjilo.

- Je li došao listonoša?

- Ta kako bi mogao već sada doći, - odgovorila joj starica srdito.

- Kad dođe, da mi odmah donesete pismo!

... Dakle Nikola, govorila je starica u sebi; znala sam ja, da je on i niko drugi svemu tomu kriv. Ali što se s njime dogodilo - to sam Bog zna!

I zbilja sve se to događalo zbog Nikole. Već je bilo proteklo dosta vremena od posljednjeg mu pisma. Ona je bila naučila da dobiva na svaka dva, tri pisma tek jedno u odgovor, ali to jedno moralo je doći na doba.

Mnoge se promjene dogodile u Nikolinu životu. Još vazda ne odazvavši se pozivima svoje sestre, odselio se bio iz glavnoga grada daleko u Slavoniju. Otvorio je u jednom od najvećih mjesta ondje odvjetničku pisarnu, oženio se doduše siromašnom, ali vrijednom djevojkom, i živio posve udobno i lijepo. Svakiput kad bi nebo obdarilo kuću bratovu novim djetetom, a dogodilo se to u razmjerno malo vremena triput, spremala se Linka na krstítke u tu njojzi tako daleku Slavoniju, ali još ni jedamput nije uistinu otputovala. Vazda je smetalo sto i sto zapreka opreznj usidjelici, da se odluči na tako zamašno djelo - na tegotan put. - Vijesti, što su dolazile od brata, bile su vazda najpovoljnije: žena mu bila dobra kao dobar dan, dječica zdrava, a posao bijaše posve koristan. Tek jedna crna nit provlačila se vazda kroz bratovo dopisivanje: dugovi. Teret nekakova duga, što ga je učinio još za đaćkih ljeta, o kojem nije nikad ništa odao Linki, pritiskivao je brata kao mora, gutao pomamno njegovo zadovoljstvo i mnogu muku i trud. Kako je bio lakouman, morao je upasti u mreže kakova otrovna pauka. - Čim je Linka doznala bila za tu nevolju, odmah mu je ponudila, da će primiti jedan dio duga na sebe i olakšati mu tako ono breme. Ali Nikola nije htio ni čuti o tome. - To je rastužilo Linku, i ona je sve više stala misliti na taj dug, zamišljala ga u najstrašnjim slikama i trpjela zacijelo više od njega nego i sam Nikola.

Od tih crnih misli porodi se u Linkinoj glavi strašna sanja. Vidjela je u snu - a gledala je sve to s najvećim duševnim patnjama - kako se bratu prodaje pokućstvo. Jedan veliki pisaći stol, pun spisa, prodao se za - četiri novčića! A

onda stali nekaki gadni, nepoznati ljudi prodavati postelje, zipku... Kad je to vidjela žena Nikolina, bacila se na koljena pred neznanca vjerovnika, jecala u sav glas i lamala rukama kao luda, a djeca joj se privila uz suknje i plakala, da je bilo grozno slušati... Na jednom se slika promijenila, ali je ostala sveza mišljenja. Vidjela je sobu u nekom kukavnom seoskom svratištu. U sobi u slabu svijetlu stajao Nikola, na pola razodjeven, grozna, očajna pogleda sa samokresom u ruci. On je odapeo... Čula je prasak... I ležao je vas u krvi pod nekakovim glasovirom.

Ta sanja bila je tajni povod nemiru Linkinu, koji se tako zagonetnim pričinjao staroj Ani. Slika, u kojoj je vidjela u sanji brata, zasjekla joj se u pamet, nije joj se mogla oteti, progonila je kao nešto neizbježno, pred čim ne možeš umaknuti - nego da se baciš u duboki ponor. Njezino lakovjerno toplo srce nije moglo osjećati nego bol i čemer. Sva njezina požrtvovna sestrinska ljubav od one užasne prošlosti probudila se na nov, nespokojan život, i zagrizla se u njezino ovako rasplakano srce, zagrizla se kao rak tvrdim, oštrim svojim štipkama. Najprije poče tumačiti svu tu sanju kao navještaj pisma od brata. Događalo se to više puta, da je sanjala o njem, a u jutru je već čekao list. Iščekivala je zato najprije na prozoru, a onda u naslanjaču nestrpljivo listonošu. No uzalud, pisma nije bilo, a to bi joj onda pokvarilo cijeli dan. Niti bi štogod kupovala za objed, niti bi obavljala svoj običajni posao. Ana se ne bi usudila doći joj pred oči. Tim se još življe očuvala slika - iz sanje. - Kad se primicali prvi mraci, već ju je obilazio i strah: da će se sanje ponoviti. Ona se bojala leći; a kad bi napokon legla, plašila se zaklopiti oči. U polusnu posve prirodno lebdila joj neprestano pred očima ona užasna prikaza.

Sjutradan, napregnuvši svu moralnu snagu, podavala se opet svojem običajnom životu. I zbilja ocrti one slike postajali su sve to bljeđi, na čase izbrisali se gotovo posve, a u noći bi je savladao dubok san od umora i probdjevne prijašnje noći. Zaplašena Ana zagledala se drugi dan već slobodnije u lice svojoj gospodarici i opažala bi jasno, da njezino duševno stanje opet dolazi u ravnovjesje. - Međutim stigao bi i list od Nikole, doduše kratak i suhoparan, ali bez svake neobičnosti.

Od toga događaja prolazili bi opet dani mirno i spokojno, kao da se nije ništa dogodilo. I strašna sanja zaboravila bi se. Samo bi nešto ostalo. Kadgod je Linka pomišljala na svoga brata, vazda ga vidiše onako razvaljena pod glasovirom, u krvavoj košulji i očajna lica. Već je proteklo bilo mnogo godina, otkad je u zbilji zadnjiput vidjela brata, pak je prava slika već izgubila konture, mjesto nje usadila joj se još lakše u pamet ona posanjana, puna užasa, a opet i sličnosti sa pravom njegovom pojavom. I bilo joj siroti posve bolno pomišljati na Nikolu, koga je ipak toliko silno voljela. - Odsele - kadgod bi sanjala o Nikoli, a događalo se to dosta često, sanjala je o njem kao o pokojniku, događaji sanje nastavljali se od smrti bratove. Te su pojave opet stale rušiti pomalo, ali uspješno Linkin mir. Dolazila je danomice na svakake nove, nespokojne misli. Da nije ipak nešto istinito u toj sanji? Da se zbilja ne sprema kakova nesreća na

bratovu kuću? - Kako bi to lako moglo da bude - sad gdje ima toliku obitelj, toliko duga i onu svoju ćud, od koje je već toliko za nj pretrpjela?! Možda ga je žena prevarila, pak je opet od očaja postao rasipnik, propalica... i sad - kao otac - zapao u nuždu, došlo mu da se zbilja ubije?... A on joj se kroz toliko godina tako otuđio. Ni njezina ljubav ne će sad imati one snage, kao nekada. ... Kako bi bilo, da napusti sve, pa da pohrli u bratov zagrljaj, da ga zakrili od nesreće, da ga spase... ako nije već prekasno...? S nekom ustrajnošću, kojom se neobični duševni pojavi utiskuju u običajni tijek ćućenja, povraćao se u svijest njezinu ovaj niz misli i slika i gonio je upravo u tjesnac. - Tijekom vremena zamišljaja je svaku ovu pojedinu misao ili sliku u najtanje tančine; sve potankosti propasti jednoga čovjeka, oca obitelji, gledala je pred sobom, prikazane za čudo vjerno. - Stala je najposlije vjerovati u njih: tako su je vješto zavaravale. I od toga časa nestalo je njezina duševnog mira; postajala je zamišljena, rastresena; zanemarujući vanjske poslove, podavala se svojim mislima, a izbjegavajući jednu - zapletala se u mreže drugima. Nespokojna nije nalazila mira ni u kući ni na ulici, sveđ osjećajući kao da je na putu, kao da joj se valja žuriti, da nekud ne zakasni. To stanje zahvatalo je neprestano sve veći mah, postajalo nesnosno, dok se nije napokon odlučila učiniti svemu tomu kraj i - otputovati bratu. Zato se i požurila na kolodvor - ona, koja nije nikad ostavljala svog rodnog grada... ... Beskonačno dugo, dosadno i tegotno pričinjalo se Linki putovanje u željeznici. Jednolična ravnica, koja je jurila s jedne i s druge strane uz brzi vlak, nije imala nikakva čara za nju. Ona je puno blagosiljala svoju sudbinu, koja ju je dosele čuvala od putovanja, kad u tome nema upravo ništa lijepo. Nenavikla na strane ljude, promatrala ih je plašivo ispod oka, držeći svakoga za zlikovca. Zgražala se pred množinom putnika. Što nosi sve ove ljude po svijetu, mnogo bi mudrije učinili da čuvaju svoj dom! Osobito žene - zacijelo ne vuče ih ništa dobro od mjesta do mjesta. Ni ona sama ne bi putovala, da ne mora... I opet bi je obuzimale one sveđ iste misli, i opet se zamišljala i zurila kao bešćutno preda se. Što se više približavao vlak mjestu bratovu, to šarenije slike stale se komešati po Linkinoj glavi. Bilo joj strašno pomišljati: sad na vidjet ću svoga brata, možda onakova kao u sanji ili možda je još sve i gore, možda mu je propala kuća, obitelj, a on sam već nije među živima?! Zaludu su protiv toga svjedočili bratovi listovi i sva prirodna mogućnost, slike su bile silnije od pojmova. Napokon stade vlak. Linka nije ništa vidjela od okolice. Njezin duševni svijet obuzeo joj sva osjetila. Stanica bijaše malena, siromašna, obrasla bršljanom bez lišća. Iz vlaka izišlo tek šest sedam ljudi. Iz grada nije bilo nikoga, nego poštar i jedan poslužnik. Taj se odmah ponudi Linki. Ona ga sa strahom upita, znade li bratovu kuću. Momak je omjeri od glave do pete, pogleda još jednom tačnije njezinu trošnu prtljagu i odvrat, da znade. On se zacijelo čudio, što će ta čudna ženska u najvećeg gospodina u mjestu, a Linka je to tumačila, kako se moglo - najgore. Jedva su pet časaka hodali po pustom običnom gradiću - bilo je upravo prošlo podne - kad se momak sustavio kod lijepe, žute jednokatne kuće.

- Evo nas! - zavikne gospođici, koja je nekoliko koračaja za njim zaostala. Ona se potrese, bila je zaboravila sve. Na oči kao da joj navalilo silno svjetlo. Popela se uz bijele, kamene stube - gotovo bez svijesti. Gore na hodniku čula je još zvono, a već u trenutku osjetila je strastveni, divlji zagrljaj, vruće usne i suze. Nikola, njezin dragi brat Nikola, tako čil i zdrav, tako divan i krasan muž, kakovim ga nije nikad pomišljala, upoznao je svoju sestru, prigrlio je onolikom ljubavlju, koliku je i sama za nj osjećala, povratio joj u jedan tren sreću, koju je svakim časom svoga života gubila, a za kojom je jedino težila. O kako je bila lažna ona sanja, kako besmislena, a eto sada je više ni nema, kao da je nije ni bilo, kako je smiješna, isprazna, gotovo da se smiješ u sav glas!! I zbilja smijali se i njezina duša i njezino puno crveno, uzbuđeno lice. - Radost i sreća tolikom su snagom navaljivale na nju, da joj je htjelo srce pući. Riječi joj se kidale na jeziku kao suhe slamke. Ona divna bratova ženica, oni zlatni golubići - njegova draga dječica - o koliko sreće za jedno srce!

Cjelokupna obitelj Nikolina bila je upravo pri objedu, kad je Linka onako iznenada banula u kuću. Nikola, misleći da ga traži tkogod u poslu, dođe joj prvi u susret. Koliko se Linka i promijenila bila, on ju je ipak odmah upoznao i kao nagonom poimajući silnu čežnju sestrinu, koja ju je napokon dovela amo, obradovao se tomu susretu od svega srca. Od Nikole prešla je radost i na sve ostale. Svi su već toliko toga bili čuli o "dobroj tetici Linki", a i nauživali se mnogih nezaboravnih njezinih darova, da su lako pojмили zamašaj njezina dolaska i radost očevu. - Odloživši jedva, morala je Linka sjesti među dječicu i s njima objedovati.

Sad se tek stao opet vraćati nekaki poredak u Linkine misli. Osjećala se ovdje kod brata u prvi čas kao kod kuće. To ju je upravo zanimalo. U tom zanosu još se krasnijim pričinjalo njezinu oku divno bratovo kućanstvo. Sve sobe bile su gotovo raskošno uređene. Ukusno, fino pokućstvo podavalo je svemu osobitu otmjenost. Svi su bili tako zdravih, svježih lica, tako zadovoljni, puni života i veselja. Žena Nikolina pričinjala joj se - onako nježna plavka - kao neko više biće među onim plavokosim anđelićima. Sve je odavalo upravo idealan obiteljski život, obiteljsku sreću, kojoj nema premca. Linka se rastapala od blaženstva, njezino srce i duša... sve je izgibalo u beskrajnoj milini. A onda, kad joj se upiljile oči kao pijavice u bratovljevo lice, kad joj se bilježile u pamet krasne crte njegova muževnog obraza, onda kao da je svitalo nešto u duši njezinoj - žarko i ognjeno - više nego li i sunce. U tom svjetlu kupala se kao laka, prozirna sjenka ona njezina užasna sanja... I njoj se smučilo. - Morali su je odnijeti u spavaću sobu na Nikolin krevet. Jedva su je dozvali k svijesti, trebalo je trti octom i pohrliti po liječnika. Kad se osvijestila, bila joj glava u naručju Nikolinu, do nogu sjedila joj bratova žena. Kao u nebo zagledala se u njegovo blago lice.

- Što ti je, Linkice? - ispitivao je on nježno.

- Ništa, ništa - odgovarala mu ona, uhvativši ruku njegove žene, - znadeš taj put, ja sam ti već stara, nijesam ti ja vična putovati - pa tako daleko! - I niko nije

slutio, da bi što drugo bilo...

Gospođica Linka nije se tako brzo oporavila. Njezini živci uzrujali se i odviše. Još nekoliko dana tresla je laka živčana groznica. Svi u kući Nikolinoj zabrinuli se oko bolesnice i tetošili i zabavljali je kao bolesno dijete. Dječica Nikolina nijesu htjela ni ostaviti sobe tetičine. - Jednoga jutra - upravo je toplije jesenje sunce bolesničinu sobu napunilo bilo žutim svijetlom - navalila djeca unutar vikom i bukom, da se sve orilo. Najstarija djevojčica razjasnila je odmah tetici razlog te dječinske buke: rekao im je otac, da je teta Linka sad posve zdrava, pa da će ustati i poći s njima na šetnju. Ali taj događaj trebalo je još po njihovu mnijenju osobito proslaviti. Zato se popeo mali Nikola - tako je bilo ime dječaku - na postelju, uzverao se na omašnu teticu i vikao, jašući po njoj kao po svom drvenom konju:

- Mi idemo danas s teticom na šetnju!

I mala Linkica, koja je htjela da radi sve što i brat joj, dovukla se za njim na teticu i vikala uza nj u sav glas. Dotle se najstarija Dorica prikućila do lica tetičina, poljubila je mokrim, punim cjelovom u crveno lice i zapitala je vrlo važno i ozbiljno, nadajući se pouzdano povoljnu odgovoru:

- Zar ne, tetice, ti više ne ćeš od nas otići? Ti ćeš ostati uvijek ovdje kod nas?

- Da, uvijek! - odgovorila je Linka posve odlučno, poljubivši je u čelo.

Nakon zapada sunca

Stranice iz sentimentalnoga dnevnika.

Kad dublje ulazim u život, sve bolnije osjećam osamu, u kojoj mi duša tone i izgiba kao kamen u dubini mora, što ga je bacio s obale obijesni dječarac... Trebalo je mnogo vremena, dok sam se tom osjećaju pokorio. Sad mi se čini prirodnim i lakše ga podnosim. Kad sam bio dijete, sav mi je svijet bio rodna kuća; ovdje je stajalo pravo ognjište srca moga. Onda na prvom poletu našao sam prijatelje; usko sam se svezao sa sudbinom rodnoga mjesta. Duša je izlazila iz svoga gnijezda i slabašnim krilima stala je lepršati oko rodnoga drva. I to mi nije bilo dosta, mislio sam, da mi se valja zagrijavati za domovinu... i još drugi ideali vrzli su se grozničavom mojom maštom. Ali što sam raskošnije rasipao ljubav svoju - sve veća je nastajala praznina. Naskoro ostadoh sam... I sad kao nikad prije jasno razbiram, da sam svojim životom upao u grob, iz kojega se više ne ću pridignuti.

Komu da dođem, tko bi me poimao? Tko mi se ne će narugati zbog mog ispraznog života?... Ili sam možda odviše tražio?...

Drugi su sagradili kuću, osnovali dom, okružuje ih obiteljska sreća, možda najbolja, što je ima u životu, - a što sam učinio ja? - Što se protivilo u meni vazda u odlučni čas, da i ja ne pođem putovima drugih, da i ja ne pokušam tu "sreću"? - Što me je odvrćalo od toga, a nije navraćalo na to? Ako je to

osebitost moga bića, čemu sam onda morao ljubiti? Što me je privlačilo ženi, da me s njom razdruži, da me za uvijek od nje otkine?...

Mogao bi tkogod reći i opet, da sam odviše tražio, da sam išao za nemogućim. Ali čemu taj put bez cilja i svrhe? Oh, koliko puta doviknuo sam samome sebi: ostani! ni koraka dalje! - Pak! - Glas moj bio je dosta jak i razumljiv, govorio sam sebi, pa ipak niti sam ga čuo niti razabrao, koraci su moji bili čvrsti i nesmetano sam koracao dalje... a kuda?

To što mi nije bilo nikad jasno, evo sad tek poimam: išao sam iz sebe. Sve me je napustilo.

Glas, kojim zovem u ovu osamu, povraća se natrag, jekom odjekuje u praznini groba. U njemu se nastanilo srce moje.

*

Bilo je to valjda na raskršću života.

Ima doba u ljudskom životu - valjda u svakom - kad se čini, da je upravo nešto prestalo i da je sad na početak nečemu, što će doći. Možda to mnogi i ne opažaju, ja sam se odveć bavio sa sobom, a da toga ne bih zamijetio. Obično se nađe za to neki vanjski povod. Neki dolaze u viši čin. Kod mene bila je bolest. U žarkoj mi je vrućici uzavrela krv, bio sam siguran, da je konac nadošao. Mjesto toga ja sam se dignuo s bolesničkog kreveta, ostalo mi bilo nekoliko fantazija i drugo ništa. Ali oporavljajući se, ja sam iznova ulazio u svijet. Kao djetetu sve mi je bilo novo, igrao sam se sa zrakama sunca, u zapučku nosio sam cvijetak. Bilo mi je da otpočnem s nova... Ali taj početak još je bio konac. Stajao sam na izlazu jednog doba, koje nije urodilo ničim. Trebalo je zaboraviti sve, prošlost... Sad istom bio je početak.

Što se dogodilo uistinu od mojih sanja? Koja se je ispunila?...

Upravo, jer mi se to pitanje nametalo, stajao sam na raskršću života.

*

U to mi se prikazala ona. Možda bih bio u drugo doba i prošao kraj nje, možda i ne bih. Ali da sam je vidio upravo sada, taj čas bio je moja sudbina.

O koliko nebrojeno sati mi se činilo, da su moje oči otvorene samo nje radi, da su moje uši samo da nju mogu čuti! Pa ipak kako bi slaba bila njezina slika, kad bih je htio ustaliti riječima, kad bih se drznuo prikazati nju.

Bila je žena. I u tomu krio se neki neodoljivi čar za mene. U životu nijesam postignuo ništa; pod mojim se rukama izjalovili najbolji poslovi, beznadne bile su sve težnje i čežnje mogega srca. Kako je ta beznadna ljubav bila slična mojoj sudbini! Otrov, koji mi je otrovao sav život, tu se je prelio u čašku najljepšega cvijeta i opajao mi svojim ubitačnim mirisom sva čutila, prelijevao se u svaku kaplju moje krvi. Neizmjernom ljubavi ja sam ljubio tu svoju beznadnu ljubav.

*

I to se ne da reći, u čemu je zapravo bila ta ljubav? u čemu se sastojao njezin zamašaj? Jer što smo jedno drugome rekli? - ništa. Govorili smo najobičnije stvari, raspravljali smo pitanja, za nas ravnodušna. Da ona ljubi svoga muža, da su se uzeli rad ljubavi - to sam napokon znao. Znao sam i to, da nijesam ja jedini, koji bih dao svoj život za nju; da joj udvaraju i drugi - to ne bi trebalo, da mi kaže! Da je veseli njezina modra oprava - vidio sam to u njezinim očima. Da je danas tako prijatan dan kao nikad - i to sam osjećao.

Ali mi smo i šutili, a u tome je bilo toliko toga...

Ili možda - sad se nečesa kao u snu sjećam - je li bila i to ljubav? Na svakoga sam čovjeka bio ljubomoran, samo ne na njezina supruga. Bez njega možda ne bi bila moja ljubav beznadna... Sjećam se, jedamput se povratio on nakon duljega puta. Vidio sam je drugo jutro na prozoru. Zlatna njezina kosa bila je raščupana, njezino se lice pričinjalo manjim i neizmjereno dječinskim. Bila se zažarila i usopila kao djevojčica nakon igre... Kao da sam je gledao, kako se igra sa svojom mlađom sestrom.

Čudnovato, ja sam je držao vazda najčišćom djevojkom.

... I nijesam otišao ispod njezina prozora, činilo mi se, da mi se dotiče lica dah proljetnoga jutra, da me omamljuju mirisi novih pupoljaka i oživljuju sokovi novoga života.

Zar je to bila ljubav? U tome je bio njezin zamašaj?...

*

Sjedio sam dane i dane uza nju i bio sam najsretniji, kad sam je mogao šuteći gledati. Svaka crta njezina lica usjekla mi se u pamet. U svakom svijetlu vidio sam njezinu put, svaku sjenku promatrao sam u igri s bezbrojnim bojama njezinih vlasi; mrtvi sjaj zlata za me je imao tisuću niansa. U njezinim očima talasalo se valovlje svakidanjeg života, mreškajući ih čas srebrenim, čas tamnim crtama. Ništa mi se nije otelo. Svaki trzaj njezine duše ulazio je u njezinu ljepotu, odijevajući se njezinim miljem. Uzimajući njoj, nju je bogatio bezbrojnim novim čarima.

Naviknuo sam bio ništa ne misliti, podavati se skrštenih ruku uživanju, dok je nevidljivo njezina duša tonula u mojoj, kao što zapadno sunce tone u pučini morskoj. I jer se sav njezin život prelio u mene, mislio sam, da je u mojoj moći, da sam joj ja neograničeni i jedini gospodar. Čutio sam se najvećim bogatašem, a uistinu nisam bio bogatiji nego za jednu - opsjenu.

*

Ali ne potraja dugo i moja sreća posta zazorna ljudima. Jer sam bio sretan, bio sam i krivac. Povukoše me pred sud ljudski. Optužiše me po svojim zakonima, jer da ih nijesam poštivao. Obrane dakako nijesam imao, jer dok sam se pozivao na ljubav, rekli su, da ljubav nije najveći zakon ljudski. O, kako je to bilo gorko čuti meni, koji nijesam poznavao ni činio ništa bolje!

Trebalo se dakle pokoriti, a bilo je i toliko slasti u toj osudi nedužnoga, da je se nijesam bio kadar odreći. Trebalo je sav život preudesiti. Ni sjenka ljudske zlobe nije smjela pasti na taj prebijeli liljan.

Nastupila su vremena nakon zapada sunca.

*

Možda su ljudi imali u svojoj osudi pravo. Jedno čuvstvo - ma bilo ono najjače - ne može da namiri sve tražbine života. Kad bi po svim poljima cvale samo ruže, bile bi nam najodvratniji cvijet, njihov miris bi nas zaludio. Poput nemirnog mora oplakuju valovi života hrid ljudskoga srca, i ono se mora oploditi s hiljadu zametaka, ne će li da ostane pustoš. - Silom sam se otkinuo od njezina pogleda, stisnuo sam se u se i tražio sam život u granicama života.

Moje je srce obolilo, oči su mi oslijepile za ljepote ovoga svijeta. S krvavom ranom u duši sjedio sam zamišljen i oplakivao sam svoju krutu sudbinu.

Jer me je ostavila ona, mislio sam, da su me ostavili svi. Jer sam izbjegavao ljude, mislio sam, da me oni bježe. Jer nijesam postignuo ništa, mislio sam, da se ništa postignuti ne da i skrstio sam opet ruke. Nijesam sad više gledao nju, otvorile su mi se oči za veliku bijedu moju.

Ludo bi bilo, da sam sada stao tražiti nešto od života: kad mi je oduzeo nju, što mi je mogao još dati? Zgodno su sebi drugi ljudi međutim udesili život, ja sam tek ostao na porugu.

*

Tako prolazi moj život ništetan i beskoristan, bez radosti za me i za druge. - Nastanio sam se na obali rijeke, koja teče neumorno, a ja stojim i nepomičan gledam njezin beskrajni tijek. Od stajanja meni se magli... Evo, baš se sunce nagnulo na goru, zlatnim svojim tracima pozlaćuje ovaj zimnji kraj... i priroda bi već htjela poći na počinak. Ali uz obalu rijeke deset otrcanih ljudi zadnjim naporom svojih sila vuku teško natovareni brod. Htjeli bi stignuti prije noći... A ja ih gledam i kao sumrak ulazi samilost u moje srce. Žao mi je njihova mladog života, žao mi je njihove gorke sudbine - - ali nemam snage, da priskočim i da im pomognem.

Čemu je dakle samilost i snaga moja?...

*

Ne vidim je. Prolaze dani i mjeseci, a da ne vidim njena krasnoga lica. Katkad dopire koja vijest o njoj k meni. Kazuju mi, da je lijepa, a kako bi mogla drugojačija biti? Da ljubi svoga supruga, - može li se sumnjati o njezinoj dobroti? - Slušam katkad i cijele razgovore: to su rekli njoj, to je rekla ona - i svaka riječ njezina tako mi je odavna poznata, čujem je u duši svojoj, jer poznam svaki pokret njezine duše. I što nije rekla, ja pouzdano znadem. I

onome, što je rekla - svaki tumač i poticaj.

Ništetna riječ podobna je podignuti iz mora moje duše njezinu, kako se jutrom čini, da je vjetrić dignuo sunce s pučine morske.

A ja joj se ne smijem približiti, ne smijem stisnuti one mekane ruke, ne smijem se zagledati u one čeznutljive oči. Kolikim su teretom otežčali put mojega života! Ali prijegor je moj nje radi, muke su moje za nju - tko bi mi mogao oteti ovu slast, tko bi mogao raskinuti slatke niti, kojima me upravo ona veže uz nju?

*

Zvao sam to "izbjegavati sebe". Bio je to očajan pokušaj, koji nije posve uspio. Bacio sam pušku na rame i tumarao sam po poljima, prodorima i vrhuncima. Katkad se je stišalo oko mene i u meni, pa me opet iznenada uzбудio padajući list. Nečujni povjetarac odbio ga od njegove grane, igrao se nestašan s njime, udarao ga u druge listove, dok ga listak nije napokon svojom težinom svladao i smiren se priljubio zemlji. Da nije nešto u meni, što se otima buri života, što će me sigurno oboriti na zemlju? - pitao sam se onda pun tjeskobe. Kod takovih pitanja sva se moja prošlost splinula u njezin dragi lik. I on je zasjao preda mnom punim sjajem svojim. Kao pastir na beskrajnim pašnjacima o žaru ljetnoga sunca pridignuo sam onda ruku i zastro sam oči od plamenih zraka... Uplašena bi tada poletjela iz prikrajka ptica, a ja razblažen ne bih bio podoban, da joj otmem plahi život...

Ali u to mi nestalo slike - i u divljoj strasti, sav znojan i usopljen letim za ubogom golubicom, plašim je iz njezina skrovišta i otimam joj surovo život. A kad bi pala preda me, s ugaslim životom u sjetnim očima, slast razaranja obuhvatila mi srce, mlaz toploga melema prolio se otvorenom ranom mojom. Može li se što bolje izgubiti, nego je ona?...

*

Bila je mračna večer. Gusti su se noćni mraci ovili o zemlju i skrivali su plašljivo kao pred nečijim okom sav njezin noćni život. Beskrajno dugo nijesam je već vidio. Onda sam bio prošao kraj jedne sjene. Činilo mi se, da sam se je i dotaknuo. Osjećao sam nesumnjivo dodir. Bila je ona. Ako to i nijesam mogao znati, ćutio sam. I meni je bilo, da se povratim, da se dotaknem svake sjenke, ne bih li se taknuo nje. U tren oka napunila je moja mašta onu sjenu svim čarima njezina bića i njezine duše. Sve blago mojega života položio sam u nju sa svetošću i nevinošću, kojom meće djevojčica liljane pred kip Bogorodičin. I od one sjene otkinula se gruda i pala je u dubinu duše moje, crna - kao ugljen, koji je čas prije bio dragi kamen...

Jasno sam sada razabirao nju: ona živa stajala je preda mnom. Nesumnjivo bili su to obrisi njeni. I još gorče osjećao sam odsele tegobu svojega života - - nakon zapada sunca.

*

A u buduće, što može da bude? - - - Ili noć crna, ili mjesečina...?!
Jedno mora da bude.

IV PUTOM MRAKA

Apoteoza

Patio se i živio u vrijeme, kad su teške prilike zasjenjivale živote, iskrivljivale značaj, i u besćenje nagonile najdragocjenija čuvstva ljudska. Pred sobom je gledao beznade, a oko sebe pokvarenost, koja mu se pričinjala to odvratnijom, što je manje imao sam udjela. Njegov sinovac, Petar Danatić, stajao je uz njegovu smrtnu postelju i sa strepnjom čekao, kako će uginuti život, koji je cvao pod mutnim nebesima kao život gljive. Čuvstvo zahvalnosti i sinovske pokornosti, kojim je za života susretao umirućega, u taj se osudni čas preobrazilo u dubok osjećaj prijateljstva, koji se je kidao nad gubitkom, što mu ga je smrt upravo spremala. Njegovo je srce osjećalo muževnost i činilo mu se, da se u ovaj čas dijeli drug od druga, a ne sin od oca. Bilo mu je kao da više osjeća gubitak, nego gubitak onoga, koji mu je bio koliko otac. Instinktivno prihvatio je njegovu ruku i trgnuo njome, ne bi li svratio pogled umirućega na sebe. Teške vjeđe podigle se jedva do polovice, a zraka mutnoga plamsaja kao da je doprla do polovice puta i neobavljena posla povratila se natrag u magle, od kojih se je odijelila. To je bio njihov pravi rastanak, jedini. Njihova rastanka početak i konac.

Sad su Petra obasule suze, obuhvatila snažna, djetinja tuga; čuvstvo, u kakovu već davno nije izgibalo sve njegovo biće.

Petar bio je spreman na smrt svoga dobročinitelja. Njegova bolest trajala je već čitave dvije godine. Nije on samo jedamput mislio na ovaj čas rastanka, nije samo jedamput pomišljao na sve ono, što će s njime izgubiti. Od smrti njegova oca živio je stari vijećnik Danatić u njegovoj kući, dijeleći sve svoje s njegovom udovom majkom i s njime. Kroz sve vrijeme njegova đakovanja i kasnije, dok je u mladenačkoj lakomišljenosti stradavao, njegov mu je starac bio sigurna pomoć. Ali dok su ga prije, dok je oskudijevao, vezala s njime čuvstva blage zahvalnosti, od časa, kad je počeo i sam privređivati, koliko je trebalo, kad se je smirila bura prvih želja i poleta, kad se lomilo pod njegovim nogama u osami svijeta i života, stari mu je njegov dobročinitelj nadomještao dom i s njime čuvstva topla i prijatna, od kojih se čovjek ne osjeća sam nego pripadnik po srcu i ljubavi k drugim, nenadomjestivo i nerazdjelivo dragim bićima. Kad bi se vraćao kući, kad bi ulazio u njegovu sobu, činilo bi mu se, kao da se povratio k sebi iz hladnih daljina, u koje ga odvodio tuđinac zavodnik život. Sad nije više bilo u onoj sobi kao nekoć. Na prozore udaralo je još vazda majsko sunce; slike i sve ostale sićušne stvari stajale su na svojim mjestima; sve mrlje, nezgrapnosti i

pogrješke na starom pokućstvu susretale ga brbljavošću davnoga poznanstva, ali svemu je nedostajao onaj vez s dušom i s dobrim srcem njihova gospodara, onaj dah, kojim je sve to živjelo po njemu.

Na tom pogledu hladio se žar Petrova osjećanja i oči mu se sustavljale na zbilji, koju su bile navikle bez primisli gledati. Na niskom krevetu uspravno ležao je starac, sklopljenih očiju, iskrivljenih usana, koja su se u gotovo pravilnim razmacima pri kašljanju otvarale i potiskivale bijelu sluz. Grudi su se nadimale u nepromjenljivom ritmu, vazda jednakom snagom, crtajući po pokrivalu pravilan val. Tko bi se na čas tom ritmu podavao, uljuljao bi se u jednako ispraznu misao, s istim ponavljanjem: kako dugo će ovo još potrajati? Hoće li napokon svršiti?...

Kraj kreveta umirućega sjedjela je pristara žena. Ona se je prije brinula bolesnikom, a sad joj se sklapale oči od besnenih noći; ruke joj se spustile u pregaču sumorne, sklopljene na molitvu, besposlene i beskorisne od posla, koji nije imao uspjeha. Ona je vidjela već mnoge umirati i čekala je strpljivo neizbježno. Petar se obrati pitajući k njoj:

- Što mislite? Kako dugo će to još trajati?

A ona mu odvrati s potpunim uvjerenjem:

- Još ovu noć. -

Na to je Petar primaknuo stolac do kreveta i stao nepomično gledati u umirućega. Veličajno-grozna igra prirode razigravala mu maštu, razglagoljala mu duh bujicom misli. Najrazličnijim zamislama kao da se razvezalo stotinu jezika tako je govorilo i pričalo u njemu, tolikim obiljem i snagom riječi. I što je jednomjernije bilo disanje, to mu se pričinjalo većom i zanimljivijom novotarijom. Kad bi ga obilazila misao, da je smrt stidljiva, da se krije od izvjedljivih pogleda, svladao bi je vazda s nova nagon gledanja i prodiranja u njezinu veliku tajinstvenost. Bilo mu je mučno gledati, a nije imao snage, da odvrati drugud svoj pogled.

Ali veliki taj duševni napor nije mogao potrajati dugo. Umorila ga napetost. I misli su se njegove stale vezati o najjače porive njegove sopstvene naravi. Oči mu se sustavljale na najbližim predmetima, a misli su se dale zavoditi od njihova pogleda. Na stolicu do glave bolesnikove ležala je zlatna ura. Takovu uru on je sebi davno želio bio. I u njegovu srcu rodi se tračak veselja, da će ta ura sad na pripadati njemu. On ju je osjećao pod prstima i držao je igrajući se njezinim blještavilom na zrakama sunca. Pomišljao je i na lanac... na to, kako će sad na on postati gospodarom baštine, kako će imati novaca, koliko nikad dojako u životu. S novcima isplatit će dugove i bit će mu lakše, bolje nego ikad doslije u životu.

Nesmetano raspredale su se ove misli u njemu, jer se je srce protiv volje njegove priklanjal radije radosti nego žalosti. I zalud se je sam prikoravao, da je surov, bezdušan i prava zvijer, razigrano čuvstvo nije se dalo zatomiti. A kad bi onda svraćao još upornije pogled na umirućega, pričinjalo mu se, da će ove njegove misli skoro postati zbiljom...

Međutim se u sobi počeli hvatati već prvi mraci. Spuštalo se sumračje u tankim, prozirnim sjenama. Po zakucima bilo je već i tmine. Noć se šuljala u sobu tiho kao da stupa po prstima. A ta noć bila je tjeskobna, njezina je tama boljela nekom muklom boli. Petru je ta bol godila, jer mu je mirila misli i vraćala ga njegovoj iskrenoj tuzi. On bi se bio najvolio rasplakati kao ono prije, kad je ušao u sobu, ali mu suze nijesu htjele na oči: srce mu se priviklo na žalost, sprijateljilo se sa smrću i s užasima umiranja.

Ipak nije ni opazio, da je žena izišla iz sobe i da je ostao sam s umirućim. U sobi bilo je već tamno, a u bolesnikovim grudima čulo se muklo hroptanje. Počelo se lomiti i praskati silnom tutnjavom, kao da nevidljiva ruka nasilno kida spone života. Petar se je digao i pošao do prozora.

Bila je vedra majska noć. Na jasnom modrom nebu plamsale su ljupko u zlatnom sjaju zvijezde. Vrh brežuljka, koji se dizao iza kuće preko ulice, nadvilo se nebo, uplićući kao od milja zvijezde među grane i debla. Na crnom tlu bijelio se gdjegdje pijesak poput bijela saga u podzemnom hramu. U svetoj tišini zadrijemao je cio kraj podavajući se voljko čarima noći - kao sanjama.

Iz te noći dizale se Petru uspomene na život, koji se je u njegovoj blizini dokončavao. Što je imao njegov dobročinitelj Mihajlo Danatić od toga života? Ovdje u ovoj sobici živio je dvadeset godina. Između gladi i sitosti, u malim brigama za politiku, kojoj nije mogao ni odmoći ni pomoći, čas okrijepljen ugodnom šetnjom, čas zlovoljan radi nevremena, živio je od dana u dan i u tom životu dočekaio napokon ovaj čas. Gdje će biti nakon njegove smrti praznina? U svijetu, u životu oko njega ne će je biti; on sam - ne će je osjećati. Čemu dakle taj život, te muke i ovo grozno umiranje?... On sam stoji evo u naponu snage, stoji u toj noći, uz ovu smrtnu postelju, a da mu život nema ništa reći, ništa, što bi ga pridizalo u njegovoj cijeni...

U taj tren zapali netko u kući preko ulice svijeću. U rasvijetljenoj sobi Petar je jasno razabirao lik šesnaestgodišnje kćerke svoga susjeda. Ona je pošla do prozora i spustila nehajno bijelu prozirnu prevjesu. Ipak je Petar vidio u sobu kao da i nije bilo prevjese. Petar je poznavao djevojčicu i znao je, da je ona najljepša u cijelome mjestu. Njegovi izvjedljivi pogledi to su mu i u ovaj čas potvrđivali. Krasan vitak stas i ljepušna glavica sasuli su iznenada u njegovu dušu milje vesele sunčane zrake. I bilo mu je kao da se je nešto u duši pozlatilo... Kao da mu se je lice pod suzama nasmijalo...

Petar je tačno pratio svaku kretnju u djevojčice. Ona je pošla bila do kreveta i dignula tamno pokrivalo. Ispod pokrivala zasinuli bijeli jastuci. Ona ih je podizala živo u vis i složila kod uzglavlja kreveta. Onda je prostrla crveno pokrivalo i odvrnula jedan ugao, onaj do jastuka. Krevet je bio spreman, da je primi u svoj meki zagrljaj. Petru se je pričinjalo, kao da je bijela ruža rastvorila latice, da dočeka leptira. Osjetio je sa kreveta miris i uzbunila mu se krv...

Sad je nestalo bilo djevojčice u kutu sobe, do kojega nije dopirao njegov pogled. Mučno je iščekivao Petar čas, kad će se opet povratiti na vidjelo. Sav je drhtao od nestrpljivosti, hoće li se skoro povratiti... Ona se je povratila. U bijeloj,

duboko izrezanoj košulji sjela je tik do prozora. Petar je jasno vidio fine crte njezina profila, crnu sjenku trepavica i obli tanki vrat. Vidio je ramena, ljupke oblike ruku i onu zamamnu crtu, koja se je krala ispod košulje i poput slutnje odavala pupoljke djevičanskih grudi. Njegovi su se pogledi verali ispod čipaka i pritiskali plamene cjelove u neznano zaklonište neiskušanih slasti... Ona je dignula bila obje ruke i raspletala svoju bujnu crnu kosu. Kod svake kretnje zadrhtao bi Petar... Kad bi se sagnula, dopirao bi njegov pogled dublje... i bilo mu je kao da se prolio topliji val njegovim tijelom.

U to je opazio bio, kako se je raskinula od držanja ruku povezica na lijevom ramenu. Bijela njedra zabjelasala se pred njegovim očima. Kroz maglen pogled blisnulo nešto neizvjesno puno čara i miline. Poput dvaju plamenova sasuo se licem žar i stinula mu krv u žilama...

Petar nije mogao prosuditi, je li odmah ili nekoliko časaka kasnije utrnutu svjetiljka u kući preko ulice. Kad se okrenuo u sobu k umirućem, utiskivale su njegova majka i sluškinja plamteću svijeću u beživotnu ruku mrtvacu i uzdahnuvši: Hvala bogu, on je svršio! - spuštale se na koljena do smrtne postelje. Sav smeten i smušen klonuo je Petar na stolac i rasplakao se glasnim, grčevitim plačem.

Bilo mu je slatko plakati i kao dijete podavao se dugo i dugo suzama i naricanju, jer je osjećao u dubini svoga bića, da se je tim plačem rasplakala duboka bol njegove gorko ojađene čovječje duše.

Smrt i more

Mi svi onamo od mora slabo smo poimali našega druga novoga liječnika Benakovića. Svi opisi, što su nam daleko prije njega stigli ovamo, nikako se nijesu podudarali s njegovom pojavom, koja je osobito toga radi naše poglede neprestano privlačila na sebe. Čuli smo, da je netom prebolio opasnu bolest, upalu plućiju - to se istina opaža i sad. Slab je, mršav i blijed, za cijelo još vazda bolan. Možda ga je upravo ta bolest promijenila, pak se zato opisi ne slažu s osobom. Pripovijedalo se, da je veseljak, da bez društva živjeti ne može, da ljubi vino, duhan, karte i žene; svemu tomu sad upravo ni traga. Možda mu samo ovdje slabo prija vino, duhan, žene a i ljudi? - Prvih dana bilo još kako tako: sa svima se upoznao, ljubazno nas susretao, ispitavao nas za svakake za nj malo zanimljive malenkosti, samo da pokaže svoj interes za svoje nove znance i za naše rodno mjesto. No kasnije nije se bavio s nama baš nikako. Kad bi nas slučajno susretao, ispričavao se poslom, što tako malo dopijeva u naše društvo. Onda nam je još zagonetno bilo, što radi za krasnih dugih ljetnjih dana bez društva i bez posla. Sad znamo bar kako ubija svoje vrijeme. Cio dan, kad to nebo ikako dopušta, vozi se po moru u maloj barčici i peca ribu.

Rođen daleko od mora, svukud se svijetom potucao, a da nije nikad došao do obale morske. Pod riječi more predstavljao je sebi vazda nešto neizvjesno,

strašno, što svojim dubinama i valovima guta lađe i ljude. Milinu prirode predočavao sebi posve drugojačije. Kad ga premjestiše k moru, čas je oklijevao, bi li pošao onamo, gdje će mu biti sve tako strano i tuđe. Ali more kao razliveno po tmimi njegove duše privlačilo ga u svoju blizinu.

Prvi pogled na more razočarao ga. Zagledao ga prvi put s visoke gore. Malo i tiho kao jezerce snivalo je podno brijega. Zaboljelo ga gotovo, što mu zbilja eto uzvišenu sliku zamijenila ovako pitomom, skromnom. Požalio je u taj tren svoju odluku: ovo usko more ne će ispuniti njegove duše. Ali što se dublje spuštao vlak do mora, ono se sve više širilo i poput silne ptice zastrlo svojim krilima svu dušu njegovu.

Od toga časa bilo mu je lakše. More mu obuzelo dušu i srce. Zavolio ga poput druga, brata i ljube. Kao lastavica, nebrojeno je puta letio pogled njegov tik nad površinom i od mila kao da ga se doticao krilima. Ali dubine, u koje je tek katkada kao prisiljen zagledao, odbijale su ga od mora kao pritisak ledne ruke. Nikad se nije usudio kupati ili voziti lađom.

U našem gnijezdu život se njegov stišao. Promjene baš ni otkud nikakove. Posla malo, a nikakvih briga; novih vezova nije tražio, a stari se raskinuli u jedan tren kao nit konca. U tišini se živi od prošlosti. Kako zemlju u proljeće prikriju lanjski cvijeci - tako uspomene navale novim životom i bude dušu.

Jednom izišao je u sumrak nad more. Zrak mu nije ovdje osobito prijao, njegova se bolest znatno pogoršala. Bez prijatelja od mladosti, bez svojih, bez doline, cvijeća i lišća, bez nje, koju je ostavio rastuženu za vazda, teško se žive.

Napokon i tišina ubija: kao u moru kaplja gubi se u njoj bilo srca. Sve je to navalilo u taj tren na nj kao po mracima ove noći. Do nogu razlilo mu se more isprebijano vjetrova; pjege crne kao smola posule su drhtavu površinu. S obale udarao katkad vjetrić i potiskivao crni oblak sitnih valova diljem pučine kao prašinu na morskoj cesti. Sad ovdje, sad ondje potamnilo more, a sitni se valovi gubili u šir kao silno jato poplašanih trčaka. Gore susjednoga otočja pokrilo gusto modrilo, tek se jasno na žutom dnu obzorja odrazuje drhtava crta sljemena. Gore u blizini smeđe su boje, kamenim oazama posute. Vrh najvišega vrhunca, gotovo na doticaju, zapalila se večernja zvijezda i gori žutim punim plamenom. Duboka tišina, tek podno brijega udaraju valovi morski. Šum se čuje kao iz daleke daljine, ali tako strašan i tjeskoban, kao da se sam pakao zaljuljao. Ko nije prisluškivao tomu šumu u sumraku, kad je srce tiho, ne će nikad poimati strahote mora. Njegova duša, vična prisluškivati, sve to je obuhvaćala. I njemu liječniku, koji je živio od smrti i drugovao s njome od ranih ljeta, stupi pred oko duše pojava smrti tako jasno i zorno, kao nikad u životu. Ovaj tren primakao ga naručju njezinu tako blizu, kako ga znanost nikad približila nije. U njemu kao da se doticale u taj čas međe dvaju beskrajnih carstva: carstva smrti i mora. On se oćutio mostom, koji pun ljubavi spaja dvije srodne rastavljene obale, i bilo mu voljko kao u zagrljaju djevojke, koju je kanio prevariti.

Od toga večera nastao je preobrat u njegovu saobraćaju s morem. Pouzdanje, koje je dosele nedostajalo njihovom prijateljstvu, obuzelo ga na jedamput. Odsele

se vozio čitav dan po moru. Stari mornar Ive uveo ga u život mora. Od njega je naučio veslati, pecati ribu i pogađati iz oblaka vrijeme. Kupio sebi barku: bila je najlakša u luci, a on sam najvjekštiji veslač. Stari Ive postao suvišan, no duboku zahvalnost, kojom mu se čutio obvezan, iskazivao mu gotovo danomice, darujući starca i novcem i nebrojenim malenkostima.

Njegova barka zalijetala se u pučinu s pouzdanjem kao sin u naručaj majčin. Izmičući strjelovitom brzinom jedva se doticala površine, da ne bi ranila mora. Daleko, kad se našem pogledu pričinjala sitnom crnom tačkom, ustavljala se i ostala nepomična. Žarko ljetno sunce razlilo se morem. Beskonačno modriilo posrebreno zrakama. Tišina, tek katkad isprekidana šumom od pljuska delfinova, koji se od gladi i objesti baca iz pučine u pučinu. Tunja s teškim olovom na kraju srce u dubinu kao pomamna. Daleko dolje sustavlja se na dnu morskom. Kod toga dodira zadržala mu nehotice ruka, kao da je taknuo nešto nedosežno, tajno, zagonetno - smrt... a na tom beskrajnom svijetlu obuzima mu dušu crna slutnja skore smrti. - - Tunja pod njegovim osjetljivim prstima oživljuje. "Gladne su" - izmaklo mu se u poluglasu. Pohota za ribom, strast za ubijanjem s pomoću najobičnije lukavštine, s pomoću glada, razigra mu srce. Kao da je pojmio u taj tren užitak prirode - razarati, učiniti nas ljudima, ribama, cvijećem i ubijati, uništiti za uvijek.

Riba se uhvatila. Nije je mogao dočekati na površini. Dok je vukao tunju, onaj čas pričinjao mu se beskonačno dugim. Kao u grob, pala je svojom dosele nikad ne osjećanom težinom u barku. Traci sunčani zablistali su na njezinim ljuskama. Bila je divne crvene boje, kao da ju je izvadilo iz crvena plamena. Duge, debele i nepravilne peraje sa silno velikom - u razmjeru prema tijelu - glavom, podavale su ribi fantastički izgled. Kao utvora mašte ustaljena, učinjena zbiljom, ležala je ovdje pred njim. Na svijetlu dana stala izgibati. Krasne li prikaze! Drhtavim se ljuskama igra sunce, peraje se šire kao da će zaploviti, rep titra, nijema gubica se otvara, kao da bi htjela nešto reći, sve to biva od časa do časa sve slabije i slabije - tek sjetno veliko riblje oko ostaje jednako kao da se ništa nije promijenilo.

- - - Kad mine ljeto prestaju i radosti mora. Prevarljivi vjetar prijeti sitnoj barčici propašću. Teška srca trebalo je napustiti vjerna druga. Tek od obale mogao je odsele zagledati u pučinu, a s obale nije - more more. Besposlica i osama stale su sad pritiskati dušu kao nikad prije. Prinuđen da zalazi u se, osjećao se sad bolesniji, dapače stao je znanstveno da pretražuje zamašaj svoje bolesti.

Posljedak tog istraživanja bio je vrlo žalostan. Međutim se i taj pronalazak dao podnositi u ovom pustom, ozbiljnom, lednom i beznadnom životu...

Na tom kamenom tlu njegova živovanja neopazice stao nicati jedan cvijetak, runolist, koji cvate po pećinama i visinama. Ljubav, davno izginula u magli njegova tajinstvenoga bića, stala se buditi i tipkati oko sebe svojim osjećajima kao trakača svojim pohotnim tracima. Stao se zanimati za svoju ostavljenu nesuđenu ljubovcu. Najprije u pismima starim prijateljima kao slučajno, onako pripadom, a onda nasumce zahtijevajući cijelu istinu. Sućutljivi prijatelj morao mu javiti, da ga je davno draga zaboravila, a kako je bila lijepa i mlada, pošla

već i za drugoga. Nakon te vijesti ćutio se još više osamljen i zaboravljen. Jedno jesenje poslije podne izišao je nakon dugo vremena na obalu. Bio je blijed, suh i satrven bolešću i duševnim patnjama. More je bilo tiho, nebo vedro. Ljepušna njegova barčica ležala je u luci zaboravljena. Neobuzdana želja za morem obuze mu svu dušu. On sađe u barčicu i zaplovi smjelo u more. Zagledajući u valove, što ih je budilo njegovo veslo u uspavanom moru, plovio je dalje i dalje u beskrajnu daljinu. Godilo mu juriti u daljinu bez cilja i pristaništa. Mislio je izbjeći zemlji, ljudima, životu, svojoj nesreći svojoj. Kad mu se ruke umorile od veslanja, našao se daleko od kopna. Nenaučan već tako napornom poslu bio je vrlo umoran, legao na krmu i za kratko vrijeme usnuo.

Kad se probudio, padao na more već sumrak. Laki vjetar nosio njegovu barčicu sve dalje od kopna. Razgledajući se po nebu i po površini morskoj bilo mu skoro jasno, da će za kratko vrijeme udariti bura. Kraj njegove vještine činila mu se velika opasnost bure u ovo doba tek neznatnom. Njegovo pouzdanje u more bilo je beskrajno. Smjestivši se zgodno stao je veslati. Hitro poput ribe plovila je barčica pravcem u luku. U to je bio već duboki sumrak prikrio pučinu. More se svjetlucalo, kao da veslo udara u živu žeravicu. Na nebu su plovili crni, prijeteći oblaci, a bura navalila sve većom snagom. Najprije se zaprašilo more neprozirnom vodenom prašinom, onda navalili valovi sve veći i veći. Snaga se i vještina njegova gubila gotovo bestragom u sukobu s vjetrom. Ipak, ako i neznatno, barčica se pomicala naprijed. Kušao je veslati dvostrukom snagom i barka pomicala se brže. No slaboća bolešću satrvenih mišica pokazala se u taj čas kao nikad prije. I pomisao na smrt, koju je oćutio u sebi, nije mu bila tako grozna u ovom gotovo beznadnom položaju. Pustio je veslanje i legao na leđa naslađujući se ljuljanjem i igrom valova, koji su bacali svoje bijele vrške u lađu. Činilo mu se, da se igra smrti.

No ljubav se za život probudi opet upravo u ovaj čas obijesti.

Ćemu da ga smrt tako lako i bez muke otme životu?

Plamen crvene lučke svjetiljke zapinjao mu u očima kao pobratimski pozdrav sa žala, k njemu je upravio barku veslajući pun nade. No sad se brodilo teže nego prije. Sila bilo već malo, a i neuspjeh lamao krila nadama. Ipak, lučko se crveno svjetlo razabiralo sve jasnije. Po njegovu najboljem iskustvu nije bilo dalje od pol sata vožnje. Ali trebalo je raditi upravo neumorno, jer je vjetar bio promjenljiv. Na jedamput stalo mu se pričinjati, da se sve više udaljuje od svijetla.

Znoj suh i leden oblije mu lice i prospe se niz ćitavo tijelo.

Lučka svjetiljka pričini mu se kao divna crvenkasta zvijezda na nebeskoj visini.

I on se sruši bez svijesti u lađu...

- - - Jedan je lučki ćuvar opazio bio lijećnika, kako silazi u lađu i plovi u more.

Dugo njegovo izbivanje u tom nevremenu ućini ga izvjedljivim. Izlazio je svaki ćas na pristanište, da vidi hoće li već jednom stignuti barka. Vjetar je bio taj ćas povoljan, a kako je lijećnik bio vješt mornar, morao je za cijelo upotrijebiti

zgodu. I zbilja, još daleko u moru zagleda njegovo bistro oko spašenu lađicu. Radost obuze njegovu mornarsku dušu i on zamumlja preda se: "Hvala tebi bože i blažena divice Marijo!"

Barčica, ljuljajući se kao zipka na valovima, plovila je sigurno upravo prema pristaništu. More ju je čuvalo brižno kao dijete povjereno od tuđe majke. Kad je bila daleko, kako se kamenom baciti može, povikne čuvar lučki krepko u mrku nespokojnu noć:

- Bog daj sriću, gospodine!

Niko mu se ne ozva.

Zamah vjetra baci u taj čas lađu tik do nogu čuvarskih, da ju je mogao rukama zadržati.

U lađi našao je liječnika - mrtva.

Život

Danas je zapinjao razgovor, kao malo koju večer. Pritisak sumornoga juga, koji se širio i kopnom i morem, dosezao i dušu. Silna jesenja oluja, razmahav se svom svojom snagom, novim udarima vjetra i kiše kao da se sveudilj pomlađivala odnekud, od neznana za morem juga.

Jeronim Murajić osjećao je svu težinu toga nevremena u kostima, uspinjući se u drugi sprat do svoje ljubovce, a sad u sobi kao da ga je dvostruko opkolilo i pritiskivalo. Njegova Marija sjedjela je u naslanjaču do stola u sredini sobe. Sagnuvši glavu nad vezivo, primicaše ga sitnim, bijelim prstima tik do svjetiljke, koja je kroz papirnatu zastirku rasipavala svoje crveno svjetlo naokolo po zidovima, stolicama i po ružičastu pokrivalu kreveta. Kad je pokucavši, no ne dočekavši dozvole Jeronim bio unišao, skrenula je Marija tek neznatno glavom prema vratima, a oko usana zatitrao joj lak smiješak, gubeći se brzo među dražesnim smjehuljcima njezinih svježih, tek nevidljivo sjetom zadahnutih lica. A kad joj se Jeronim šutke približio i poljubio je ravno u čelo, Marija se i opet nasmiješila, no ovaj čas kao od prijekora, osjetivši sav žar njegova srca u cjelivu kao nešto nedopušteno, prijekorno... I od toga nijemog pozdrava i od nekoliko običajnih riječi kao da je razgovor zapinjao, kao da im ponestajalo misli... Jeronim, pošavši do prozora, nastojao je da raspozna nebo, more, obalu i koju god lađu u luci. Ali kroz mrku tamu noći nije se dalo ništa razabrati, tek kad bi sijevnula munja, zahvatilo bi i oko koju sliku istom brzinom. To kao da ga nije veselilo, - više naslade bilo je u napornu, gotovo neuspješnu gledanju kroz tmurinu.

Ove večernje sastanke, koji su nebrojeno puta ovako otpočinjali, zvao je Jeronim "svojom jedinom srećom". Istina bio je čovjek, koga je brzo što zadovoljavalo, nu u tim sastancima i bilo je zaista nešto osobito.

Jeronimov život činio se na oko tako jednostavan, kao život jedne mušice.

Njemu se je prikazivao jednako tako poslom, kao i svaki drugi od onih mnogih

posala, što ih je uredski podvornik donosio danomice na njegov pisaći stol u formi lijepo i ružno pisanih akata: "Evo, Jeronime" - govorio bi on u sebi, "to ti je posao, valja ga opraviti". "Evo, Jeronime" - kao da mu svaki dan nešto šaptalo - "to ti je život, treba ga proživjeti!" I on bi sio i radio u svojem kr. poreznom uredu, a kroz život turalo ga nešto samo, od sebe.

Dok se je provlačio kroz škole u rodnom mjestu, ondje na obali hrvatskoga mora, niko se nije spoticao o siromašna đaka. Nikome nije smetao, ni sudruzima ni učiteljima. Nije bio baš osobito darovit, ali je radio marljivo, a učiteljima, kad bi im bilo da kušaju njegove umne sposobnosti, kao da je bilo lakše, ako im nije trebalo više dirati u Jeronima. Svi kao da su mislili o njem: evo, Jeronim ovako odgovara, a kako bi i mogao Jeronim drugačije odgovarati. No, to je dosta. Znamo mi njega. I Jeronim je mogao opet zadovoljan sjesti na svoje mjesto. "Tako jest i tako mora da bude!" - ta filozofija kao da je osvjedočavala potpuno već onda njega i svu njegovu okolinu.

Kad je položio ispit zrelosti i kad se drugovi njegovi prekinuše propitkujući iskusnije, koji stalež da odaberu i kako da se dokopaju stipendije ili potpore, Jeronimu bijaše jasno, da će poći u činovnike i to upravo financiji. Čemu da se on neuk i nevješt pati po sveučilištima; ovdje će ga odmah namjestiti, dobit će plaću, upravo koliko mu treba za život, a drugo on i ne traži. Tako je sve i došlo. Za malo vremena sjedio je Jeronim duboko među spisima, zbrajajući beskonačno onih deset brojka u svim mogućim varijacijama, kao potpuno sposoban i pouzdan činovnik u poreznom uredu svoga rodnoga grada.

Jedamput nastade uredovna potreba, te ga bacilo od njegova mora onamo na kraj Slavonije. Kad su mu donijeli novine, u kojima je predstojnik crvenom olovkom potcrtao bio njegovo ime, zadrhtaše mu jedva vidljivo ruke. Tek što ponovno primaknu novinu tik do nosa, okrenuo je spokojno stranicu i oko mu baš zapelo o popis netom umrlih. I eto kao da je neko drugi mislio na njegovu korist - bijaše svakako bolje, da se njegovo ime otisnulo na prednjoj strani, nego ondje među onim pokojnicima. I zabranivši samomu sebi svako razmišljanje, složio je opet novine i bacio ih na drugi stol. Kad je onda nehotice pogledao kroz prozor na daleku, glatku modru pučinu morsku, zacakli mu se suza na donjoj trepavici. No taj ga utjecaj sudbine nije dugo ometao. I ondje je stajao isti pisaći stol u pisarni, i ondje je trebalo raditi i živjeti. Tek promjena zraka slabo je prijala njegovu zdravlju. Pošao je bio do liječnika, i na temelju liječničke svjedočbe bude opet premješten u svoje rodno gnijezdo.

Kako se je pak to dogodilo, da mu se je ovaj put Marija, koju je dobro poznao već od prije, prikazala najedared u posve novu vidu, toga on nije umio sam sebi protumačiti. Kad je jednoga proljetnoga dana gledao iz svoje pisarne kroz prozor, opazi na ulici dvije djevojke. Jednu maljušnu, crnku i drugu veću, plavku. Nehotice počeo je prisposodabljati obje pojave. I promatrajući ih pomnije, nego je ikad dosele žene promatrao, morao je sam pred sobom priznati, da je plavka ljepša. Veličina, onaj strojni stas, kretnje, ugodno razmjerje ruku, forma glavice, boja kose, ona neponjatno divna crta, koja je odavala pune, oble grudi -

ukratko sve, cijela pojava bila je ljepša od one druge. I možda upravo nakon te prispodobe... stale mu zapinjati neprestano oči o tu djevojku. Kad bi prolazila kraj njega, a događalo se to u malom gradiću često, nikako nije mogao odvratiti pogleda od nje. Poslije stao mu se njezin milovidni lik pojavljivati i u pisarni, dok bi rješavao najvažnije spise. Napokon počeo je slijediti djevojku posve nehotice. "Tu će doći, u ovo upravo doba ona prolazi trgom" - govorio bi sam sobom, čekajući na trgu često i po sata prije toga njemu dobro znana vremena. - Jedne večeri nađe se Jeronim i opet tik za stopama Marijinim. Iznenada stane djevojka. Bilo je već skrajnje doba, da ga jedamput ozbiljno opomene. No od opomene razvi se razgovor, a od razgovora došlo je i do sastanka. Sastajali se najprije izvan grada, na zabitnim mjestima. Budući da je Marija bila potpuno neovisna, samostalna švelja, koja je sama stanovala i sama se svojim trudom hranila, nije bilo zapreke, da joj Jeronim dolazi i u kuću i da joj postane ljubavnikom.

Savkoliki život Jeronimov, koji se je dao u svako doba tako lako u sklad dovesti s njegovom devizom "tako jest i tako mora da bude", ustalio je u njem neosjetno stalni neki nazor o svijetu, stalnu neku filozofiju života, koja je prožimala cijelo njegovo biće, sve njegovo osjećanje i mišljenje. On je postao onaj tihi trudbenik života, na kakove nailazimo nebrojeno puta u svijetu. Njihov je cijeli posao - živjeti. Forma toga života, cilj toga života, sve je to sporedno, - glavno je: živjeti se mora. - Veliki interesi čovječanstva kad bi zgodimice dosegli i do njega, izgubili bi tad brzo sav čar i svu svoju znamenitost. Njegova filozofija: tako jest i tako mora da bude - izjednačila ih je sa sitnim prilikama njegova vlastitog živovanja.

Ni ono čuvstvo ljubavi, koje tako silno zahvata i preokreće cijelo biće čovječje, osobito kad provaljuje prvotnom snagom, ni ono nije bilo podobno da poremeti tišinu njegova života. On je ljubio, istina, svim žarom srca tu Mariju, ali ta se ljubav kod njega brzo prometnula u mehanizam svega ostalog njegova duševnog i tjelesnog života. U Marije pak bijaše narav, kojoj je prijao taj strogi poredak čuvstvovanja i mišljenja. Ona je spadala među žene, u kojih ljubav za redom u kući i okolini zahvata i muža ili ljubavnika. A ko joj je mogao u tome biti više po volji, nego Jeronim!

Zato ipak njihov život nije trpio s jednoličnosti i dosade. Oni satovi, što su ih redovno sprovodili zajedno, prolazili su prebrzo sa svim čarima, što ih nuđa ljubav. Slast ljubavi zahvatala je cijelo njihovo biće i rasipno ih darivala svojim rumenim darima. I uistinu u njima je bila jedina sreća života Jeronimova, a napokon veće sreće po čovjeka uopće ni nema...

... Okrenuvši se naglo od prozora, pograbio je Jeronim stolac i primaknuo ga tik do stolca Marijina. Prijatna blizina njezina tijela raznježila mu srce i on se kudravom svojom glavom prislonio uz njezine grudi, očesao se njima kao mačak o njezino tijelo, osjećajući strastveno krasne njegove forme. Kad se doticao lica, kao da su mu kose počele same osjećati, koliko li je u nje glatka koža. Marija se nije dala smesti, nego je radila mirno dalje.

- Kako ti je, Marijo? - upitao je Jeronim, stavljajući nehinjeno u glas svu svoju zabrinutost i nježnost. To je pitanje budilo u njima osjećaje, koji su od nedavna svojom novošću i znamenitošću zapremali cijelo njihovo biće. Prije nekoliko mjeseci otkrila je upravo kod ovoga stola, kod ove svjetiljke, u toj blizini, Marija Jeronimu, da je njihov odnošaj poprimio posvećenje prirode. Ona je imala da postane majkom. I dojam onoga časa, kad mu se je Marija povjerila, upisao se tako oštro u njegovu dušu, da ga je lako i najmanja uspomena obnavljala. - Marija je od onda stradavala fizički, pak se Jeronimova nježnost sveudilj povećavala. Ona je bila izražena i u tom pitanju.

A Marija mu odgovorila povoljno.- I zbilja njoj nije bilo zlo. Kako ju je u prvi čas prestrašila bila pomisao na sramotu i porugu, koja će je snaći u njezinoj okolini, poslije se lagano i tiho uživljavala u svoj nepromjenljivi položaj. Protiv predrasuda iskvarena svijeta, koje su je imale dovesti u očaj, kao da ju je sama priroda, ta jednako velika gradilica i ništiteljica života, uzela u zaštitu. Kad je jednom već otpočeo bio veliki misterij, ona ga je štitila i bdjela je uza nj, kako bdi uz usnulo dijete prigušeno noćno svijetlo.

Poslije toga odgovora i opet su zašutjeli, opet kao da se nešto sleglo bilo na njihove duše.

Onda se Jeronimu razvezao jezik. Stao je pripovijedati neki politički događaj živahnošću, kojom je njegova tiha narav oživljavala samo u Marijinu prisuću. Čudnovato, kako je onda, kad se nije radilo o njegovoj osobi, nego o sudbini drugoga, naročito njegova naroda, posve napuštao svoju filozofiju. I mjesto pokornosti, kojom je, vjeran toj filozofiji, sve sam podnosio, tu je bio vazda u opoziciji. Sva mu se krv dizala u glavu, nešto ga sapinjalo u grlu, kad bi gledao ili slušao nepravdu, nanesenu svomu narodu. Za sebe skroman, čedan i zadovoljan, bio je u vječnoj oporbi i nezadovoljstvu zbog drugih. Snagom te svoje oporbe on bi - inako tih čovječac - stvarao oko sebe silnike i udarao po njima golim mačem. Tu je izlazila sva njegova narav na poprište, tu se zapretana iskra uspaljivala u plamen. Marija je uživala u njegovu zanosu i pravednom gnjevu. U njem kao da joj se vraćao muž, koji se bio izgubio u svejednakosti života. "To je moj junak!" - kao da joj je onda klicalo srce, a ona se prenosila u sanje djevojčice, kojoj je dragi vitez na mejdanu. - I sama prianjala je uz nazore Jeronimove. Mukotrpan život, njegova nepravda, koju je osjećala u težini svojega opstanka, učini je osjetljivom spram nepravde. Jeronim govorio joj iz srca.

Najednom, usred razgovora, problijedi Marija. Rumenu boju njezinih obraza izbrisala je naglo nečija nevidljiva ruka. Neprijatno modrilo ispod očiju kao da je neko optočio novim sjenama. Duboko, duboko izgubile se u njem velike modre oči. Za čas prešlo je to bljedilo, kao prateći neko tajinstveno kolebanje duše, u žutu voščanu boju. Na crvenu svijetlu zacaklilo se čelo kao udjelani mramor. Vlasi zadobiše neprijatnu crvenu boju, pričinjale se kao priljepljene, ne srasle na bijeloj puti. Prava groza obuze Jeronimovo srce, kad je zamijetio tu silnu promjenu.

- Marijo, šta je tebi, za Boga! - poviknuo je gotovo očajno.

Mariji ispade vezivo iz ruku. Ona pogleda blagim nedohitnim pogledom Jeronima i glava joj klone na grudi. Onda se najedared strese, ali tako žestoko, da je njezin drhtaj prošao i Jeronimovim tijelom. Rumenilo lako kao dah povratilo joj se u lice i ona, kao probudivši se iz ekstaze sakri glavu u šake.

- Marijo, Marijo, šta je tebi? - pitao je Jeronim, ne shvaćajući upravo ništa.

- Je li ti lakše? Je li ti prošlo? Reci, govori, za Boga! - dovikivao joj, grleći je i pritiskujući je k sebi, kao da bi htio osjetiti njezinu toplinu, njezin dah. No nju je bilo tako silno svladalo, da se je osjećala još vrlo slabom.

- Meni je pozlilo, ja ću leći. - To je bilo sve, što mu je mogla reći, upirući se bezuspješno da ustane. Onda pogađajući njezinu nakanu, Jeronim je podigne, skupivši onako maljušan, kakav je bio, sve sile svoje i ponese je u krevet.

Za malo vremena bila je Marija opet pri svijesti. Sile, koje su je napustile, opet se povratilo, a s njima povratila se i krv u lica i prirodni živi sjaj u modre oči. Sa bijelog sjajnog jastuka pridizale se plave kose kao čisto zlato, plameni svetokrug oko pravog anđeoskog lica. - I Jeronimu kao da se povratio u srce opet život i dvostruko srećan gledao je opet u krasno lice svoje drage, ponavljajući neprestano u sebi samo jedno: "To je moja jedina sreća!"

Tek sada počeo se svega potanko sjećati i neobičnost i tajanstvenost cijeloga događaja napunjala mu srce nekom tjeskobom. Sasma se je plašio ma i spomenuti tu cijelu stvar, kao bojeći se, da je ne bi time povratio. A ipak - kolika je sreća, da je sve prošlo!

Kao kroz san zamijetio je onda iznenada, kako su sitni prstići Marijini živo zahvatili njegovu ruku. Kako je stišću tako povjerljivo, tako prijateljski i još nekako, za što nema prave riječi. I on se oćuti prinukanim, da poljubi tu ruku. No sad mu se najedared stalo pričinjati, da je dodir te ruke imao nešto reći, čega on nije razumio. Nije razumio, jer je tako ogavno tup i otvrdnuo. Svakako trebalo je doznati, o čem se radi, i on upita plašljivo, kao bojeći se, da ne pozlijedi Marije.

- Marijo, reci mi, što je ono tebi bilo? - A ona je očito htjela da odgovori, no odmah joj kao od stida zape riječ. Lice joj se osu rumenilom. A onda kao da je nestalo bestragom stida i kao da se izmijenilo njeno prijašnje stidljivo biće nekim novim, drugim - ona mirno i iskreno odgovori: U meni je postao život! I od ovoga odgovora prohuji bićem Jeronimovim nešto veliko, čega još nikada nije oćutio. Jecajući kao malo dijete, ljubio je i opsipavao cjelovima svoju Mariju. Vruće suze provaljivale mu na oči, kao valjda samo nekoć u ono davno zaboravljeno vrijeme prvoga djetinjstva...

... Već je luč u sobi Marijinoj dogorjevala, kad se Jeronim najednom probudio. Od velike uzbuđenosti brzo su valjda oboje zaspali. Čas bi blijesak munje rasvijetlio pokatkad polumrak sjajnim blijedim svijetlom, dok su o prozore udarale žestoke, debele kapljice kiše. Neponjatna tjeskoba obuzimala srce Jeronimovo. Naslućivao je i znao, da se nešto dogodilo, ali bilo je sve kao u magli, kao da mu je mrak pao i na pamet. Onda mu najedamput sine pred očima.

Sjetio se je svega... onoga mističnoga časa, onih fizičnih boli i promjena, što ih je osjećao kao na sebi, i onoga priznanja i onih cjeliva i svega toga, što je tako potreslo srce njegovo... I sad u tom polumraku, u toj tišini isprekidanoj udaranjem kiše o prozor, kao da je mislio čuti bilo novoga života. Napinjao je sav svoj sluh, da kako uščuje pjesmu beskonačno slatkih harmonija. Htio je prodrijeti svim bićem svojim u novi, duboko tajanstveni neki kraj, htio je dosegnuti nešto nedosežno, kao budućnost neku. Kao da bi htio umirući produjiti život preko smrti.

- Marijo, Marijo, spavaš li? - šaptao je, podižući se plašljivo u mrak, koji je nastao, pošto se netom utrnula svjetiljka. No Marija mu se ne odjavi. Jednoliko njezino disanje značilo je, da tvrdo spava.

I on počne opet prisluškivati...

No sav taj napor bijaše uzalud. Netom pokrenuto bilo života udaralo je sveudilj... tajno, tiho i nečujno.